

Univerzita Karlova v Praze
Knihovna f. VF

E4.1 - Rou - 26

2551083769

Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy v Praze

F-819/2002

Reprint původního vydání z roku 1949.

Původní název díla:

Du contrat social ou principes du droit politique

(O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva)

Jean-Jacques Rousseau

© Doc. JUDr. Jarmila Veselá, překladatelka, 1949

© Jiří Veselý, dědic autorských práv, 2002

© Vydavatel: Aleš Čeněk, 394 02 Dobrá Voda 44, 2002

Upravila: Markéta Šálená, grafická a propagační činnost

Tisk tiskárna FINIDR, Český Těšín

ISBN 80-86473-10-4

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

O SPOLEČENSKÉ SMLOUVĚ

NEBOLI

O ZÁSADÁCH STÁTNÍHO PRÁVA

– foederis aequas.

Dicamus leges.

AENEID. XI.

1949

NÁKLADEM PRÁVNICKÉHO KNIHKUPECTVÍ A NAKLADATELSTVÍ
V. LINHART V PRAZE II. TRŽ. J. OPLETALA 35

Není mnoho filozofů, jako byl francouzský myslitel Jean Jacques Rousseau (28. 6. 1712 – 2. 7. 1778), kteří již za svého života výrazně ovlivnili myšlení a chování lidí, není mnoho prací, nevelkých rozsahem, jako je jeho spis *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*, které měly nejen značný dobový význam, ale staly se zároveň díly nadčasovými. Především touto svojí knihou se natrvalo zařadil mezi klasiky právního, politického a sociálního myšlení.

Rousseau patří mezi přední představitele racionalistického směru teorie přirozeného práva. Byl zastáncem koncepce společenské smlouvy jako zdroje legitimacy státu. Proti osvícenskému zbožštění rozumu, kultury a civilizace však vyzvedl také přírodu a cit. Byl ostrým kritikem feudálních vztahů a despotie, obhájcem rovnosti lidí.

Přirozený stav byl pro něho stavem ideálním. Rousseau vycházel z toho, že v prvotním přirozeném stavu byli lidé nejen svobodní, ale navzájem i rovni co do svého majetku. Existovala pouze nerovnost biologická; hospodářská, sociální a politická nerovnost neexistovaly. V přirozeném stavu nebylo soukromé vlastnictví, ani státní moc. Podle něj byl člověk od přírody tvorem dobrým; zlým ho udělaly instituce civilizované společnosti. Je tedy stav, ve kterém civilizovaný člověk žije, stavem nepřirozeným, který je nutno odstranit: „*Člověk se narodil svoboděn a všude je v okovech*”.

Obnovení přirozeného stavu je podle něj obnovením rovnosti všech, lidé mohou být současně poddanými i suverény, neboť „*svoboda je poslušnost vůči zákonu, který jsme si stanovili*“.

Hlavní příčinu politické a společenské nerovnosti viděl v soukromém vlastnictví: „*Člověk, který si jako první obsadil určitou část pozemku, vyhlásil: To je moje! a našel dost naivních lidí, kteří mu uvěřili, byl skutečným zakladatelem občanské společnosti. Kolik zločinů, válek, vražd, bíd a hrůz by si lidstvo bylo ušetřilo, kdyby byl někdo vytrhal kůly, zasypal přtkopy a zavolal na své druhy: Chraňte se poslouchat toho podvodníka. Jste ztraceni, pokud zapomenete, že ovoce patří všem a země nikomu.*”

Teorii společenské smlouvy obohatil pojmem „suverenita lidu“. Jedinou reálnou demokracií je mu demokracie přímá, odmítá pojetí zastupitelské demokracie. Ale také pochybuje, zda přímá demokracie je možná a dlouhodobě udržitelná. *“Dodejme, že žádná vláda nepodléhá tak občanským válkám a vnitřním zmatkům jako vláda demokratická nebo lidová, protože žádná vláda nesměruje tak silně a tak nepřetržitě k tomu, aby změnila formu, ani žádná nevyžaduje více bdělosti a odvahy, aby se udržela ve své formě. Zvláště v této ústavě se občan má vyzbrojit silou a vytrvalostí a říkat v hloubi svého srdce každý den svého života, co říkal ctnostný vojvoda na sněmu polském: Raději svobodu s jejími nebezpečími, než klid otroctví. Kdyby byl národ bohů, vládl by si demokraticky. Vláda tak dokonalá se nehodí pro lidi”.*

Rousseau vycházel z konsensuálního základu demokracie, v konsensu viděl rozdíl mezi přirozeným a společenským stavem. Princip většiny, na němž je založena demokracie, vyžaduje podle něj nejprve konsensus na tomto pravidle. Zdůrazňoval zároveň, že lidé mají právo na odpor proti neohodné moci, mohou stát kdykoliv zavrhnout, když mají pocit, že je omezuje a utlačuje.

Rousseau propracoval též pojem obecné blaho, které je třeba ctít a které může být důvodem omezení svobody lidí. Rozlišuje přitom vůli všech jako mechanický souhrn jednotlivých vůlí ve společnosti a obecnou vůli, která vyjadřuje obecné blaho. *“Mezi vůlí všech (volonté de tous) a všeobecnou vůlí (volonté generale) je často velký rozdíl. Všeobecná vůle přihlíží jen ke společnému zájmu. Vůle všech vychází ze soukromého zájmu a je jen souhrnem jednotlivých vůlí. Pokud od těchto vůlí odečteme plus a minus, které se navzájem ruší, zůstane jako souhrn rozdlů všeobecná vůle.”*

J. J. Rousseau se oprávněně řadí k nejvýznamnějším myslitelům epochy osvícenství a racionalismu. Jeho názory byly jedněmi bouřlivě vítány, stejně jako jinými vehementně zatracovány. V každém případě je však třeba se k nim stále vracet a vyrovnávat se s nimi. Proto je nové vydání jeho práce významným edičním počinem.

Prof. JUDr. Aleš Gerloch, CSc.

UPOZORNĚNÍ

Toto malé pojednání je výňatkem z rozsáhlejšího díla, kterého jsem se podjal kdysi, aniž jsem zvážil své síly, a kterého jsem dávno nechal. Tato část je nejvýznamnější z různých částí, které mohly být vyňaty z toho, co bylo hotovo, a zdálo se mi, že je nejméně nehodna toho, aby se předložila veřejnosti. Ostatní již neexistuje.*

* R. chystal dílo o Státních zřízeních; neuveřejněné části spálil. Srov. *Konfese*, kn. X. (rok 1759). (Čes. překl. Vyznání, Praha 1910.)

OBSAH

Kniha první

Kde se zkoumá, jak člověk přechází ze stavu přírodního do stavu občanského a jaké jsou podstatné podmínky smlouvy.

Kapitola I. Námět této první knihy	12
Kapitola II. O prvních společnostech	13
Kapitola III. O právu silnějšího	16
Kapitola IV. O otroctví	17
Kapitola V. O tom, že je třeba vždy jít zpět k první smlouvě	22
Kapitola VI. O společenské smlouvě	23
Kapitola VII. O suverénu	27
Kapitola VIII. O občanském stavu	29
Kapitola IX. O věcném majetku	30

Kniha druhá

Kde se pojednává o zákonodárství.

Kapitola I. O tom, že svrchovaná moc je nezci- zitelná	34
Kapitola II. O tom, že svrchovaná moc je nedě- litelná	35

Kapitola III. Může-li se obecná vůle mylití	37
Kapitola IV. O mezích svrchované moci	39
Kapitola V. O právu na život a na smrt	43
Kapitola VI. O zákonu	46
Kapitola VII. O zákonodárci	49
Kapitola VIII. O národu	54
Kapitola IX. Pokračování	56
Kapitola X. Pokračování	59
Kapitola XI. O různých soustavách zákonodárství	62
Kapitola XII. Rozdělení zákonů	64

Kniha třetí

Kde se pojednává o zákonech státních, to je o formách vládních.

Kapitola I. O vládě vůbec	67
Kapitola II. O zásadě, na níž se zakládají různé formy vládní	73
Kapitola III. Rozdělení vlád	75
Kapitola IV. O demokracii	77
Kapitola V. O aristokracii	79
Kapitola VI. O monarchii	82
Kapitola VII. O smíšených vládách	89
Kapitola VIII. O tom, že každá vládní forma se nehodí pro každou zem	90
Kapitola IX. O znacích dobré vlády	96
Kapitola X. O zneužívání vlády a o jejím sklonu se zvrhnouti	98
Kapitola XI. O smrti státního tělesa	101
Kapitola XII. O tom, jak se udržuje svrchovaná moc	102

Kapitola XIII. Pokračování	104
Kapitola XIV. Pokračování	105
Kapitola XV. O poslancích nebo zástupcích	106
Kapitola XVI. O tom, že zřízení vlády není smlouvou	110
Kapitola XVII. O zřízení vlády	112
Kapitola XVIII. O prostředcích, jak předejti usurpacím vlády	113

K n i h a č t v r t á

Kde se dále pojednává o státních zákonech a uvádějí se prostředky, jak upevniti ústavu státu.

Kapitola I. O tom, že obecná vůle je nezničitelná . . .	116
Kapitola II. O hlasování	118
Kapitola III. O volbách	122
Kapitola IV. O římských komicích	124
Kapitola V. O tribunátu	136
Kapitola VI. O diktatuře	138
Kapitola VII. O cenzuře	142
Kapitola VIII. O občanském náboženství	144
Kapitola IX. Závěr	157

Chci zkoumati, zda může v občanském řádě býti legitimní a bezpečné pravidlo pro správu, když bereme lidi takové, jací jsou, a zákony takové, jaké mohou býti. Vynasnažím se při tomto bádání, abych vždy sloučil to, co dovoluje právo, s tím, co vyžaduje prospěch, aby spravedlnost a užitečnost nebyly od sebe odděleny.

Přistupuji k vlastní věci, aniž jsem prokazoval důležitost svého námětu. Zeptáte se mne, jsem-li knížetem* nebo zákonodárcem, když píši o politice. Odpovím, že nikoliv, ale že právě proto píši o politice. Kdybych byl knížetem nebo zákonodárcem, neztrácel bych čas tím, že bych říkal, co se má činiti; učinil bych to, nebo bych mlčel.

Jelikož jsem se narodil jako občan svobodného státu a jako člen suveréna**, stačí hlasovací právo k tomu,

* Překládám „kníže“ francouzské slovo „prince“, kterého R. užívá ve zvláštním slova smyslu. Kníže je člověk nebo těleso pověřené vládou nebo nejvyšší správnou. Viz kn. III. kap. 1. str. 68 zvl. i pozn. 17.

** Užívám v překladu výrazu „suverén“ pro francouzské slovo „souverain“. R. pojímá suveréna takto: Společenskou smlouvou vzniká kolektivní těleso, které touto smlouvou dostává svou jednotnost, své já, svůj život, svou vůli. Toto těleso je suverénem, je-li aktivní; suverén je subjektem obecné vůle tohoto tělesa, která se

aby mi ukládalo povinnost poučiti se o veřejných záležitostech, byť i vliv, který může mít můj hlas ve veřejných záležitostech, byl sebeslabší; jsem šťasten, že kdykoliv uvažuji o vládách, nalézám ve svém bádání vždy nové důvody pro to, abych miloval vládu své země.

Kapitola I.

NÁMĚT TĚTO PRVÉ KNIHY

Člověk se narodil svoboděn a všude je v okovech. Ten, kdo se má za pána ostatních, zůstává větším otrokem, než oni. Jak se tato změna udála? Nevím. Co může tuto změnu ospravedlniti? Myslím, že dovedu rozluštit tuto otázku.

Kdybych si všimal jen moci a účinku, který z ní pochází, řekl bych: Dokud je národ donucován poslouchati a dokud poslouchá, dělá dobře; jakmile může setřásti jeho a jakmile je setřese, dělá ještě lépe; neboť když nabývá znovu své svobody tímž právem, kterým se mu uloupila, buď je oprávněn k tomu, aby se opět chopil své svobody, nebo nebylo zde práva k tomu, aby se mu odňala. Ale společenský řád je svatým právem, které tvo-

vyjadřuje zákonem (srov. zvl. kn. I., kap. VII; kn. I., kap. VI., str. 25; kn. II., kap. I.). V Dopisech psaných na horách (I. Část, dop. 6.) vysvětluje pojem suveréna takto: „Vůle všech je tedy nejvyšším řádem a pravidlem; a personifikaci této obecné vůle nazývám suverénem ...“ a dále „Zákonodárná moc, která je suverénem ...“. Suverén je mu tedy synonymem pro moc zákonodárnou, vyjadřující obecnou vůli. Výraz suverén se opakuje v knize na mnoha místech; tato poznámka platí i pro ně. Při četbě knihy musíme mít stále na mysli, co R. míní slovem suverén.

ří základ všech ostatních práv. Toto právo však nepochází z přirozenosti; je tedy založeno na úmluvách. Jde o to zjistiti, jaké jsou to úmluvy. Dříve než se k tomu dostanu, musím dokázati, co jsem předeslal.

Kapitola II.

O PRVNÍCH SPOLEČNOSTECH

Nejstarší a jediné přirozená společnost jest společnost rodiny; a i děti zůstávají spjaty s otcem jen tak dlouho, pokud ho potřebují, aby se uchovaly. Jakmile tato potřeba přestane, přirozené pouto se zničí. Děti zproštěné poslušnosti, již byly povinovány otci, i otec zproštěný péče, kterou byl povinen dětem, vracejí se stejně opět v nezávislost. Jestliže nadále zůstávají spojeni, neděje se tak přirozeně, nýbrž dobrovolně; a rodina sama se udržuje jen dohodou.

Tato společná svoboda je důsledkem přirozenosti člověka. Jeho prvním zákonem je bdíti nad zachováním sebe sama, jeho první starosti jsou ty, jimiž je povinen sám sobě; a jakmile dosáhne věku rozumu, stává se svým vlastním pánem tím, že sám posuzuje prostředky vhodné k sebezáchově.

Rodina je tedy, chcete-li, prvním vzorem státní společnosti, hlava státu je obrazem otce, lid je obrazem dětí; a všichni, jsouce zrozeni rovní a svobodní, zcizují svou svobodu jen pro svůj užitek. Všechn rozdíl je v tom, že v rodině láska otce k dětem jej odměňuje za péči, kterou jim věnuje, a že ve státě záliba v panování nahrazuje tuto lásku, kterou hlava státu nemá pro své národy.

Grotius* popírá, že veškerá lidská moc je zavedena ve prospěch těch, kteří jsou ovládáni; jako příklad uvádí otroctví. Jeho obvyklý způsob uvažování je dokazováním vždy právo skutečností.¹ Bylo by lze použít metodu důslednější, ale méně příznivou tyranům.

Podle Grotia je tedy pochybné, zda lidský rod patří stovce lidí, nebo, zda tato stovka lidí patří lidskému rodu: a zdá se, že se v celé své knize přiklání k prvnímu názoru. To je také míněním Hobbesovým.** Tak je lidský druh rozdělen na stáda dobytka, z nichž každé má svého vůdce, který je hlídá, aby je pohltil.

Tak, jako je pastýř vyšší přirozenosti než je přirozenost jeho stáda, tak pastýři lidí, kteří jsou jejich vůdci, jsou vyšší přirozenosti než jejich lid. Tak uvažoval císař Caligula podle zprávy Philonovy*** a činil dosti správ-

¹ „Učená badání o veřejném právu jsou často jen dějinami dávného zneužívání; a člověk zbytečně stál svéhlavě na svém, když si dal práci, aby je studoval příliš pečlivě.“ (Pojednání o zájmech Francie v poměru k sousedům od markýze d'Argenson †). A to právě udělal Grotius.

* Grotius (1583–1645), filosof, právník, diplomat a historik holandský. Nejznámější dílo *De iure belli ac pacis libri tres in quibus ius naturae et gentium item iuris publicae praecipua explicantur* (1613); dílo je věnováno Ludvíkovi XIII.

** Hobbes (1588–1679), anglický filosof, zastánce absolutní moci státu; nejdůležitější spisy: *Základy práva přirozeného a politického*; *De cive* (čes. překl. Praha, 1909); *Leviathan* (čes. překl. Praha, 1941).

*** Philon (30 př. Kr. – 54 po Kr.), alexandrijský filosof židovský. Jako sedmdesátiletý stařec vedl židovskou delegaci z Alexandrie k císaři Gaiovi, aby žádal o milost pro židy. Byl velmi špatně přijat. Napsal pak historii tohoto Poselství.

† viz pozn. na str. 154.

ný závěr z této analogie, že králové jsou bohy a lid je dobyt看em.

Toto usuzování Galigulovo se shoduje s usuzováním Hobbesovým a Grotiovým. Před nimi přede všemi také Aristoteles* řekl, že lidé si nejsou od přírody naprosto rovni, že jedni se rodí k otroctví a druzí k nadvládě.

Aristoteles měl pravdu, ale zaměňoval účinek s příčinou. Každý člověk zrozený v otroctví se rodí k otroctví, nic není jistějšího. Otroci ztrácejí vše ve svých okovech, dokonce i přání se z nich dostat; milují své poddanství tak, jako druzí Odysseovi milovali svou zvířecí podobu.^{2**} Jsou-li otroci od přírody, je tomu tak, protože byli otroci proti přírodě. Moc stvořila první otroky, jejich zbabělost prodloužila jejich trvání.

Neřekl jsem nic o králi Adamovi***, ani o císaři Noemovi, otci tří velkých monarchů, kteří se rozdělili o svět tak, jak to učinily děti Saturnovy, které se domnívá někdo v nich poznávati. Doufám, že dojdou vděku za tuto skromnost; neboť, jelikož pocházím přímo od jed-

² Viz malé pojednání Plutarchovo nazvané: „O tom, jak zvířata užívají rozumu.“

* V *Politice* (čes. překl. Praha 1895 a 1939), kn. I., hl. 5. – Aristoteles (384–322 př. Kr.), řecký filosof, napsal řadu spisů z logiky, politiky, přírodních věd, fyziky. Celá středověká filosofie se oň opírala.

** Kirké, krásná kouzelnice, sídlící na ostrově Aiaji, proměnila ve vepře druhy Odysseovy. – Homer, *Odyssea*, zpěv X. Vaňorného překl. z r. 1940, str. 203 a n.

*** Rousseau naráží zde na patriarchální teorii Filmerovu (Patriarcha 1680), podle něhož politická moc mající původ v Adamovi se přenášela dědičně a rozdělila se mezi pozemské krále, kteří jsou tak nástupci Adama a Noema. Proti Filmerově knize polemisoval John Locke v proslulé knize *Dvě pojednání o vládě*.

noho tohoto knížete a možná, že z větve nejstarší, nemohu vědět, jestli bych se ověřením titulu nejevil býti zákonitým králem lidského druhu? At' je tomu jakkoliv, nelze se neshodnouti o tom, že Adam byl suverénem světa, tak jako byl Robinson suverénem svého ostrova, dokud byl jeho jediným obyvatelem: a v této říši bylo pohodlné to, že monarcha, jistý na svém trůně, se nemusil obávati ani vzpour ani válek ani spiklenců.

Kapitola III.

O PŘÁVU SILNĚJŠÍHO

Nejsilnější není nikdy dosti silný, aby byl vždy pánem, nepřemění-li svou moc v právo a poslušnost v povinnost. Odtud právo silnějšího, právo míněné na pohled ironicky a skutečně v zásadě zavedené. Ale nevysvětlí se nám nikdy toto slovo? Síla je moc fysická; nevidím, jaká morálka může vyplávati z jejích účinků. Ustoupiti síle je činem nutnosti, nikoliv vůle. Je to nanejvýš čin opatrnosti. V jakém smyslu to může býti povinnost?

Předpokládejme na okamžik toto domnělé právo. Říkám, že z toho plyne jen nevysvětlitelný zmatek; neboť, jakmile moc tvoří právo, účinek se mění s příčinou: každá moc, která překonává prvou moc, nastupuje v její právo. Jakmile se může neposlušati beztrestně, může se neposlušati oprávněně; a jelikož silnější má vždy pravdu, nejde o nic jiného, než jednati tak, abychom byli silnější. Co však je takové právo, které zaniká, když moc přestává? Je-li třeba poslouchati z přinucení, není třeba poslouchati z povinnosti; není-li člověk nucen poslouchati, není k tomu již povinnen. Vidí-

me tedy, že slůvko „právo“ nepřidává nic k moci: znamená zde zhoľa nic.

Poslouchejte mocností! Znamená-li to, ustupujte násilí, je pravidlo dobré, avšak zbytečné. Ručím za to, že se nikdy neporuší. Všechna moc pochází od Boha. Připouštím to; ale každá nemoc také od něho pochází: znamená to, že je zakázáno zavolati lékaře? Když mě lupič přepadne v hlubině lesa, je nejen třeba dáti pod nátlakem peněženku, nýbrž jsem podle svého svědomí povinen ji dáti, když ji mohu podržeti za sebou? neboť konečně pistol, kterou drží, je také mocí.

Shodněme se tedy na tom, že moc netvoří právo a že jsme povinni poslouchati jen legitimní moci. Tak se vrací znovu má původní otázka.

Kapitola IV.

O OTROCTVÍ

Nemá-li žádný člověk přirozenou pravomoc nad svým bližním a netvoří-li moc právo, zůstávají úmluvy jako základ veškeré legitimní moci mezi lidmi.

Může-li jednotlivec, jak praví Grotius, zciziti svou svobodu a státi se otrokem pána, proč by celý národ nemohl zciziti svou svobodu a státi se poddaným krále. Jest zde plno dvojznačných slov, které by bylo třeba vysvětliti, ale držme se slova „zciziti“. Zciziti znamená dáti nebo prodati. Avšak člověk, který se zotročuje druhému, se nedává; prodává se při nejmenším za svou obživu: ale proč se zaprodává národ? Dalek toho, aby poskytoval svým poddaným obživu, má král svou existenci z nich; a podle Rabelaisa nežije král z mála. Poddaní

tedy dávají svou osobu pod podmínkou, že se jim vezme i jejich majetek? Nevím, co jim zbývá, aby si zachovali.

Řekne se, že despota zabezpečuje svým poddaným občanský klid. Budiž, ale co tím získají, když války, které jim přivodí jeho ctižádost, když jeho nenasytná chťivost, když týráni jeho ministrů je přivádějí do většího zoufalství, než by to dovedly jejich vlastní neshody? Co získají, když tento klid je jednou z jejich útrap? Klidně se žije také v temnicích; stačí to k tomu, aby se tam člověk měl dobře? Řekové uvěznění v jeskyni Kyklopa* tam žili klidně, čekajíce, až na ně přijde řada, aby byli pohlceni.

Je absurdní a nepochopitelné říci, že se člověk dává zdarma; takový čin je nezákonný a neplatný, už jen proto, že kdo tak jedná, není při dobrých smyslech. Říci totéž o celém národě, znamená předpokládati národ bláznů: bláznovství nevytváří právo.

I kdyby se každý sám mohl zciziti, nemůže zciziti své děti; rodí se jako lidé a svobodní; jejich svoboda jim patří; nikdo nemůže s ní nakládati, jen oni sami. Dříve než dosáhnou věku rozumu, může otec jejich jménem smlouvou stanovit podmínky pro jejich zachování, pro jejich blahobyť, nemůže je však dávat neodvolatelně a bezpodmínečně; neboť takovéto darování odporuje cílům přírody a přesahuje práva otcovská. K tomu, aby libovolná vláda byla zákonitá, bylo by tedy třeba, aby v každé generaci byl lid pánem toho, aby ji připustil nebo zavrhl; ale pak by tato vláda nebyla již libovolnou.

* Homer, Odysseia, zpěv. IX., překl. Vaňorného z r. 1940, str. 179.

Vzdání se své svobody znamená vzdání se své lidské hodnoty, lidských práv, ba i svých povinností. Není možné žádné odškodnění za to, že se kdokoliv všeho vzdal. Takovéto vzdání je neslučitelné s lidskou přirozeností a odnětí veškeru svobodu jeho vůli, znamená odnětí veškeru mravní cenu jeho činů. Je to konečně úmluva bezpodstatná a sama sobě odporující smluviti na jedné straně neobmezenou moc a na druhé straně bezmeznou poslušnost. Není-li jasné, že člověk není ničím zavázán vůči tomu, od něhož má právo vše vymáhati? A nezpůsobuje nulitu aktu již tato samotná podmínka, bez protihodnoty, bez náhrady. Neboť jak by měl můj otrok proti mně právo, když vše co má, mně náleží, a když, jelikož jeho právo je mým právem, toto moje právo vůči mně samému je slovem, které nemá smyslu?

Grotius a ostatní odvozují z války další pramen domnělého práva otroctví. Jelikož má podle nich vítěz právo usmrtiti poraženého, může poražený vykoupiti svůj život svou svobodou; úmluva tím legitimnější, že přináší zisk oběma.

Je však jasné, že toto domnělé právo na usmrcení poražených neplyne nikterak ze stavu válečného. Již proto, že lidé žijící ve stavu původní nezávislosti, nemají mezi sebou dosti stálých vztahů, aby z nich mohl vzniknouti stav míru nebo války, a nejsou proto od přírody nepřáteli. Válku tvoří vztahy mezi věcmi a ne vztahy mezi lidmi, a jelikož stav válečný se nemůže zroditi z prostých osobních vztahů, nýbrž jen ze vztahů věcných, nemůže existovati soukromá válka nebo válka člověka proti člověku, ani ve stavu přirozeném, kde není stálého vlastnictví, ani v společenském stavu, kde je vše pod mocí zákonů.

Zápasy soukromníků, souboje, potýčky jsou činy, které nezakládají vůbec stav; a pokud jde o soukromé války, dovolené zřízeními Ludvíka IX., krále francouzského, a zrušené božím mírem, jsou to zneužití feudální vlády, nejnesmyslnějšího systému, jaký kdy byl, systému protivícího se zásadám přirozeného práva a každé dobré politiky.

Válka tedy není vztahem člověka k člověku, nýbrž vztahem jednoho státu k druhému, při čemž jednotlivci jsou nepřáteli jen náhodně, nikterak jako lidé, ani jako občané³, nýbrž jako vojáci; nikterak jako členové vlasti, nýbrž jako její obránci. Konečně každý stát může mít za nepřítele jen jiné státy, a nikoliv lidi, když nelze mezi věcmi různé podstaty stanovit pravý vztah.

Tato zásada je v souladu s ustálenými zásadami všech časů a se stálou praxí všech státně organisovaných národů. Prohlášení války jsou méně oznámením mocnosti než jejich poddaným. Cizinec, ať král, ať soukromník nebo národ, který krade, zabíjí nebo zadržuje pod-

³ Římané, kteří lépe rozuměli válečnému právu a respektovali je více než kterýkoliv národ světa, byli po té stránce tak svědomití, že žádnému občanu nebylo dovoleno sloužit jako dobrovolc, aniž se výslovně zavázal bojovat proti nepříteli, a výslovně proti určitému nepříteli. Když byla zrušena legie, ve které v prvních vojenských letech sloužil pod Popiliem synem Catonův, napsal Caton Popiliovi, že přeje-li si, aby jeho syn dále pod ním sloužil, musí jej podrobiti nové vojenské přísaze, protože nemůže bojovat proti nepříteli, když prvá přísaha se zrušila. A týž Cato psal synovi, aby se střežil toho, aby se dostavil do boje, aniž znovu přísahal. Víme, že mi lze namítnouti obléhání Clusia a jiné zvláštní případy; já však se dovolávám zákona, zvyků. Římané právě nejméně přestupovali svoje zákony; a jedině oni měli zákony tak krásné (poznámka vydání z roku 1782).

dané, aniž prohlásil válku knížeti, není nepřítelem, nýbrž lupičem. I v době války se spravedlivý kníže v nepřátelské zemi zmocní všeho, co je obecným majetkem, šetří však osobu a majetek jednotlivců; šetří práv, na nichž se zakládají jeho práva. Jelikož je cílem války zničit nepřátelský stát, má člověk právo zabít obhájce nepřátelského státu, pokud jsou ve zbrani; ale jakmile je složí a vzdají se a přestávají tak býti nepřáteli nebo nástroji nepřítelů, stávají se opět jen lidmi, a člověk nemá již práva nad jejich životem. Někdy může býti usmrcen stát, aniž byl usmrcen jediný jeho člen; nuže válka nedává žádné právo, které by nebylo nutné k dosažení jejího účelu. Tyto zásady nejsou zásadami Grotiovými; nezakládají se na autoritě básníků, ale pramení z přirozenosti věcí a zakládají se na rozumu.

Právo na výboj se zakládá toliko na právu silnějšího. Nedává-li válka nikterak vítězi právo povražditi poražené národy, nemůže toto právo, které nemá, zakládati právo je zotročiti. Člověk má právo usmrtiti nepřítele jen, když ho nemůže zotročiti; právo zotročiti nepochází tedy z práva usmrtiti: je to tedy nespravedlivá směna, dovolí-li se nepříteli, aby si vykoupil za cenu svobody svůj život, na který člověk nemá žádné právo. Zakládáme-li právo na život a na smrt na právu otroctví, a právo otroctví na právo na život a na smrt, je jasné, že upadáme do bludného kruhu.

I když předpokládáme to hrozné právo vše zabíjeti, říkám, že válečný otrok nebo národ dobytý není povinen vůči svému pánu ničím jiným než poslušností, pokud je k tomu nucen. Když vítěz bere náhradu za jeho život, nepromějí mu jej tím: místo, aby jej neplodně zabil, zabil jej užitečně. Aniž tedy nad ním nabyl nějaké

pravomoci spojené s násilím, stav války trvá mezi nimi jako dříve, jejich vztah je dokonce toho důsledkem; a použití práva válečného nepředpokládá žádné mírové smlouvy. Učinili úmluvu; budiž: avšak tato úmluva předpokládá trvání stavu válečného, jsouc daleka toho, aby stav válečný zrušila.

Takto ať se díváme pod jakýmkoliv zorným úhlem na věci, právo otroctví je neplatné nejen proto, že je nezákonné, nýbrž i proto, že je absurdní a nic neznamená. Slova „otroctví“ a „právo“ si odporují, vzájemně se vylučují. Ať již to řekne člověk člověku, ať již člověk národu, bude stejně nesmyslnou tato řeč: Činím s tebou úmluvu zcela k tvé tíži a zcela v můj prospěch, že budu ji zachovávat, pokud se mi bude líbiti, a že ty ji budeš zachovávat, pokud se mi bude líbiti.

Kapitola V.

O TOM, ŽE JE TŘEBA VŽDY JÍTI ZPĚT K PRVNÍ SMLOUVĚ

I kdybych připustil vše, co jsem až dosud vyvrátil, zastánci despotismu by se tím nepodporovali. Bude vždy velký rozdíl mezi podrobením davu a vládou nad společností. I když jsou jednotliví lidé postupně zotročeni jediným, ať je jich sebevíce, spatřuji v tom jen pána a otroky, nespátřuji v tom národ a jeho hlavu: je to, chcete-li, sloučení a ne sdružení; není tam ani obecného blaha, ani státního tělesa. I kdyby tento člověk zotročil třeba půl světa, je stále jen soukromníkem; jeho zájem, rozdílný od zájmu ostatních, je vždy jen zájmem soukromým. Jestli tento člověk zahyne, zůstane jeho říše

po něm rozptýlena a bez svazku, jako se rozpadá dub a upadne v hromádku popele, když jej oheň ztrávil.

Národ, říká Grotius, se může dát králi. Podle Grotia je národ národem dříve, než se dá králi. Toto darování samo je občanským úkonem; předpokládá veřejné rokování. Dříve než budeme zkoumati akt, jímž národ zvolí krále, bylo by dobře zkoumati akt, jímž se národ stává národem, neboť tento akt, který nutně musí předcházeti druhému, je pravým základem společnosti.

Kdyby nebylo žádné předchozí úmluvy, kde by skutečně byl závazek, aby se menšina podrobila volbě většiny, ač-li by volba nebyla jednohlasná? A jak sto, jež si přeje pána, má právo hlasovati za deset, kteří si ho vůbec nepřejí? Zákon o většině ve volbách je sám zřízením smluvním, a předpokládá alespoň jednou jednohlasnost.

Kapitola VI.

O SPOLEČENSKÉ SMLOUVĚ

Předpokládám, že lidé dospěli ve vývoji onoho bodu, kde překážky škodlivé jejich zachování v přirozeném stavu, vítězí odolností nad silami, které každý jedinec může vynaložiti, aby se udržel v tomto stavu. Tu tento prvotní stav nemůže dále trvati; a lidský druh by zahynul, kdyby nezměnil svůj způsob života.

Nuže, jelikož lidé nemohou zploditi nové síly, nýbrž jen sloučiti a řídit ty, které tu jsou, nemají jiného prostředku záchovy, než aby utvořili sloučením souhrn sil, který by mohl zvítěziti nad odporem, uváděli síly ty v pohyb jedinou pružinou a dali jim působiti v souhlase.

Tento souhrn sil může se zroditi jen ze součinnosti více lidí; jelikož však síla a svoboda každého člověka jsou prvními nástroji jeho sebezáchovy, jak je zadá, aniž si uškodil a aniž zanedbal povinnost vůči sobě samému? Tato nesnáž, pokud jde o můj námět, může se vyjádřiti těmito slovy:

„Nalézti formu sdružení, které by bránilo a ochraňovalo vší společnou silou osobu a majetek každého člena, a podle níž každý by poslouchal jenom sama sebe, i když se sloučí se všemi, a zůstával svobodným jako dřív.“ To je základní problém, který Společenská smlouva řeší.

Články této smlouvy jsou tak stanoveny povahou aktu, že by nejmenší změna je učinila zbytečnými a zbavila významu; takže i když nebyly snad nikdy formálně vysloveny, jsou všude stejné, všude mlčky přijaté a uznávané až do té doby, kdy tato společenská smlouva se poruší a každý nastupuje zpět ve svá původní práva a chápe se opět své přirozené svobody a ztrácí smluvní svobodu, pro kterou se zřekl své svobody přirozené.

Tyto články, dobře pochopeny, se všechny redukují na jediný: to je úplné zcizení každého člena společností se všemi jeho právy celému společenství; neboť je předně podmínka pro všechny stejná, dává-li se každý cele; a je-li podmínka stejná pro všechny, nemá nikdo zájem na tom, aby ji učinil tíživou pro ostatní.

Poněvadž se zcizení děje bez výhrad, je nadto spojené tak dokonalé, jak jen může býti, a žádný člen nemá, čeho by se domáhal, neboť kdyby zůstávala nějaká práva jednotlivcům, každý jsa v určité věci svým vlastním soudcem, brzy by požadoval, aby jím byl ve všem, poně-

vadž by nebylo žádného společného nadřízeného, který by mohl rozhodovati mezi nimi a veřejností; a přirozený stav by trval dále a sdružení by se nutně stalo tyranickým nebo zbytečným.

Když se konečně každý dává všem, nedává se nikomu; a když se nad žádným členem nezískává právo jiné, než jaké mu sám člověk nad sebou postupuje, získává se náhrada všeho, co se ztrácí, a více síly k tomu, aby se zachovalo, co člověk má.

Vyloučíme-li tedy ze společenské smlouvy to, co není pro ni podstatné, uvidíme, že se redukuje na tato slova: Každý z nás dává svou osobu a všechnu svou moc pod nejvyšší řízení obecné vůle; a přijímáme zároveň každého člena jako nedělitelnou část celku.

Místo jednotlivé osoby každého účastníka smlouvy tvoří okamžitě tento sdružující akt právnické a hromadné těleso,* skládající se z tolika členů, kolik má shromáždění hlasů; toto kolektivní těleso dostává týmž aktem svou jednotnost, své společné já, svůj život a svou vůli. Tato veřejná osoba**, která se takto tvo-

* V orig. „corps moral“, termín vyskytující se na tomto ojedinelém místě; jinde R. používá výrazu „personne morale“ – viz další poznámku!

** Překládám doslovně franc. výraz „personne publique“. R. používá tohoto výrazu pro právnickou osobu práva veřejného (viz str. 39, 68, 90). Při tom jeho pojetí i konstrukce právnické osoby (ve franc. textu „personne morale“ na str. 28, 39, 77, 79, 82) je jiná než v běžné právní nauce. Nazývá právnickými osobami kolektivní útvary beze zřetele k tomu, zda jsou nebo mohou býti subjektem práv nebo právních povinností. Pro něho je rozhodující „obecná vůle“ útvaru. – Michoud, La théorie de la personnalité morale, 1932, I., str. 83 a n. vidí v něm předchůdce volní theorie právnických osob.

ří sjednocením všech ostatních, měla dříve jméno *civitas*⁴ a nazývá se dnes *republika* nebo *státní těleso*, které je svými členy nazýváno *státem*, když je pasivním, *suverénem*, když je aktivním, *mocností*, když se přirovnává k sobě podobným. Členové společnosti zovou se v celku *národem*, a jmenují se jednotlivě *občany*, pokud mají účast na svrchované moci, a *poddanými* jakožto podrobení zákonům státu. Ale tyto výrazy se často směšují a berou se jeden místo druhého; stačí, umíme-li je rozeznávat, když se užívají v nejpřesnějším svém významu.

⁴ Pravý význam tohoto slova se u moderních téměř úplně setřel: většina jich zaměňuje město za obec a měšťana za občana. Nevědí, že domy tvoří město, že však občané tvoří obec. Tentýž omyl přišel kdysi draho Kartagiňanům. Nečetl jsem, že by se titul *cives* kdy dával poddaným některého knížete, ani Makedoňanům ne ve staré době, ani ne za našich dnů Angličanům, ačkoliv jsou blíže svobodě než všichni ostatní. Jedině Francouzi používají zcela volně výrazu *občané*, protože o něm nemají pravý pojem, jak lze viděti v jejich slovnících; jinak by se dopouštěli zločinu velezrady, kdyby si to jméno přivlastnili. Toto slovo u nich vyjadřuje ctnost a nikoliv právo. Když Bodin* chtěl mluvit o našich občanech a měšťanech, dopustil se hrubého nedopatření tím, že zaměňoval jedno za druhé. Pan d'Alembert** se v tom nemýlil a dobře rozlišoval ve svém článku Ženeva čtyři druhy lidí (dokonce pět, počítaje i prosté cizince), kteří jsou v našem městě, a z nichž jen dva tvoří republiku. Žádný jiný francouzský spisovatel, pokud vím, neporozuměl pravému smyslu slova *občan*.

* Bodin (1530–1596), právník a publicista francouzský; zakladatel teorie o suverenitě státu. Nejdůležitější jeho dílo je Šest knih o republice (1576).

** D'Alembert (1717–1783), francouzský filosof, matematik a spisovatel, jeden ze zakladatelů Encyklopedie. Proslulá je jeho Úvodní řeč k Encyklopedii.

Vidíme z této formulace, že sdružující akt obsahuje vzájemný závazek celku s jednotlivci a že každý jedinec uzavíraje téměř smlouvu sám se sebou, je vázán ve dvojím směru: totiž jako člen vlády vůči jednotlivcům a jako člen státu vůči suverénu. Ale zde nemůžeme použít zásady práva občanského, že není nikdo vázán závazky, které učinil sám se sebou; neboť je jistě rozdíl v tom, když se zavážeme sobě nebo když se zavážeme celku, jehož jsme částí.

Musíme ještě poznamenati, že obecné rozhodnutí, které může zavázati všechny poddané vůči suverénu, protože se na každého z nich díváme pod zorným úhlem dvou rozličných vztahů, nemůže z opačného důvodu zavázati suveréna sama sobě, a že je proto proti přirozenosti státního tělesa, aby si suverén uložil zákon, který by nemohl přestoupiti. Jelikož může pohlížeti na sebe jenom pod jedním a týmž zorným úhlem, je ve stavu soukromníka, který uzavírá smlouvu sám se sebou; z toho je vidět, že není a nemůže býti v tom žádný druh základního zákona, závazného pro národní celek, ba ani společenská smlouva. Což neznamená, že by toto těleso se nemohlo dobře zavazovati vůči jinému, pokud se tím neporušuje tato smlouva; neboť vůči cizině stává se jednoduchou bytostí, jedincem.

Ale státní těleso nebo suverén nemůže se nikdy zavázati ani vůči jinému v ničem, co by porušovalo tento prvotní akt, protože odvozují své bytí z posvátnosti této smlouvy, tak nemohou zciziti část sebe anebo se nemo-

hou podrobiti jinému suverénu. Porušiti akt, jímž existují, by znamenalo se zničiti; a co není ničím, nevytváří nic.

Jakmile toto množství je takto sloučeno v jedno těleso, nemůže býti uražen jeden jeho člen, aniž se napadlo těleso a tím méně lze urazit těleso, aniž tím členové trpěli. Takto povinnost i zájem zavazují rovnou měrou obě smluvní strany, aby si navzájem pomáhaly; a lidé mají se snažiti, aby sloučili v tomto dvojnásobném vztahu všechny výhody, které na něm závisejí.

Nuže, jelikož suverén je tvořen jednotlivci, z nichž se skládá, nemá, ani nemůže míti zájem opačný jejich zájmu; proto svrchovaná moc nepotřebuje žádné záruky vůči poddaným, protože je nemožné, aby těleso chtělo škoditi všem svým členům; a uvidíme dále, že nemůže škoditi žádnému zvláště. Suverén již tím, že je, je vždy vším, čím má býti.

Ale není tomu tak, pokud jde o členy vůči suverénu, jemuž by přes společný zájem nic neručilo za jejich závazky, kdyby nenašel prostředků, jak si zajistiti jejich věrnost.

Každý jedinec může skutečně míti jako člověk zvláštní vůli, odporující nebo odlišnou od vůle obecné, kterou má jako občan. Jeho zvláštní zájem může k němu zcela jinak mluvit než zájem společný; jeho neodvislá a přirozeně nezávislá jsoucnost může způsobiti, že pohlíží na to, čím je povinnen společné věci, jako na dobrovolný příspěvek, jehož ztráta bude méně škodlivá pro ostatní než bude placení obtížné pro něho; a pokládá je právníckou osobu, která tvoří stát, jen za bytost pomyslnou, protože to není člověk, bude požívati občanských práv, aniž bude chtíti plniti povinnosti poddané-

ho: nespravedlnost, jejíž rozvoj by způsobil zkázu státního tělesa.

Aby tedy společenská smlouva nebyla jen prázdnou formulí, obsahuje mlčky závazek, který samojediný může dáti sílu ostatním, že kdokoliv by odepřel poslechnouti obecnou vůli, bude k tomu donucen celým tělesem; to znamená jen, že bude nucen, aby byl svobodný; neboť taková je podmínka, která chrání každého občana před každou osobní závislostí, dávajíc každého občana vlasti: podmínka, která tvoří umělost a chod státního stroje a která jediná činí legitimními občanské závazky, které by bez toho byly nesmyslné, tyranské a vydané nejrůznějšímu zneužívání.

Kapitola VIII.

O OBČANSKÉM STAVU

Tento přechod od stavu přírodního do stavu občanského vytváří v člověku význačnou změnu tím, že nahrazuje v jeho chování pud spravedlností, a tím, že dává jeho činům morální posvěcení, kterého dříve postrádaly. Teprve tehdy člověk, který dosud měl zřetel jen na sebe, vidí, že je nucen jednati podle zásad jiných a raditi se s rozumem dříve, než uposlechne svých sklonů, když hlas povinnosti nastupuje na místo fysického popudu a právo na místo žádosti. Ačkoliv se v tomto stavu zbaňuje mnohých výhod, které má od přirozenosti, získává tím naopak tak veliké výhody, jeho schopnosti se cvičí a vyvíjejí, jeho myšlení se rozšiřuje, jeho city zušlechťují, jeho celá duše se povznáší tak, že kdyby zneužívání tohoto nového stavu jej nesnižovalo často pod stav,

z něhož vyšel, musil by bez ustání žehnati šťastnému okamžiku, který jej z něho navždy vyrval a který učinil z hloupého a omezeného zvířete myslící bytost a člověka.

Převědme všechno toto odvažování do snadno srovnatelných slov. Společenskou smlouvou ztrácí člověk svou přirozenou svobodu a neobmezené právo na vše, co jej svádí a čeho může dosáhnouti; získá občanskou svobodu a vlastnické právo ke všemu, co má. Abychom se uvarovali omylu při tomto vyvažování, je třeba dobře lišiti svobodu přirozenou, jejíž meze tvoří jen síly jedince, od svobody občanské, která je ohraničena obecnou vůlí; a držení, které je jen důsledkem násilí nebo práva prvního okupanta, od vlastnictví, které může býti založeno jediné na pozitivním titulu.

Mohli bychom k tomu, co předcházelo, připojiti ve prospěch stavu občanského mravní svobodu, která jediná činí člověka opravdu pánem sama sebe; neboť popud pouhé žádosti je otroctvím a poslušnost zákona, který jsme si sami uložili, je svobodou. Ale již jsem řekl příliš o této otázce a filosofický smysl slova svoboda není zde mým námětem.

Kapitola IX.

O VĚCNÉM MAJETKU

Každý člen společnosti poddává se jí v okamžiku, kdy se tvoří, tak, jaký právě je, sebe i všechny své síly, jichž dílem je majetek, který drží. Tímto aktem vlastnické právo nemění svou povahu, přecházejíc do jiných rukou, a nestává se vlastnictvím v rukou suveréna; ale jelikož síly obce jsou neporovnatelně větší než síly jedince, ve-

řejné vlastnictví je také ve skutečnosti silnější a neodvolatelnější, aniž bylo legitimnější, alespoň vůči cizincům. Neboť stát je vůči svým členům pánem všeho jejich majetku společenskou smlouvou, která ve státě je podkladem všech práv; ale vůči jiným mocnostem je jím jen právem prvního okupanta, které má od jednotlivců.

Právo prvního okupanta stává se pravým právem až po zavedení vlastnictví, ačkoliv je skutečnější než právo silnějšího. Každý člověk má přirozeně právo na vše, čeho potřebuje, ale pozitivní akt, který jej činí vlastníkem určitého majetku, jej vylučuje z ostatního. Když se jeho podíl utvoří, má se naň omeziti a nemá již žádného práva na společenství. Proto právo prvního okupanta, tak slabé ve stavu přírodním, se uznává každým vzdělaným člověkem. V tomto právu se uznává více to, co nám nepatří, než to, co patří bližnímu.

Aby se na nějakém území přiznalo právo prvního okupanta, je třeba všeobecně těchto podmínek: aby předně toto území nebylo nikým obýváno; aby za druhé člověk okupoval jen množství, kterého potřebuje k tomu, aby se uživil; aby za třetí se člověk zmocnil jeho vlastnictví ne prázdnou obřadností, nýbrž prací a obděláváním, jediným to znakem vlastnictví, který se má druhými uznati, chybí-li právní titul.

Přiznáme-li potřebě a práci právo prvního okupanta, nerozšiřujeme je skutečně tak daleko, jak jen může jíti? Můžeme neobmezovati toto právo? Bude stačiti k tomu, abychom si osobovali, že jsme pány území, když vkročíme na společnou půdu? Postačí, máme-li sílu, abychom z něho odehnali na chvíli ostatní lidi k tomu, abychom jim vzali právo, aby se tam vůbec vrátili? Jak se může člověk nebo národ zmocniti rozsáhlého území

a připravití oň veškeren lidský rod jinak, než trestnou usurpací, když odnímá zbytku lidí pobyt a potraviny, které jim příroda dává společně? Když Nunez Balbao se zmocnil na pobřeží jižního moře a celé střední Ameriky jménem kastilské koruny, stačilo to k tomu, aby se ho tím zbavili všichni obyvatelé a aby se vyloučila všechna knížata světa? Za těchto poměrů se tyto obřady množily dosti zbytečně; a katolický král mohl náhle ze svého kabinetu se zmocniti celého světa, jen když vypustil pak ze své říše to, co držela před tím jiná knížata.

Pochopíme, jak sdružená a souvislá půda soukromníků se stává veřejným územím, a jak se právo svrchovanosti stává zároveň věcným a osobním, rozšiřujíc se z poddaných na území, které obývají; což činí vlastníky více závislými a činí jejich síly zárukou jejich věrnosti; výhoda, kterou patrně dobře nepozorovali staří monarchové, kteří jmenujíce se králi Peršanů, Skythů, Maceдонců, se patrně pokládali za vladaře lidí spíše než za pány země. Dnešní králové se dovedněji nazývají králi Francie, Španělska, Anglie atd.; jsou si jisti, že drží obyvatele území, když takto drží území.

Při tomto zcizování je zvláštní to, že společnost místo, aby zbavila soukromníky majetku, když jej přijímá, zajišťuje jim jen zákonité vlastnictví, mění usurpaci ve skutečné právo a užívání ve vlastnictví. Jelikož se na držitele pohlíží jako na deponitáře veřejného majetku, jejich práva se uznávají všemi členy státu a hájí se všemi jeho silami proti cizině: cecí, výhodnou pro veřejnost a ještě více pro ně, získali takto takřka vše, co dali. Paradox, který lze snadno vysvětliti rozlišením práv, které suverén a vlastník mají k témuž pozemku, jak dále uvidíme.

Může se také státi, že lidé se počnou sdružovati dříve než něco vlastní a že se pak zmocní území, které stačí pro všechny, a společně ho užívají, nebo si je mezi sebou rozdělí buď rovnoměrně nebo podle poměru staroveného suverénem. Právo, které má soukromník k svému vlastnímu pozemku, je vždy podřízeno právu, které společnost má nade všemi, ať se získalo jakoliv; bez toho by nebylo ani trvanlivosti v společenském svazku, ani skutečné síly ve výkonu svrchované moci.

Zakončím tuto kapitulu a tuto knihu poznámkou, která má býti základem každé společenské soustavy; že totiž základní smlouva místo aby zničila přirozenou rovnost, nahradí naopak rovností mravní a legitimní to, kolik příroda mohla vložiti nerovnosti fysické mezi lidmi, a že se stávají všichni rovnými dohodou a podle práva, byť byli nerovnými silou a nadáním.⁵

⁵ Za špatných vlád je tato rovnost jen zdánlivá a ilusorní: slouží jen k tomu, aby udržovala chudého v jeho bídě a bohatého v tom, co uchvátil. Zákony ve skutečnosti jsou užitečné těm, kteří něco mají v držení, a škodlivé těm, kteří nemají nic: z toho plyne, že společenský stav je výhodný pro lidi, jen pokud mají všichni něco a pokud nikdo z nich nemá příliš.

Kapitola I.

O TOM, ŽE SVRCHOVANÁ MOC
JE NEZCIZITELNÁ

Prvním a nejdůležitějším důsledkem zásad, které jsme výše stanovili, je, že jen obecná vůle může řídit síly státu podle účelu jeho zřízení, kterým je společné blaho; neboť jestliže odporující zájmy soukromníků způsobily, že zřízení společnosti je nutné, souhlas týchž zájmů způsobil, že je možné. Společenské pouto tvoří to, co je společné v těchto různých zájmech; a kdyby nebylo bodu, ve kterém se všechny zájmy shodují, nemohla by existovati žádná společnost. Společnost má být řízena jedině na podkladě tohoto společného zájmu.

Říkám tedy, že svrchovaná moc se nemůže nikdy zciziti, protože je jen výkonem obecné vůle, a že suverén, který je jen kolektivní bytostí, může býti representován jen sebou samým: moc se může dobře předati, nikoliv však vůle.

Není-li nemožné, aby se vůle soukromníka shodla v nějakém bodě s vůlí obecnou, je skutečně při nejmenším nemožné, aby tato shoda byla trvalá a stálá; neboť vůle soukromníka táhne podle své přirozenosti k poskytování přednosti, vůle obecná k rovnosti. Je ještě ne-

možnější, abychom měli záruky této shody, byť by měla vždy existovati; nebylo by to výsledkem umění, nýbrž náhody. Suverén může snadno říci: já právě chci to, co chce ten a ten člověk, nebo alespoň to, co říká, že chce; nemůže však říci: to, co bude chtít tento člověk zítra, to budu chtít také, protože je absurdní, aby si vůle dávala pro budoucnost okovy a protože nezávisí na žádné vůli to, aby svolila k něčemu, co odporuje blahu chtějící bytosti. Jestli tedy národ slibuje prostě, že bude poslouchati, ruší se tím, ztrácí svůj charakter národa; v tom okamžiku, kdy je tu pán, není již suveréna, a od té chvíle je zničeno státní těleso.

To neznamená, že rozkazy vládnoucích nemohou platiti jako obecná vůle, pokud suverén se tomu neopře, když má svobodu se opřít. V podobném případě všeobecného mlčení musíme předpokládati souhlas národa. To bude vyloženo obsírněji.

Kapitola II.

O TOM, ŽE SVRCHOVANÁ MOC
JE NEDĚLITELNÁ

Z téhož důvodu, jako je svrchovaná moc nezczizitelná, je i nedělitelná; neboť vůle je obecná⁶ nebo není; je vůlí národního celku nebo toliko jeho částí. V prvním případě prohlášená vůle je aktem svrchovanosti a zakládá zákon; v druhém případě je to jen vůle jednotlivce nebo akt úřadu; je to nanejvýš nařízení.

⁶ K tomu, aby vůle byla obecná, není vždy nutné, aby byla jednomyslná: je však třeba, aby všechny hlasy se spočítaly; každé formální vyloučení porušuje všeobecnost.

Ale naši politikové dělají svrchovanou moc v jejím předmětu, když ji nemohou dělit v zásadě: rozdělují ji na sílu a vůli; na moc zákonodárnou a moc výkonnou;* na právo daní, právo spravedlnosti a války; na správu vnitřní a na moc sjednávání smlouvy s cizinou: brzy směřují všechny tyto části, brzy je rozdělují: činí ze suveréna fantastickou osobu, složenou z nastavených kusů; je to tak, jako kdyby člověka skládali z více těl, z nichž by jedno mělo oči, druhé ruce, jiné nohy a nic jiného. Japonští šarlatáni prý rozsekají na kusy před očima diváků dítě, pak vyhodí do vzduchu všechny tyto údy jeden po druhém a způsobí, že spadne dítě živé a opět spojené. Takové jsou asi kejklířské kousky našich politiků; když rozčtvrtili společenské těleso, spojí kusy kdovíjak kouzlem hodným jarmarku.

Tento omyl pochází odtud, že si neučinili přesné pojmy o svrchované moci a že pokládali za části této moci to, co bylo jejím výronem. Tak na příklad se pohlíželo na akt vyhlášení války a uzavření míru jako na akty svrchovanosti; tak tomu není, protože každý tento akt není zákonem, nýbrž jen použitím zákona, jednotlivým aktem, který určuje případ zákona, jak to jasně uvidíme, až bude ustálena představa spojovaná se slovem zákon.

Když sledujeme podobně ostatní dělení, shledáme, že vždy se mýlíme, když se domníváme, že svrchovaná moc je dělena; že práva, která pokládáme za části této svrchované moci, jsou jí podřízena a předpokládají vždy nejvyšší vůli, které tato práva jen provádějí.

* Montesquieu, O duchu zákonů, kn. XI., kap. VI., str. 171 čes. překl. I. sv. této knihovny.

Jean Bodin, Les six livres de la République, kn. I., kap. X.

Nelze ani říci, jak tento nedostatek přesnosti zatemnil rozhodování autorů v oboru práva státního, když chtěli posuzovat práva týkající se králů a lidu na základě zásad, které stanovili. Každý může vidět ve III. a IV. kapitole první knihy Grotiovy, jak tento učený muž a jeho překladatel Barbeyrac* se zaplétají, zamotávají ve svých sofismatech, ze strachu, aby neřekli příliš nebo aby neřekli dosti podle svých záměrů a aby neurazili zájmy, které měli smířiti. Grotius, uprchnuv do Francie, nespokojený se svou vlastí a chtějící se dvořiti Ludvíkovi XIII., jemuž je jeho kniha věnována, nešetřil ničeho, aby obral lid o všechna jeho práva, aby jimi oděl krále se vším možným uměním. To by bylo i zcela podle vkusu Barbeyracova, který věnoval svůj překlad anglickému králi Jiřímu I. Ale na neštěstí vypuzení Jakuba II., které jmenuje abdikací, jej donutilo, aby se měl na pozoru, aby uhýbal, vytáčel se, aby z Viléma neudělal usurpátora. Kdyby se byli tito dva spisovatelé přidrželi správných zásad, všechny nesnáze by se odklidily a byli by bývali vždy důslednými; ale byli by smutně řekli pravdu a byli by se dvořili jen lidu. Ale pravda nevede k bohatství a lid nerozdává ani vyslanectví ani křesla ani pense.

Kapitola III.

MŮŽE-LI SE OBECNÁ VŮLE MÝLITI

Z toho, co předchází, vyplývá, že obecná vůle je vždy správná a směřuje k obecnému užitku; ale neplyne

* Barbeyrac (1674–1744) právník a filosof franc. přeložil mimo jiná díla také Grotia, De iure. ...

z toho, že uvažování lidu je vždy stejně správné. Chceme vždy své blaho, ale vždy je nevidíme; nikdy se lid nepodplatí, ale často se klame a jen tehdy se zdá, že chce to, co je špatné.

Je to často veliký rozdíl mezi vůlí všech a vůlí obecnou; obecná vůle přihlíží jen k zájmu společnému; vůle všech přihlíží k zájmu soukromému a je jen souhrnem jednotlivých vůlí: ale odečtete od těchto vůlí plus a minus, které se vzájemně ruší⁷, a zůstane jako úhrn rozdílů vůle obecná.

Kdyby občané, když lid dostatečně zpravený rozhoduje, neměli mezi sebou žádného spojení, z velkého počtu malých rozdílů by vždy byla výsledkem obecná vůle a rozhodování by bylo vždy dobré. Ale když se kují pikle, když se dělají dílčí spolky na úkor velkého, vůle každého tohoto spolku se stává obecnou ve vztahu ke svým členům a zvláště ve vztahu ke státu; můžeme pak říci, že není tolik hlasujících, jako je lidí, nýbrž jen tolik, kolik je spolků. Rozdíly se stanou méně četnými a dávají výsledek méně všeobecný. Když konečně některý z těchto spolků je tak velký, že podrží vrch nad všemi ostatními, máte jako výsledek nikoliv úhrn malých rozdílů, nýbrž rozdíl jediný; pak není již obecné vůle a mínění, které zvítězí, je jen míněním soukromým.

⁷ „Každý zájem, praví markýz d'Argenson,* má odlišné zásady. Soulad dvou soukromých zájmů se tvoří protikladem k zájmu třetího.“ Mohl připojit, že soulad všech zájmů se tvoří protikladem k zájmu každého jednotlivce. Kdyby nebylo rozličných zájmů, sotva by se pocítoval zájem společný, který by se nikdy nesetkával s překážkami; vše by šlo samo sebou a politika by přestala být uměním.

* Úvahy o dřívější a nynější vládě Francie, kap. II., viz pozn. na str. 154.

Je tedy k tomu, abychom dospěli k správnému vyjádření obecné vůle, důležité, aby nebylo dílčích společností ve státě a aby každý občan vyslovoval mínění jen podle sebe.⁸ Takové bylo jedinečné a vznešené státní zřízení velikého Lykurga. A jsou-li dílčí spolky, je třeba rozmnožiti jejich počet a zabrániti tak jejich nerovnosti, jak to učinil Solon, Numa, Servius. To jsou jediná dobrá opatření, aby obecná vůle se vždy vyjasnila a aby se lid nemýlil.

Kapitola IV.

O MEZÍCH SVRCHOVANÉ MOCI

Je-li stát nebo obec jenom právnickou osobou,* jejíž život spočívá ve spojení jejích členů, a je-li její nejdůležitější starostí sebezáchova, potřebuje všeobecnou a donucující moc, aby hýbala a vládla každým dílem způsobem nejvhodnějším pro celek. Tak jako příroda dává každému člověku naprostou moc nad všemi jeho údy, společenská smlouva dává státnímu tělesu naprostou moc nad jeho členy; a právě tato moc, řízená obecnou vůlí, se jmenuje, jak jsem řekl, svrchovanou mocí.

Ale kromě veřejné osoby* musíme si všimati soukromých osob, které ji skládají a jichž život a svoboda jsou

⁸ „Je pravda, praví Macchiavelli, že některá rozdělení škodí republice, jiná jí prospívají. Škodí ta, která vytvářejí strany a straníky; prospívají ta, která se udržují bez stran, bez straníků. Nemůželi tedy zakladatel republiky zabrániti tomu, aby v ní nebylo nepřátelství, má aspoň zabrániti tomu, aby v ní nebylo stran.“ Hist. Florent. kniha VII.

* viz pozn. na str. 25.

přirozeně na ní nezávislé. Jde tedy o to, dobře rozlišiti vzájemná práva občanů a suveréna,⁹ povinnosti, které občané musí plniti jako poddaní, od přirozeného práva, jemuž se mají těšiti jako lidé.

Shodujeme se v tom, že vše, co každý zcizí smlouvou společenskou ze své moci, ze svých statků, ze své svobody, je jen ta část, jejíž užívání má význam pro společnost; je však třeba se shodnouti o tom, že suverén sám posuzuje tento význam.

Jakmile suverén to žádá, je občan povinen poskytnouti státu všechny služby, které může poskytnouti, ale suverén naopak nemůže ze své strany zatížit občany žádným poutem, neužitečným společností: nemůže to ani chtít, neboť podle zákona rozumu nic se neděje bez příčiny, stejně jako podle zákona přírody.

Závazky, které nás váží k společenskému tělesu, jsou závazné jen proto, že jsou vzájemné, a jejich povaha je taková, že plnice je, nemůžeme pracovat pro bližního, aniž jsme pracovali i pro sebe. Proč je obecná vůle vždy správná a proč všichni chtějí ustavičně štěstí každého z nich, ne-li proto, že není nikoho, kdo by si nepřivlastňoval slovo každý, a kdo by nemyslel na sebe, když hlasuje pro všechny? Což dokazuje, že rovnoprávnost a z ní plynoucí pojem spravedlnosti se odvozují z toho, že každý dává přednost sám sobě a proto z přirozenosti lidské; že obecná vůle, aby byla opravdu obecná, musí býti obecná jak ve svém předmětu tak ve své podstatě; že musí vycházeti ze všech, aby platila pro všechny; že

⁹ Prosím pozorné čtenáře, aby se neukvapovali vytykající mi zde, že si odporuji. Nemohl jsem se tomu vyhnouti ve výrazech, hledě na chudost řeči; ale sečkejte.

ztrácí svou přirozenou přímost, když směřuje k nějakému individuálnímu a určitému předmětu, protože když tak soudíme o tom, co je nám cizí, nemáme žádnou pravou zásadu spravedlnosti, která by nás vedla.

A skutečně jakmile se jedná o jednotlivou skutečnost nebo právo ve směru, který nebyl upraven obecnou předcházející dohodou, záležitost se stává spornou. Je to spor, kde soukromníci mající účast jsou jednou stranou a veřejnost stranou druhou, kde však nevidím ani zákon, jehož je následovati, ani soudce, který má rozsuzovati. Bylo by směšné chtít pak při tom odkazovati na výslovné rozhodnutí obecné vůle, která může býti jen závěrem jedné strany a která proto je pro druhou stranu jen vůlí cizí, zvláštní, puzenou při této příležitosti k nespravedlnosti a podobenou omylu. Tedy stejně jako soukromá vůle nemůže představovati vůli obecnou, tak obecná vůle zase mění svou povahu, když má zvláštní předmět a nemůže jako obecná rozhodovati ani o jednotlivém člověku ani o jednotlivém případě. Když na příklad athénský lid jmenoval nebo sesazoval vůdce, přisuzoval pocty jednomu a druhému ukládal tresty a množstvím zvláštních dekretů vykonával bez rozdílu všechny úkony vlády, neměl již lid obecné vůle ve vlastním slova smyslu, nejednal jako suverén, nýbrž jako úřad. Bude se zdáti, že to odporuje obecným názorům, ale je třeba ponechati mi čas, abych vyložil své názory.

Má se tím rozuměti, že vůli činí obecnou ne tak počet hlasů jako společný zájem, který je spojuje; neboť v této instituci se každý nutně podřizuje podmínkám, které ukládá druhým; obdivuhodný soulad zájmu a spravedlnosti, který dává obecným rozhodováním ráz ekvi-

ty, který, jak vidíme, mizí z projednávání každé záležitosti soukromé, kde chybí zájem společný, který spojuje a ztotožňuje právní názor soudcův s právním názorem strany.

Ať se vracíme k principu s té či oné strany, dojdeme vždy k témuž závěru; totiž, že společenská smlouva zakládá mezi občany takovou rovnost, že se všichni zavazují za týchž podmínek a mají se všichni těšiti týmž právům. Tak z povahy smlouvy každý akt svrchovanosti, t. j. každý právoplatný akt obecné vůle zavazuje nebo prospívá stejně všem občanům; takže suverén zná jen národní celek a nečiní rozdíl mezi těmi, kteří jej tvoří. Co je tedy akt svrchovanosti ve vlastním slova smyslu? Není to úmluva nadřízeného s podřízeným, nýbrž úmluva těla s každým jeho údem: zákonitá úmluva, protože má za základ společenskou smlouvu; spravedlivá, protože je společná všem; užitečná, protože může míti za předmět jen všeobecné blaho; a trvalá, protože ručí za ni veřejná moc a nejvyšší vláda. Pokud poddaní jsou podrobena jen takovýmto úmluvám, neposlouchají nikoho, jenom svou vlastní vůli: a zeptati se, kam sahají vzájemná práva suveréna a občanů, znamená zeptati se, až do jaké míry se mohou občané zavazovati sami sobě, každý vůči všem a všichni vůči každému z nich.

Vidíme z toho, že svrchovaná moc, necht je sebeabsolutnější, sebezposvátnější, sebenedotknutelnější, nepřesahuje, ani nemůže přesahovati meze obecných úmluv a že každý člověk může plně nakládati s tím, co se mu ponechalo z jeho majetku a svobody těmito úmluvami: takže suverén nemá nikdy práva zatížití jednoho poddaného více než druhého, protože mu pak nepřísluší pravomoc, když se záležitost stane soukromou.

Připustíme-li toto rozlišování, je tvrzení, že ve smlouvě společenské se jednotlivci něčeho skutečně zříkají, tak nesprávné, že naopak jejich postavení smlouvou se stává skutečně lepší než bylo před tím a že místo zcizení jen výhodně směnili nejistý a kolísavý způsob bytí za způsob bytí lepší a bezpečnější, přirozenou nezávislost za svobodu, možnost škoditi bližnímu za vlastní bezpečnost a svou sílu, kterou druzí mohli překonati, za právo, které společenské sjednocení tvoří nepřekonatelným. I jejich život, který věnovali státu, je tím ustavičně chráněn, a když se vystavují nebezpečí pro jeho obranu, vracejí mu jen to, co od něho dostali. Nečiní tu nic jiného, než co by byli činili častěji a s větším nebezpečím ve stavu přirozeném, když oddávajíce se nevyhnutelným bitkám by bránili s nebezpečím života to, co slouží k jeho zachově? Je pravda, že všichni musí bojovati, je-li potřeba, za vlast: ale také nikdo nikdy nepotřebuje bojovati za sebe. Nezáiskáváme také tím, že riskujeme pro to, co tvoří naši bezpečnost, část toho, co bychom riskovali pro nás samé, jakmile by se nám odňala?

Kapitola V.

O PRÁVU NA ŽIVOT A NA SMRT

Ptáte se, jak soukromníci mohou postoupiti suverénu právo nakládati svým vlastním životem, když sami nemají práva jím nakládati. Zdá se obtížné řešiti tuto otázku jen proto, že je špatně položena. Každý člověk má právo riskovati svůj život, aby jej zachoval. Řekl někdy někdo že ten, kdo se vrhne z okna, aby unikl požáru, se dopouští sebevraždy? Byl tento zločin přičítán

někdy tomu, kdo zahyne při bouři, o jejímž nebezpečí věděl, když vsedal na loď?

Účelem společenské smlouvy je záchova smluvních stran. Kdo chce účel, chce i prostředky, a tyto prostředky jsou nerozlučně spojeny s některými risiky, ba i s některými ztrátami. Kdo chce uchovati svůj život na účet druhých, má jej také dáti za ně, když je toho třeba. Tu už občan není posuzovatelem nebezpečí, jemuž se má podle zákona vystaviti, a když mu kníže řekl: Je prospěšné pro stát, abys zemřel, má zemřít, protože jen pod touto podmínkou až dosud žil v bezpečí a protože jeho život není již jen dobrodiním přírody, nýbrž podmíněným darem státu.

Na trest smrti ukládaný zločincům můžeme se dívatí se skoro téhož zorného úhlu: abychom se nestali obětí vraha, svolujeme k tomu, abychom zemřeli, kdybychom se jím stali. V této smlouvě pomýšlíme jen na to, abychom si zaručili svůj vlastní život, vzdálení toho, abychom jím nakládali, a nelze se domýšletí, že některá smluvní strana uvažuje tehdy předem o tom, že se dá pověsiti.

Ostatně každý zločinec, který útočí na společenské právo, stává se pro své zločiny vzbouřencem a zrádcem vlasti; přestává býti jejím členem tím, že porušuje její zákony; a dokonce s ní vede válku. Tehdy záchova státu je neslučitelná s jeho zachovou; jeden musí zahynouti; a když se viník usmrcuje, usmrcuje se spíše jako nepřítel než jako občan. Řízení, rozsudek, jsou důkazem a vyjádřením, že porušil společenskou smlouvu a že proto již není členem státu. A jelikož se přiznával za člena státu alespoň svým pobytem, má z něho býti vymýcen vyhnanstvím jako porušovatel úmluvy, nebo smrtí, jako

veřejný nepřítel; neboť takovýto nepřítel není právníkou osobou,* je to člověk a tehdy je právem válečným usmrtiti přemoženého.

Řekne se však, že odsouzení zločince je aktem jednotlivým. Správně: také toto odsouzení nepřisluší nikterak suverénovi, je to právo, které může udíletí, nemůže je však sám vykonávatí. Všechny mé představy souvisí, ale nemohl bych je najednou všechny vyložití.

Ostatně časté popravy jsou vždy znakem slabosti nebo liknavosti ve vládě. Není člověka tak špatného, aby nebylo možné učiniti ho dobrým pro nějaký účel. Nemáme právo usmrtiti ani pro výstrahu, leda toho kterého nemůžeme zachovati bez nebezpečí.

Pokud jde o právo udíletí milost a vyjímání viníka z trestu daného zákonem a vysloveného soudcem, náleží jen tomu, kdo je nad soudcem a zákonem, t.j. suverénovi; a ještě toto jeho právo není zcela jasné a případy, kdy ho užívá, jsou velmi řídké. V státě dobře řízeném je málo potrestání, ne proto, že se mnoho udílí milost, nýbrž proto, že je málo zločinců: množství zločinnů zajišťuje jejich beztrestnost, když stát upadá. Za římské republiky se ani senát, ani konsulové nepokusili udělití milost; ani lid ji neudílel, ačkoliv odvolal někdy svůj vlastní rozsudek. Časté udílení milosti předpovídá, že brzy zločiny nebudou mítí toho zapotřebí, a každý vidí, kam to vede. Ale cítím, že mé srdce reptá a zadržuje mé pero: ponechme diskusi o těchto otázkách spravedlivému člověku, který nikdy se neprovinil a který sám nikdy neměl zapotřebí milosti.

* R. používá zde výrazu „personne morale“ v zcela jiném smyslu než na jiných místech svého díla. Srov. pozn. na str. 25.

Kapitola VI.

O ZÁKONU

Společenskou smlouvou jsme dali bytí a život státnímu tělesu; jde teď o to, dáti mu pohyb a vůli zákonodárstvím. Neboť původní akt, jímž se toto těleso tvoří a sjednocuje, neurčuje nic z toho, co má činiti, aby se zachovalo.

Co je dobré a shoduje se s řádem, je takové podle přirozené povahy věcí a nezávisle na lidských úmluvách. Všechna spravedlnost pochází od Boha, on sám je jejím pramenem; ale kdybychom ji dovedli přijímati s takové výše, nepotřebovali bychom ani vlády ani zákonů. Je nepochybně spravedlnost všeobecná, prýšící ze samotného rozumu, ale má-li se tato spravedlnost mezi námi uznati, musí býti vzájemná. Uvažujeme-li po lidsku o věcech, zákony spravedlnosti jsou miarné mezi lidmi, chybí-li přirozená sankce; působí jen dobro zlému a zlo spravedlivému, když spravedlivý je zachovává vůči každému, aniž je kdo zachovával vůči němu. Je tedy třeba úmluv a zákonů, aby se spojila práva s povinnostmi a aby se spravedlnost přivedla zpět ke svému účelu. Ve stavu přírodním, kdy je vše společné, nejsem ničím povinen těm, kterým jsem nic neslíbil; uznávám, že náleží bližnímu jen to, co je pro mne neúčinné. Není tomu tak ve stavu občanském, kde všechna práva jsou určena zákonem.

Ale co je tedy konečně zákon? Pokud se spokojíme tím, že spojujeme s tímto slovem jen metafysické představy, budeme dále uvažovati, aniž jsme si rozuměli, a když řekneme, co je zákon přírodní, nebudeme proto lépe věděti, co je zákon státní.

Řekl jsem již, že obecná vůle se nemůže týkati jednotlivého předmětu. Skutečně tento zvláštní předmět je buď ve státě nebo mimo stát. Je-li mimo stát, pak vůle, která je mu cizí, není obecnou ve vztahu k němu; a je-li tento předmět ve státě, tvoří jeho část: tu se tvoří mezi celkem a jeho částí vztah, který z nich činí dvě oddělené bytosti, z nichž část je jednou a celek bez této části je druhou bytostí. Ale celek bez části není celkem a pokud tento vztah trvá, není již celku, ale dvě nestejně části; z čehož plyne, že vůle jedné části není již obecnou vůlí ve vztahu k druhé.

Ale když celý národ ustanovuje o celém národě, všímá si jen sebe, a tvoří-li se tehdy vztah, je to vztah celého předmětu pod určitým hlediskem k celému předmětu pod jiným hlediskem, aniž celek byl dělen. Tehdy látka, o níž se ustanovuje, je obecná jako vůle, která stanoví. Tento akt nazývám zákonem.

Říkám-li, že předmět zákonů je vždy obecný, rozumím tím, že zákon si všímá poddaných jako celku a činů jako abstraktních, nikdy ne člověka jako jedince nebo činu jednotlivého. Tak může zákon ovšem stanoviti, že budou výhody, ale nemůže dáti jmenovitě žádnou nikomu: zákon může udělati několik tříd občanů, určití i vlastnosti, které budou dávatí právo na tyto třídy, ale nemůže jménem označiti, že ten a ten tam bude přijat; může zavésti vládu královskou a poslušnost dědičnou, nemůže však zvoliti krále, ani jmenovati královskou rodinu: jedním slovem žádná činnost, která má vztah k zvláštnímu předmětu, nepatří k moci zákonodárné.

Z této představy je patrné okamžitě, že se nemusíme již ptáti, komu přísluší, aby dělal zákony, když jsou to akty obecné vůle; ani zda je kníže nad zákonem, proto-

že je členem státu; ani zda zákon může být nespravedlivý, protože nikdo není nespravedlivý sám k sobě; ani jak jsme svobodni a zároveň podrobeni zákonům, když zákony jsou jen zaznamenáním našich vůlí.

Poněvadž zákon spojuje všeobecnost vůle s všeobecností předmětu, je patrné, že to, co nařídí člověk, ať je jaký chce, o své újmě, není zákonem: co nařídí i suverén o jednotlivém předmětu není vůbec zákonem, nýbrž dekretem; není to aktem svrchovanosti, nýbrž aktem úředním.

Nazývám tedy republikou každý stát řízený zákony, ať je forma správy jakákoliv; neboť jediné tehdy vládné zájmy veřejné a stát něčím je. Každá zákonitá vláda je republikánská¹⁰: vysvětlím později, co je to vláda.

Zákony jsou vlastně jen podmínkami občanského sdružení. Lid podřízený zákonům má být jejich původcem; jen těm, kteří se sdružují, přísluší, aby upravovali podmínky společnosti. Ale jak je upraví? Stane se tak obecnou shodou, náhlým vnutnutím, má státní těleso orgán, který by vyjadřoval jeho vůli? Kdo mu dá potřebnou předvídatost, aby z nich tvořil akty a předem je vyhlášoval? Nebo jak je bude vyjadřovati v okamžiku potřeby? Jak slepý dav, který často neví, co chce, protože zřídka ví, co je k jeho dobru, bude sám provádět záměr tak veliký, tak nesnadný, jako je soustava zákonodárná? Sám ze sebe chce lid vždy dobro, ale sám ze sebe je vždy nevidí. Obecná vůle je vždy správná, ale

¹⁰ Nerozumím pod tímto slovem jenom aristokracii nebo demokracii, ale všeobecně každou vládu řízenou obecnou vůlí, kterou je zákon. Aby vláda byla zákonná, je třeba, aby se nesměšovala se suverénem, ale aby byla jeho sluhou; tehdy je i monarchie republikou. To se objasní v následující knize.

mohoucnost soudící, která ji vede, není vždy osvícená. Je třeba jí ukázati předměty takové, jaké jsou, někdy takové, jakými se jí mají jeviti, ukázati jí dobrou cestu, kterou hledá, ochrániti ji proti svodům zvláštních vůlí, přiblížiti jejím očím místa a časy, zvažovati přitažlivost přítomných a citelných výhod nebezpečím vzdálených a skrytých zel. Soukromníci vidí dobro, které zavrhnou; veřejnost chce dobro, které nevidí. Všichni mají stejně zapotřebí vůdců. Je třeba zavázati soukromníky k tomu, aby uvedli ve shodu své vůle se svým rozumem; je třeba naučiti veřejnost, aby poznala, co chce. Tehdy z obecného osvícení plyne spojení soudnosti a vůle v společenském tělese; odtud přesná součinnost částí a konečně největší moc celku. Z toho se rodí nutnost zákonodárce.

Kapitola VII.

O ZÁKONODÁRCI

Abychom objevili nejlepší pravidla společenská, která by vyhovovala národům, bylo by třeba vyšší rozumné bytosti, která by viděla všechny vášně lidské a která by žádnou z nich nepociťovala; která by neměla žádnou podobnost s naší přirozeností a která by ji důkladně znala; jejíž štěstí by bylo nezávislé na nás a která by přece chtěla se zabývat naším štěstím; konečně, která by mohla pracovati v jednom století a bráti užitek v druhém,¹¹

¹¹ Národ se stává slavným teprve, když jeho zákonodárství počíná se chýliti ke konci. Není známo, po kolik století Lykurgovo zřízení tvořilo štěstí Spartanů, dříve než ostatnímu Řecku o ně šlo.

získávají si vzdálenou slávu během času. Bylo by třeba bohů, aby dávali zákony lidem.

Tak, jak usuzoval Caligula, pokud jde o skutečnost, uvažoval Plato, pokud jde o právo, aby definoval člověka občanského nebo královského, kterého hledá ve své knize o vládě.* Ale je-li pravda, že veliký kníže je člověkem vzácným, jak je tomu s velikým zákonodárcem? Kníže má jen sledovati vzor, který zákonodárcem má navrhnouti. Tento je mechanikem, který vynalezne stroj, onen je jen dělníkem, který jej sestaví a uvádí v pohyb. Při zrození společností, praví Montesquieu,** dělají hlavy států zřízení a zřízení pak vytváří hlavy států.

Ten, kdo se odváží toho, aby dával národu ústavu, má se cítiti schopným, aby změnil takřka lidskou přirozenost, aby změnil každého jedince, který sám o sobě je celkem dokonalým a samostatným, v součást většího celku, od něhož tento jedinec jaksí obdrží svůj život a své bytí; aby změnil přirozenost lidskou, aby ji zdokonalil, aby nahradil dílčí a mravní existenci existenci fyzickou a nezávislou, kterou jsme všichni dostali od přírody. Je třeba jedním slovem, aby člověku odňal jeho vlastní síly proto, aby mu dal síly jemu cizí, jichž nemůže užívati bez pomoci jiného. Čím jsou tyto přirozené síly více umrtveny a vyhlazeny, čím jsou síly získané větší a trvalejší, tím je zřízení dokonalejší a pevnější: takže není-li žádný občan ničím, nemůže-li nic leda skrze dru-

* Plato (429–347 př. Kr.), řecký filosof, žák Sokratův, napsal řadu skvělých dialogů (Faidon, Symposion, Kriton, Gorgias atd.). R. dovolává se tu Platonova dialogu, v lat. překl. zvaného Politicus nebo Vir civilis nebo De Regno (čes. překl. Politikos, Praha 1934).

** Úvahy o příčinách velikosti a úpadku Římanů, kap. I.

hé, a získaná síla celku se rovná nebo převyšuje součet přirozených sil všech jedinců, můžeme říci, že zákonodárství je na nejvyšším bodě dokonalosti, kterého mohlo dosáhnouti.

Zákonodárce je v každém směru neobyčejným člověkem ve státě. Má-li jím býti svým duchem, není jím méně svým postavením. Není to úřad, není to svrchovaná moc. Toto postavení, které dává ústavu republice, nevchází do její ústavy; je to zvláštní a vyšší funkce, která nemá nic společného s lidským panováním; neboť jestliže ten, kdo rozkazuje lidem, nemá rozkazovati zákonům, nemá ten, kdo rozkazuje zákonům, zase rozkazovati lidem; jinak by tyto zákony, sluhové jeho vášní, jenom prodlužovaly jeho nespravedlnosti; nikdy by nemohl zabránit tomu, aby zvláštní záměry neporušily posvátnost jeho díla.

Když dal Lykurgos zákony své vlasti, nejprve se zřekl své královské hodnosti. Bylo zvykem většiny řeckých měst, že svěřovala cizincům jejich zřízení. Novodobé republiky italské napodobily často tento zvyk. Také Ženeva tak učinila a dařilo se jí tím dobře.¹² Ve svém nejkrásnějším věku viděl Řím ve svém lůně znovuzrození všech zločinů tyranie a viděl se blížký záhubě, protože sloučil na těchže hlavách pravomoc zákonodárnou a moc svrchovanou.

Avšak ani decemvirové si neosobili nikdy právo, aby vydali nějaký zákon jen ze své pravomoci. Nic z toho,

¹² Ti, kdo se dívají na Kalvína jen jako na theologa, znají špatně rozsah jeho genia. Redakce našich moudrých ediktů, které se valnou měrou zúčastnil, je mu ke cti právě tak, jako jeho zřízení. Ať čas přinese sebevětší převraty v našem náboženství, nepřestane žehnat u nás památce tohoto velkého muže, dokud láska k vlasti a svobodě nevyhasne mezi námi.

v nich jen šťastné podvodníky, opravdový politik obdivuje v jejich zřízení velikého a mocného genia, který řídí trvalá zřízení.

Z toho všeho není třeba s Warburtonem* činiti závěr, že politika a náboženství by měly u nás společný předmět, nýbrž že jeden je nástrojem druhého při vzniku národů.

Kapitola VIII.

O NÁRODU

Tak jako stavitel pozoruje a zkoumá půdu, aby zjistil, může-li snést tíži veliké budovy, dříve než ji vytyčí, moudrý ústavodárce nepořádá nejdříve samotné dobré zákony, ale dříve zkouší, zda národ, jemuž je určuje, je schopen je snášeti. Proto Plato odmítl dáti zákony Arkádánům a Kyreňanům, věda, že tyto dva národy jsou bohaté a nemohly by snést rovnost; proto vidíme na Krétě dobré zákony a špatné lidi, protože Minos podřídil každému lidu obtížný neřestmi.

Tisíce národů se skvělo na zemi, které by nikdy nebyly mohly snést dobré zákony; a i ty národy, které by to byly mohly, měly za celého svého trvání k tomu jen zcela krátký čas. Většina národů, stejně jako lidé, jsou učeníliví jen ve svém mládí; stávají se nenapravitelnými, když stárnou. Když se jednou zvyky ustálily a předsudky zakořenily, je nebezpečným a marným záměrem chtít je odstraniti; lid ani nemůže snést, aby se někdo dotkl

* Warburton (1698–1779), anglický theolog, biskup z Gloucesteru, autor díla Božské poslání Mojžíšovo, odpůrce deistů.

jeho neduhů, aby je zničil, podoben těm hloupým nemocným bez odvahy, kteří se chvějí, když spatří lékaře.

Ne že by se, tak jako některé nemoci popletou hlavu nemocným a odnímají jim vzpomínku na minulost, nenalézaly někdy v trvání států prudká období, kdy revoluce působí na lid tak, jako krise na některé jedince, kdy hrůza z minulosti zastupuje zapomnění a kdy stát, podnícený občanskými válkami, takřka se znovu rodí ze svého popele a nabývá opět sílu mládí povstávaje z náručí smrti. Taková byla Sparta v době Lykurgově, takový byl Řím po Tarquiniovcích, takovými byly za našich dob Holandsko a Švýcarsko po vypuzení tyranů.

Ale tyto události jsou řídké; to jsou výjimky, jichž příčina tkví vždy ve zvláštní ústavě státu tvořícího výjimku. Nemohly by se vyskytnouti ani dvakráte u téhož národa; neboť se může osvoboditi jen, dokud je barbarský, ale nemůže to již, když občanská vzpruha se již opotřebovala. Tehdy jej nepokoje mohou zničiti, aniž revoluce jej mohly obnoviti; a jakmile se jeho pouta zlomí, rozpadne se a neexistuje již; potřebuje napříště pána a ne osvoboditele. Svobodní národové, vzpomeňte si na tuto zásadu: Svoboda se může získat, nemůže se nikdy znovu nabýt.

Mládí není dětství. Národové jako lidé mají dobu mládí, nebo, chcete-li, dobu zralosti, které je třeba vyčkati, než jsou podrobeni zákonům; ale zralost národa nelze vždy snadno poznati; a když se přijde předčasně, dílo je pochybeno. Jeden národ je poddajný hned při zrození, jiný jím není ani po desíti stoletích; Rusové nebudou nikdy opravdově spořádáni, protože byli spořádáni příliš brzy. Petr měl genia nápodoby; neměl pravého genia, který tvoří a činí vše z ničeho. Některé věci, které

učinil, byly dobré, většina byla nemístná. Viděl, že jeho národ je barbarský, neviděl, že není zralý pro státní pořádek; chtěl jej zcivilisovati, když se měl jen otužiti. Chtěl z počátku vytvořiti Němce, Angličany, když měl nejprve vytvořiti Rusy; zabránil svým poddaným v tom, aby se stali někdy tím, čím mohli býti, protože je přesvědčoval, že jsou tím, čím nebyli. Francouzský učitel takto někdy cvičí svého žáka, aby se zaskvěl na chvíli v dětství a aby již pak nebyl nikdy ničím. Ruská říše bude chtít podrobti Evropu a bude podrobena sama. Tataři, její poddaní a sousedé, stanou se jejími pány a i našimi: tento převrat se mi zdá neodvratný. Všichni králové Evropy pracují souhlasně k tomu, aby jej uspíšili.

Kapitola IX.

POKRAČOVÁNÍ

Tak jako příroda dala meze postavě člověka dobře utvářeného a překročivši je tvoří jen obry nebo trpaslíky, je tomu stejně, pokud jde o nejlepší ústavu státu, o meze rozsahu, který může míti, aby nebyl příliš veliký, aby mohl býti dobře ovládnán, ani nebyl příliš malý, aby se mohl sám udržeti. V každém státním tělese je maximum síly, které státní těleso by nemělo překročiti a od něhož se často vzdaluje v úsilí vzrůsti. Čím více se společenské pouto rozpíná, tím více se uvolňuje; a obyčejně malý stát je poměrně silnější než velký stát.

Tisíc příčin dokazuje tuto zásadu. Předně se správa stává namahavější při velikých vzdálenostech, tak jako se závaží stává těžší na konci delší páky. Stává se také nákladnější tou měrou, jako se stupně hodností rozmno-

žují: neboť nejprve každé město má svou správu, kterou lid platí; každý okres má svou správu, kterou lid platí; pak každá provincie, pak veliká gubernia, satrapie, vícekrálovství, které se vždy draže musí platiti, čím výše stoupáme, a vždy na útraty ubohého lidu; konečně přijde nejvyšší správa, která drtí vše. Tolik přetížení neustále vyčerpává poddané: daleci toho, aby byli lépe spravováni všemi těmito různými řády, jsou mnohem méně dobře spravováni, než kdyby byl nad nimi jen jediný řád. Zatím sotva zbývají prostředky pro mimořádné případy: a když je třeba k nim se utéci, je stát vždy na pokraji své záhuby.

To není vše: nejenom že vláda je méně silná a rychlá k tomu, aby docílila poslušnosti zákonů, aby zabránila týrání, napravila zneužívání, zabránila buřičským podnikům, které mohou se utvořiti ve vzdálených místech; ale lid má méně lásky k svým nadřízeným, které nikdy nevidí, k vlasti, která je v jeho očích jako svět, a k svým spoluobčanům, z nichž většina je pro něho cizí. Tytéž zákony nemohou vyhovovati tolika různým okresům, které mají rozličné mravy, které žijí pod různým podnebím, a které nemohou snést stejnou formu vlády. Různé zákony zplodí jen neshody a zmatky mezi národy, které, když žijí pod týmiž nadřízenými a jsou ve stálém styku, přecházejí a žení se jedni s druhými, a jelikož jsou podrobena jiným zvykům, nevědí nikdy dobře, jestli jim jejich majetek opravdu patří. Talenty jsou zahrabány, ctnosti nepovšimnuty, neřesti beztestny, v tomto množství lidí, kteří se navzájem neznají, jež sídlo nejvyšší správy shromáždí na jednom místě. Vládnoucí, zasypáni záležitostmi, se sami na nic nedívají, pomocníci řídí stát. Konečně opatření, která se musí učiniti, aby se udržela

všeobecná autorita, které se tolik vzdálených úředníků chce vymknouti nebo ji klamati, pohlcují všechnu veřejnou péči; nezbyvá již na štěstí lidu, sotva zbývá na jeho obranu, když její potřebí; a tak těleso příliš veliké na svou ústavu ochabuje a zahyne rozdraceno svou vlastní tíží.

Na druhé straně si stát musí dáti určitý základ, aby měl pevnost, aby odolal otřesům, které jistě zakusí, a aby snesl námahy, které bude musiti podstoupiti, aby se udržel: neboť všechny národy mají jistý druh odstředivé síly, kterou ustavičně působí vzájemně na sebe a snaží se zvětšiti na úkor svých sousedů, jako víry Descartovy.* Slabí vydávají se tak v nebezpečí, že budou brzy pohlčeni; a nikdo se nemůže uchovati, jen když se přivede se všemi do jistého druhu rovnováhy, která činí tlak všude skoro stejným.

Z toho vidíme, že jsou důvody i pro rozšiřování i pro stěsnání; a není nejmenší vlohou politika naléztí mezi oběma poměr nejvýhodnější k zachování státu. Můžeme celkem říci, že prvé důvody, které jsou jen vnější a relativní, mají se podříditi důvodům druhým, které jsou vnitřní a absolutní. Prvá věc, která se má hledati, je zdravá a silná ústava, a má se více spoléhati na moc, která se rodí z dobré vlády, než na prostředky, které může skýtati veliké území.

* R. naráží zde na Descartovo (franc. filosof 1596–1650) učení o vírech: Bůh dává první popud hmotě, která je z počátku v úplném klidu. Popud se šíří prostorem a sdělí se všem částem hmoty. Částice postupují směrem přímočarým, narážejí však na sebe, překážejí si, odchylují se od přímé čáry a opisují křivky. Tak povstává pohyb krouživý, vír. Na základě vírové theorie vysvětluje Descartes pohyb nebeských těles, světlo, tíhu.

Ostatně viděli jsme státy tak ustavené, že nutnost výboje dostávala se do samé jejich ústavy a které se musily stále zvětšovati, aby se udržely. Možná, že si blahopřály k této šťastné nutnosti, která jim však ukazovala nevyhnutelný okamžik jejich pádu s konečnou lhůtou jejich velikosti.

Kapitola X.

POKRAČOVÁNÍ

Státní těleso můžeme měřiti dvojím způsobem: totiž podle rozsahu území a podle počtu obyvatel: a správný poměr mezi těmito dvěma měřítky tvoří pravou velikost státu. Lidé tvoří stát a půda živí lidi: přiměřený poměr je, aby území stačilo k obživě svých obyvatel a aby bylo tolik obyvatel, kolik jich země může uživiti. V tomto správném poměru spočívá maximum síly daného množství národa; neboť je-li nadbytek území, je jeho chránění nákladné, vzdělávání nedostatečné, výnos nadbytečný; je to příští příčina obranných válek: není-li ho dosti, stát závisí stran doplnění na sousedních státech; to je příští příčina útočných válek. Každý národ, který svou polohou má jen volbu mezi obchodem a válkou, je sám v sobě slabý; závisí na svých sousedech, závisí na událostech; má vždy jen existenci nejistou a krátkou. Ujařmuje a mění postavení, nebo je ujařmován a není ničím. Může se udržeti svobodným jen malostí nebo velikostí.

Nemůže se stanoviti číselně pevný vztah mezi rozsa-
hem území a počtem lidí, kteří si vzájemně dostačují, jednak protože jsou rozdíly v hodnotě půdy, v jejích stupních plodnosti, v povaze jejich produktů, ve vlivu pod-

nebí, jednak protože jsou rozdíly, které pozorujeme v povaze lidí, kteří ji obývají, z nichž jedni spotřebují málo v kraji úrodném, druzí mnoho na půdě nevděčné. Je třeba také přihlížeti k větší či menší plodnosti žem, k tomu, co kraj může mítí více nebo méně příznivého pro obyvatelstvo, k množství, které zákonodárce podle očekávání způsobí svými zařízeními; takže svůj úsudek nesmí opíratí o to, co vidí, nýbrž o to, co předvídá, ani se zastavovati tak u dosavadního stavu populace, nýbrž u toho stavu, k němuž má přirozeně dospěti. Konečně je tisíce příležitostí, kdy zvláštní nahodilé vlastnosti místa vyžadují nebo dovolují, aby byl zahrnut větší kus území, než by se zdálo, že je nutné. Tak se roztáhneme hodně v kraji hornatém, kde přirozené dobývání produktů, totiž lesy, pastviny, vyžadují méně práce, kde, jak zkušenost učí, žem jsou plodnější než v rovinách a kde veliký svah dává jen malý vodorovný základ, se kterým lze jediné počítatí pro rostlinstvo. Lze se naopak stlačítí na břehu moře i ve skalách a písčinách téměř neplodných, protože tam rybolov může z veliké části nahradítí plodiny země, protože musejí lidé žítí pospolitěji, aby zaháněli piráty, a protože je ostatně více možností zbavití zemí nadbytečných obyvatel koloniemi.

K těmto podmínkám ústavního zřízení národa se musí připojití podmínka, která nemůže nahradítí žádnou z nich, ale bez níž jsou všechny neužitečné; totiž aby se národ těšil nadbytku a míru; neboť doba, kdy se uspořádává stát, je okamžikem, kdy těleso je nejméně schopné odolnosti a lze je nejsnáze zničití, tak jako když se tvoří prapor. Snáze by se kladl odpor za naprostého nepořádku než v době klíčení, kde se každý zabývá svou hodností a ne nebezpečím. Stát je nevyhnutelně vyvrá-

cen, ať již v této době krise nastane válka, hlad nebo povstání.

Ne že by nebylo plno vlád, které se ustavily v době těchto bouří; ale pak právě tyto vlády zničí stát. Uchvatitelé způsobují nebo volí vždy tyto doby zmatků, aby dali odhlasovatí pod ochranou obecné hrůzy destruktivní zákony, které by lid nikdy nepřijal v chladné rozvaze. Podle volby okamžiku zřízení se rozezná nejbezpečnější dílo zákonodárcovo od díla tyranova.

Který národ je tedy působití k zákonodárství? Ten, který jsa vázán již svazkem původu, zájmu nebo úmluvy, nenesl ještě vůbec pravého jha zákonů; ten, který nemá ani zvyklostí ani zakořeněných předsudků; ten, který se neobává, že podlehne náhlému vpádu; ten, který může sám odolatí každému ze sousedů, aniž se dává s nimi do hádek, nebo použítí jednoho souseda, aby zahnal druhého; ten, jehož každý člen může býtí všem znám a kde se žádný člověk nemusí zatížití větším břemenem, než může snéstí; ten, který se může obejítí bez ostatních národů a bez něhož se mohou obejítí ostatní národy;¹⁴ ten, který není ani bohatý ani chudý a může si sám stačití; konečně ten, který slučuje trvalost starého národa s účelivostí národa nového. Dílo zákonodárné činí méně namáhavým to, co je třeba zavéstí, než to,

¹⁴ Nemohli-li by se dva sousední národové obejítí jeden bez druhého, byla by to situace velmi těžká pro jeden a nebezpečná pro druhý. V podobném případě se každý moudrý národ bude rychle snažití, aby zbavil druhý národ této závislosti. Republica Thlascala, vklíněná do říše Mexické, raději se obešla bez sole, než aby ji kupovali od Mexikánů, a než by jí dokonce přijímali zadarmo. Moudří Thlascalané poznali léčku skrytou za touto štědrostí. Udrželi si svobodu a tento malý stát, uzavřený v této veliké říši byl nakonec nástrojem její zhouby.

co je třeba zničit; a protože je nesnadné, aby se našla přirozená prostota spojená se společenskými potřebami, je úspěch řídký. Je pravda, že tyto podmínky se nesnadno najdou pohromadě: také vidíme málo států dobře ustavených.

V Evropě je ještě jeden kraj schopný zákonodárství; je to ostrov Korsika. Cena a vytrvalost, se kterou tento statečný lid dovedl opět získati a hájiti svou svobodu, by zasluhovaly, aby nějaký moudrý muž je naučil svobodu si uchovati. Mám předtuchu, že tento malý ostrov jednou udiví Evropu.

Kapitola XI.

O RŮZNÝCH SOUSTAVÁCH ZÁKONODÁRSTVÍ

Když zkoumáme, v čem přesně záleží největší blaho všech, které má býti cílem každé zákonodárné soustavy, shledáme, že se redukuje na tyto dva hlavní předměty: svobodu a rovnost; na svobodu, protože kolik je závislosti jedinců, tolik síly se odnímá tělesu státnímu; na rovnost, protože se svoboda nemůže bez ní udržeti.

Řekl jsem již, co je to občanská svoboda: pokud jde o rovnost, nesmíme rozuměti pod tímto slovem, že stupně moci a bohatství by byly zcela stejné; nýbrž, pokud jde o moc, že by byla mimo každé násilí a uplatňovala by se jen podle hodnosti a zákonů; a pokud jde o bohatství, že žádný občan by nebyl tak bohat, aby si za to mohl koupiti jiného občana a že žádný by nebyl tak chudý, aby se musil prodávati:¹⁵ což předpokládá u veli-

¹⁵ Chcete-li tedy stát upevnit, přiblížte k sobě pokud možno krajnosti; netrpte ani lidi bohaté, ani žebráky. Tyto dva stavy při-

kých omezení jmění a vlivu, a u malých omezení lakomství a chtivosti.

Říká se, že tato rovnost je jen přeludem hloubání, který nemůže existovati ve skutečnosti. Je-li však zneužívání nevyhnutelné, následuje z toho, že se nemá alespoň upravit? Právě proto, že síla věcí směřuje vždy k tomu, aby zničila rovnost, má síla zákonodárství vždy směřovati k tomu, aby ji udržela.

Ale tyto všeobecné účely každé dobré ústavy mají se přizpůsobiti v každé zemi podle poměrů, které plynou stejně z místní polohy, jako z povahy obyvatel; a právě pro tyto poměry je třeba každému národu určiti zvláštní soustavu zřízení, která by byla nejlepší, ne snad sama o sobě, nýbrž pro stát, pro který je určena. Na příklad je zem nevydatná a neplodná nebo kraj příliš stísněný pro obyvatele? Obrátte se k průmyslu a řemeslům, jichž výrobky vyměníte za potraviny, které vám chybí. Zaujímáte naopak bohaté roviny a úrodné svahy? máte nedostatek obyvatel v dobrém území? věnujte svou veškerou péči rolnictví, které rozmnožuje počet lidí, a zapuďte řemesla, která by jen dokončila odlidnění země tím, že by shromáždila na několika málo místech tu trochu obyvatel, kterou má.¹⁶ Zaujímáte rozsáhlá a pohodlná pobřeží? pokryjte moře loďmi, pěstujte obchod a plavbu: budete žít skvěle, avšak krátce. Svlažuje moře na

rozeně nerozlučné jsou stejně zhoubné pro společné blaho; z jednoho vzcházejí podporovatelé tyranie, z druhého tyranie; mezi nimi se vždy vede obchod o obecnou svobodu: jeden ji kupuje a druhý ji prodává.

¹⁶ Některá odvětví vnějšího obchodu, říká pan d'Argenson, šíří jen klamný užitek pro království jako celek: může obohatiti několik soukromníků, dokonce několik měst; avšak celý národ tím nic nezíská a lid na tom není lépe.

vašich březích jen nepřístupná úskalí? zůstaňte barbarští a rybožraví, budete tak žít klidněji a snad lépe a jistě šťastněji. Jedním slovem: kromě zásad všem společných každý národ obsahuje v sobě nějakou příčinu, která je seřazuje zvláštním způsobem a činí jeho zákonodárství jen pro něho samého vhodným. Tak kdysi Hebrejci a nedávno Arabové mají za hlavní účel náboženství, Athéňané vědy, Karthago a Tyr obchod, Rhodos námořnictví, Sparta válku a Řím ctnost. Autor Ducha zákonů ukázal na spoustě příkladů, jakým uměním zákonodárce řídí státní zřízení směrem ke každému tomuto účelu.*

Ústavu státu činí opravdu pevnou a trvalou, když se slušnost tak šetří, že se přirozené vztahy a zákony vždy shodují ve stejných bodech a že zákony takřka jen zajišťují, doprovázejí, opravují přirozené vztahy. Když však zákonodárce, jelikož se mylí v předměť, zvolí zásadu jinou, než která plyne z přirozené povahy věci; když jedna směřuje k otroctví a druhá k svobodě; jedna k bohatství a druhá k populaci; jedna k míru a druhá k dobývání; uvidíme, že zákony ponenáhlu zeslábnu a ústava se zkazí; a stát se bude neustále otřásati, až se zničí nebo změní a až nepřemožitelná přirozenost se opět chopí své vlády.

Kapitola XII.

ROZDĚLENÍ ZÁKONŮ

Aby se celek dobře uspořádal nebo aby se dala pokud možno nejlepší forma státu, musíme si všimati růz-

* Montesquieu, O duchu zákonů, kn. XI., kap. V., str. 171 čes. překl. I. sv. této knihovny.

ných vztahů. Předně, poněvadž činnost celého tělesa působí sama na sebe, vztahu celku k celku nebo suveréna ke státu; a tento vztah se skládá z členů zprostředkujících, jak to později uvidíme.

Zákony, které upravují tento vztah, se zovou zákony státními a jmenují se také zákony základní, ne bezdůvodně, když tyto zákony jsou moudré. Neboť je-li v každém státě jen jeden dobrý způsob, jak se má uspořádati, tu národ, který našel tento způsob, má se ho držeti; je-li však zavedený řád špatný, proč bychom měli pokládati za základní zákony, které mu brání v tom, aby byl dobry? Ostatně za každého stavu věci je národ vždy pá-nem toho, aby změnil své zákony, i nejlepší; neboť chce-li sám sobě ublížiti, kdo má právo mu v tom brániti?

Druhým vztahem je vztah členů navzájem nebo k celému tělesu; a tento vztah má býti v prvním směru pokud možno malý a v druhém směru pokud možno veliký, aby tak každý občan byl dokonale nezávislý na všech druhých občanech a nesmírně závislý na obci: čehož se docílí vždy týmiž prostředky: neboť jen moc státu tvoří svobodu jeho členů. Z tohoto druhého vztahu se rodí zákony práva občanského.

Můžeme pozorovati třetí druh vztahu mezi člověkem a zákonem, totiž neuposlechnutí trestu; a tento vztah dává podnět k zavedení zákonů trestních, které opravdu jsou méně zvláštním druhem zákonů, jako spíše sankcí na zákony ostatní.

K těmto třem druhům zákonů se druží čtvrtý druh, nejdůležitější ze všech, který se nevyrývá ani do mramoru ani do zvonoviny, nýbrž do srdcí občanů; který tvoří opravdovou ústavu státu; který denně čerpá nové síly; který znovuožívuje nebo nahrazuje ostatní zákony, když

stárnou nebo uhasínají, který udržuje lid v duchu jeho ústavy a nahrazuje poznenáhlu sílu autority silou zvyku. Mluvím o mravech, o zvycích a zvláště o veřejném mínění; části neznámé našim politikům, od níž však závisí úspěch ostatních částí; část, již se veliký zákonodárce tajně zabývá, když se zdá, že se omezuje jen na zvláštní předpisy, které jsou jen obloukem klenby, jejíž neochvějný svorník tvoří konečně mravy, které se rodí pomaleji.

Ze všech těchto různých druhů zákonů, jediné státní zákony, které zakládají formu vlády, se týkají mého předmětu.

Dříve než budeme hovořiti o různých formách vlády, snažme se stanoviti přesný smysl tohoto slova, který nebyl ještě dobře vysvětlen.

Kapitola I.

O VLÁDĚ VŮBEC

Upozorňuji čtenáře, že tato kapitola se musí čísti rozvážně a že nedovedu býti jasný pro toho, kdo nechce býti pozorný.

Každé svobodné jednání má dvě příčiny, které je společně tvoří: jednu mravní, totiž vůli, která určuje činy; druhou fysickou, totiž sílu, která je provádí. Jdu-li k nějakému předmětu, je předně třeba, abych tam chtěl jíti; za druhé, aby mé nohy mě tam nesly. Ať chce mrzák běžeti, ať čilý člověk nechce běžeti, oba dva zůstanou na místě. Státní těleso má tytéž hybné síly: stejně u něho rozeznáváme sílu a vůli; vůli pode jménem moci zákonodárné, sílu pode jménem moci výkonné. Nic se tam neděje, nebo nemá díti bez jejich součinnosti.

Viděli jsme, že zákonodárná moc náleží pouze lidu a může patřiti jen jemu. Je snadno viděti naopak, podle zásad shora dokázaných, že výkonná moc nemůže pa-

třetí celku jako moc zákonodárná nebo svrchovaná, protože tato moc záleží jen v jednotlivých aktech, které nepatří do oboru zákonů a proto ne do oboru suveréna, jehož všechny činy mohou být jen zákony.

Veřejná moc potřebuje tedy vhodného činitele, který by ji sjednocoval a uváděl v činnost podle pokynů obecné vůle, který by sloužil k obcování státu a suveréna a znamenal jaksi ve veřejné osobě* to, co znamená v člověku spojení těla a duše. Právě proto je ve státě vláda, která se nevhodně směšuje se suverénem, jehož je jenom sluhou.

Co je tedy vláda? Zprostředkující těleso zřízené mezi poddanými a suverénem k jejich vzájemnému styku, pověřené výkonem zákonů a udržováním svobody jak občanské, tak politické.

Členové tohoto tělesa se jmenují úředníci nebo *králové*, t.j. *vládci*; a celé těleso se jmenuje *kníže*.¹⁷ Tak ti, kteří tvrdí, že akt, kterým se národ podrobuje vládnoucím, není smlouvou, mají pravdu. Není to nic jiného než plná moc, zaměstnání, v němž jako prostí služebníci suveréna vykonávají jeho jménem moc, jejímž depositářem je učinil, moc, kterou může omezit, pozměnit a vzít zpět, kdy chce, protože zcizení takového práva je neslučitelné s přirozenou povahou společenského tělesa a odporuje cílům sdružení.

Nazývám tedy *vládou* nebo nejvyšší správou zákonitý výkon výkonné moci a knížetem nebo úředníkem člověka nebo těleso pověřené touto správou.

¹⁷ Takto se v Benátkách dává kolegiu jméno serenissime prince, i když se ho Dóže nezúčastní.

* viz pozn. na str. 25.

Ve vládě jsou zprostředkující síly, jejichž vztahy tvoří vztah celku k celku a suveréna k státu. Tento posléze uvedený vztah může se zobraziti vztahem krajních členů úměry, jehož střední úměrnou je vláda. Vláda dostává od suveréna rozkazy, které dává lidu; a aby byl stát v dobré rovnováze, musí, když se vše vyváží, býti rovnost mezi produktem nebo mocí vlády samou o sobě a produktem a mocí občanů, kteří jsou suverény na jedné a poddanými na druhé straně.

Nelze dále změnit žádný ze tří členů, aniž se okamžitě poruší úměrnost. Chce-li suverén vládnouti nebo chce-li úřad vydávati zákony nebo odmítají-li poddaní poslouchati, pravidlem následuje nepořádek na místo pořádku, síla a vůle nepůsobí v souladu a stát se takto rozpadne a upadne v despotism nebo anarchii. Konečně pak, jelikož je jen jedna střední úměrná v každém poměru, je možná jen jedna dobrá vláda ve státě; ale jelikož tisíce událostí může změnit poměry národa, mohou býti nejen různé vlády dobré pro různé národy, nýbrž i různé vlády pro též národ v různých dobách.

Ve snaze, abych znázornil různé vztahy, které mohou býti mezi těmito dvěma extrémy, vezmu jako příklad počet obyvatel, jako poměr, který se dá snáze vyjádřiti.

Předpokládejme, že stát se skládá z desíti tisíc občanů. Na suveréna se lze dívat jen kolektivně a jako na těleso; ale na každého soukromníka jako na poddaného se díváme jako na jedince: tak suverén má se k poddanému jako deset tisíc k jedné; to značí, že každý člen státu má pro sebe jen desetitisíc díl svrchované moci, ačkoliv je jí cele podroben. Ať se národ skládá ze statisíce lidí, stav poddaných se nemění a každý nese stejné

celou vládu zákonů, kdežto jeho hlas snižený na stotisícinu, má desetkrát méně vlivu při jejich redakci. Tedy kdežto poddaný zůstává stále týž, poměr suveréna se zvětšuje v poměru k počtu občanů. Z toho plyne, že čím více se stát zvětšuje, tím více se zmenšuje svoboda.

Říkám-li, že se poměr zvětšuje, rozumím tím, že se vzdaluje od rovnosti. Takže čím větší je poměr v pojetí geometrů, tím je ho méně v obecním pojetí: podle prvního pojetí se poměr, chápaný podle množství, měří podle udavatele; a podle druhého pojetí se hodnotí podle podobnosti, chápaný podle totožnosti.

Tedy čím méně se zvláštní vůle shodují s vůlí obecnou, to je mravy se zákony, tím více se má zvětšiti zadržující síla. Aby tedy vláda byla dobrá, musí být poměrně tím silnější, čím je národ početnější.

Na druhé straně čím více moci má vláda míti, aby udržela na uzdě lid, tím má suverén míti více moci, aby udržel na uzdě vládu, když zvětšení státu dává depositáři veřejné moci více svodů a prostředků, aby zneužíval své moci. Nemluví zde o moci absolutní, nýbrž o poměrné moci různých částí státu.

Z tohoto dvojnásobného vztahu plyne, že úměra mezi suverénem, knížetem a lidem, není nikterak libovolným pojmem, nýbrž nutným důsledkem přirozené povahy státního tělesa. Plyne z toho dále, že, když jede z krajních členů, totiž lid, jako poddaný, je pevně dán a vyjádřen jednotkou, vždy, když dvojnásobný poměr se zvětší nebo zmenší, stejně se zvětší nebo zmenší poměr jednoduchý, a že proto se změní střední člen. Z toho je vidět, že není jediná absolutní ústava vlády, nýbrž že může býti tolik vlád různé povahy, kolik je různých států, pokud jde o velikost.

Kdyby zesměšňujíc tuto soustavu se řeklo, že k tomu, aby se našla tato střední úměrná a aby se utvořilo těleso vládní, musí se podle mně určití jen druhá odmocnina počtu obyvatel, odpověděl bych, že beru zde tento počet jen jako příklad, že vztahy, o nichž mluvím, se neměří jen podle počtu lidí, nýbrž obyčejně podle souhrnu dějů, který se skládá z množství příčin; že konečně, když, abych se vyjádřil méně slovy, vypůjčuji si na chvíli geometrické výrazy, vím přesto, že geometrická přesnost neplatí o kvantitách mravních.

Vláda je v malém totéž, co je ve velkém státní těleso, které ji zahrnuje. Je to právnická osoba, vybavená určitými vlastnostmi, činná jako suverén, pasivní jako stát a která se může rozložití ve více jiných podobných vztahů; z čehož tudíž vzniká nový poměr; pak ještě jiný poměr v tomto poměru, podle pořadu instancí, až dojdeme k střednímu členu nedělitelnému, to je k jedinému vládnoucímu nebo úřadu nejvyššímu, který si můžeme představití uprostřed této řady jako jednotku mezi řadou zlomků a čísel.

Aniž jsme se zaplétali do tohoto násobení členů, spokojme se tím, že budeme pohlížeti na vládu jako na nové těleso ve státě, odlišné od národa i suveréna a zprostředkující mezi oběma.

Mezi těmito dvěma tělesy je podstatný rozdíl v tom, že stát existuje sám sebou a že vláda existuje jen suverénem. Tak panující vůlí knížete je nebo má býti jen obecná vůle nebo zákon; jeho mocí je jen moc veřejná v něm soustředěná: jakmile chce sám ze sebe učiniti nějaký absolutní a nezávislý akt, svazek celku se počne uvolňovati. Kdyby se konečně stalo, že by kníže měl zvláštní vůli aktivnější než vůle suveréna a že by užíval

veřejné moci, která je v jeho rukou, k tomu, aby poslouchal této zvláštní vůle, takže bychom měli takřka dva suverény, jednoho podle práva a druhého ve skutečnosti, okamžitě by společenské sjednocení zmizelo a státní těleso by se zničilo.

Aby však těleso vládní mělo existenci, skutečný život, který by je odlišoval od tělesa státního, aby všechny jeho údy mohly jednati souhlasně a odpovídati účelu, pro který se vláda zřídila, potřebuje zvláštní já, společnou citlivost všech svých údů, sílu, vlastní vůli, která by směřovala k jeho zachování. Tato zvláštní existence předpokládá shromáždění, rady, moc rozvažující a rozhodující, práva, tituly, výsady, které by náležely výlučně knížeti a které by činily postavení úředníka tím čestnějším, čím je namáhavější. Nesnáž je ve způsobu, ja zařaditi v celek tento celek podřadný, aby tím, že upevňuje svou ústavu, neporušil nikterak ústavu obecnou; v tom, aby vždy rozlišoval svou vlastní moc, určenou k jeho vlastní zachově, od moci veřejné, určené k zachování státu; a aby byl jedním slovem vždy hotov obětovati vládu pro lid a ne lid vládě.

Ostatně i když je umělé těleso vládní dílem jiného umělého tělesa a i když má jaksí jen vypůjčený a podřízený život, nebrání to v tom, aby nemohlo jednati s větší či menší silou nebo rychlostí, těšiti se takřka více méně robustnímu zdraví. Konečně se můře více či méně uchýliti od účelu svého zřízení, aniž se od něho přímo oddálilo, podle způsobu, jak je ustaveno.

Ze všech těchto růzností se rodí různé vztahy, které má vláda míti k tělesu státnímu podle náhodných a zvláštních vztahů, jimiž se tento stát mění; neboť často vláda sama o sobě nejlepší se stane nejneřestnější,

když její vztahy se zhoršily podle chyb státního tělesa, k němuž náleží.

Kapitola II.

O ZÁSADĚ, NA NÍŽ SE ZAKLÁDAJÍ RŮZNÉ FORMY VLÁDNÍ

Abychom vyložili obecnou příčinu těchto rozdílů, musíme zde lišiti knížete a vládu tak, jako jsem předem rozlišoval stát a suveréna.

Těleso vládní může se skládati z většího či menšího počtu členů. Řekli jsme, že vztah suveréna k poddaným je tím větší, čím lid je početnější; a podle samozřejmé obdoby můžeme totéž říci o vládě v poměru k úředníkům.

Celková moc vlády se nemění, protože je mocí státu: z toho plyne, že čím více užívá této moci nad svými vlastními členy, tím méně jí jí zbývá k tomu, aby působila na celý národ.

Tedy čím jsou úředníci početnější, tím je vláda slabší. Jelikož je tato zásada základní, dejme si záležeti na tom, abychom ji lépe osvětlili.

V osobnosti úředníka můžeme rozlišovati tři podstatně odlišné vůle: předně vlastní vůli jedince, která směřuje jen k jeho zvláštnímu prospěchu; za druhé společnou vůli úředníků, která se vztahuje jedině na prospěch knížete, a kterou můžeme nazvati vůlí tělesa, která je obecná ve vztahu k vládě a zvláštní ve vztahu ke státu, jehož část úřad tvoří; za třetí vůli národa nebo vůli svrchovanou, která je obecná, jak ve vztahu ke státu, chápanému jako celek, tak ve vztahu k vládě, chápané jako část celku.

V dokonalém zákonodárství má zvláštní nebo osobní vůle býti rovna nule; vůle tělesa náležející vládě má býti velmi podřízená a proto vůle obecná nebo svrchovaná má vždy míti vrch a řídit sama všechny ostatní vůle.

Podle přirozeného pořádku naopak, tyto různé vůle se stávají tím účinnější, čím jsou soustředěnější. Takže obecná vůle je vždy nejslabší, vůle tělesa je na druhém místě a vůle zvláštní je první ze všech: takže ve vládě je každý člen především sám sebou a pak úředníkem a pak občanem; stupňování právě opačné, než jaké žádá společenský řád.

Dejme tomu, že celá vláda je v rukou jediného muže, pak je vůle zvláštní a vůle tělesa dokonale sloučena a tím je tato vůle na nejvyšším stupni intensity, jaký může míti. Jelikož pak od stupně moci závisí užívání moci a jelikož se absolutní moc vlády nemění, plyne z toho, že nejaktivnější vládou je vláda jedince.

Spojme naopak vládu s mocí zákonodárnou: učiníme ze suveréna knížete a ze všech občanů samé úředníky: pak vůle tělesa smíšená s vůlí obecnou nebude míti více účinnosti než vůle obecná a zůstaví vůli zvláštní v plné síle. Takže vláda, majíc stále touž absolutní moc, bude ve svém minimu relativní moci nebo výkonnosti.

Tyto vztahy jsou nepopíratelné a jiné ještě úvahy je potvrzují. Vidíme na příklad, že každý úředník je výkonnější ve svém tělese než každý občan ve svém a že proto zvláštní vůle má mnohem větší vliv v aktech vlády než v aktech suveréna; neboť každý úředník je skoro vždy pověřen nějakou funkcí vlády, kdežto každý občan, pojímán odděleně, nemá žádnou funkci svrchovanosti. Ostatně čím více se stát zvětšuje, tím se zvětšuje jeho skutečná moc, ačkoliv neroste v poměru k jeho rozsa-

hu: ale když stát zůstává týž a úřady se zbytečně rozmnožují, vláda tím nezíská větší skutečnou moc, protože tato moc je mocí státu, jehož míra je stále stejná. Takto se relativní moc nebo výkonnost vlády zmenšuje, aniž se mohla zvětšiti její absolutní nebo skutečná moc.

Je jisté, že vyřizování záležitostí se zpomaluje, čím více lidí se tím pověří, že tím, že jsme příliš opatrní, nespoleháme dosti na štěstí, že necháme uniknout příležitost a že ztrácíme často plody uvažování neustálým uvažováním.

Právě jsem prokázal, že vláda ochabuje, čím více se úředníci rozmnožují; a před tím jsem prokázal, že čím je národ početnější, tím se má více zvětšiti zadržující moc. Z toho plyne, že vztah úředníků k vládě má býti opačný než vztah poddaných k suverénovi; to značí, že čím více se stát zvětšuje, tím více se má vláda zúžiti; takže počet vládnoucích se zmenšuje v poměru k zvětšování národa.

Ostatně zde mluvím jen o pověrné moci vlády, ne o její správnosti: neboť naopak, čím je vláda početnější, tím více se přibližuje vůle tělesa vůli obecné; kdežto pod jediným úředníkem táž vůle tělesa se stává, jak jsem řekl, jen vůlí jednotlivce. Takto ztrácíme na jedné straně, co můžeme získati na druhé straně, a je uměním zákonodárce, aby dovedl určití bod, kdy moc a vůle vlády, jež jsou vždy ve zvráceném poměru, se spojují ve vztahu nejvýhodnějším pro stát.

Kapitola III.

ROZDĚLENÍ VLÁD

Viděli jsme v předchozí kapitole, proč rozlišujeme různé druhy nebo formy vlády podle počtu členů, kteří

ji tvoří: zbývá nám prozkoumati v této kapitole, jak se děje toto rozdělení.

Suverén může předně uložit vládu celému národu nebo největší části národa, takže je pak více občanů úředníků než občanů prostých soukromníků. Tuto formu vlády nazýváme *demokracií*.

Nebo naopak může stěsnati vládu do rukou malého počtu, takže je více prostých občanů než úředníků; a tato forma se nazývá *aristokracií*.

Konečně může soustřediti veškeru vládu v rukou jediného úředníka, od něhož všichni ostatní mají svou moc. Tato třetí forma je nejjobecnější a nazývá se *monarchií* nebo vládou královskou.

Musíme poznamenati, že všechny tyto formy nebo alespoň prvé dvě jsou schopné více nebo méně forem a mají značně veliký rozsah: neboť demokracie může obsáhnouti celý národ nebo se obmeziti až na polovinu. Aristokracie se zase může od poloviny celého národa stěsnati libovolně až na nejmenší počet. I království se může rozdělovati. Sparta měla stále podle své ústavy dva krále; a v říši římské lze shledati až osm císařů najednou, aniž bylo lze říci, že říše byla rozdělena. Takto je vždy jeden bod, kde se každá forma vládní míší s formou následující; a vidíme, že pod pouze třemi názvy je možné tolik různých forem vlády, kolik má stát občanů.

Ba ještě více: jelikož táž vláda se může po jisté stránce dělití dále na jiné části, z nichž jedna se může spravovati tím a druhá jiným způsobem, může z těchto kombinovaných tří forem vyplývati množství forem smíšených, z nichž je každá násobitelná všemi formami jednoduchými.

Za všech časů se mnoho diskutovalo o nejlepší formě vládní, aniž se přihlíželo k tomu, že každá z nich je nejlepší v určitých případech a nejhorší v případech jiných.

Má-li v různých státech počet nejvyšších úředníků býti v obráceném poměru k počtu občanů, plyne z toho, že všeobecně demokratická vláda se hodí pro malé státy, aristokratická pro státy střední a monarchická pro státy veliké. Toto pravidlo plyne přímo ze zásady. Ale jak spočísti množství okolností, které mohou poskytovatí výjimky?

Kapitola IV.

O DEMOKRACII

Ten, kdo tvoří zákon, ví lépe než kdo jiný, jak se má prováděti a vykládati. Zdálo by se tedy, že nelze míti lepší ústavu než takovou, kde by výkonná moc byla spojena se zákonodárnou: ale právě to činí tuto vládu po jistých stránkách nedostatečnou, protože věci, které se mají rozlišovati, se nerozlišují, a protože, když kníže a suverén jsou touž osobou, tvoří jen vládu bez vlády.

Není dobré, aby ten, kdo tvoří zákony, je prováděl, ani aby národní celek odvracel svou pozornost od obecných hledisek k předmětům zvláštním. Nic není nebezpečnější, než vliv soukromých zájmů v záležitostech veřejných, a zneužívání zákonů vládou je menším zlem než korupce zákonodárce, nevyhnutelný následek zřetelů soukromých. Protože je tehdy stát porušen ve své podstatě, každá reforma se stává nemožná. Národ, který by nikdy nezneužíval vlády, by nezneužíval také ne-

závislosti; národ, který by vždy dobře vládl, by nepotřeboval býti ovládán.

Bereme-li výraz v přísném slova smyslu, nikdy neexistovala pravá demokracie a nikdy nebude existovati. Je proti přirozenému řádu, aby velký počet vládl a aby malý počet byl ovládán. Nemůžeme si představit, že by lid zůstával stále shromážděn, aby se zabýval veřejnými záležitostmi a je zřejmé, že by nemohl na to zřídit výbory, aniž by se změnila forma správy.

Skutečně mohou bráti za zásadu, že když funkce vlády jsou rozděleny mezi více úřadů, nejméně početné úřady získávají dříve či později větší moc, kdyby to bylo jen z toho důvodu, že snadno vyřizují záležitosti, což je k tomu přirozeně přívadlí.

Ostatně kolik nesnadno slučitelných věcí předpokládá tato vláda! Předně stát velmi malý, kde by bylo snadné shromáždit lid a kde každý občan by snadno mohl znáti všechny ostatní; za druhé velkou prostotu mravů, která brání tomu, aby záležitosti byly početné a aby diskuse byly pichlavé; pak mnoho rovnosti v hodnostech a v majetku, bez čehož by rovnoprávnost a rovnost v moci nemohly dlouho potrvati; konečně málo nebo žádný přepych, neboť buď je přepych následkem bohatství nebo je činí nutným; kazí zároveň bohaté i chudé, jedny majetkem, druhé chudostí; prodává vlast změkčilostí, marnivostí; odnímá státu jeho občany, aby je podrobil jedny druhým a všechny veřejnému mínění.

Proto jeden slavný autor prohlásil ctnost za základ republiky,* neboť všechny tyto podmínky by nemohly

* Montesquieu, O duchu zákonů, kn. III., kap. 3., str. 34, čes. překl. sv. I. této knihovny.

se udržeti bez ctnosti; avšak z nedostatku správného rozlišování, tomuto skvělému geniu někdy se nedostávalo správnosti, někdy jasnosti, a neviděl, že jelikož svrchovaná moc je všude táž, má tatáž zásada býti ve všech státech s dobrou ústavou; je pravda, že více nebo méně, podle vládní formy.

Dodejme, že žádná vláda nepodléhá tak občanským válkám a vnitřním zmatkům jako vláda demokratická nebo lidová, protože žádná vláda nesměruje tak silně a tak nepřetržitě k tomu, aby změnila formu, ani žádná nevyžaduje více bdělosti a odvahy, aby se udržela ve své formě. Zvláště v této ústavě se občan má vyzbrojiti silou a vytrvalostí a říkáti v hloubi svého srdce každý den svého života, co říkal ctnostný vojvoda¹⁸ na směnu polském: *Malo periculosam libertatem quam quietum servitium.*¹⁹

Kdyby byl národ bohů, vládl by si demokraticky. Vláda tak dokonalá se nehodí pro lidi.

Kapitola V.

O ARISTOKRACII

Máme zde dvě právnické osoby* velmi odlišné, totiž vládu a suveréna; a proto dvě obecné vůle, jednu ve vztahu ke všem občanům, druhou jen pro členy správy. Ačkoliv vláda může upravovati své vnitřní zřízení, jak je jí libo, může tudíž mluvit k národu jen jménem suveréna; to je jménem národa samotného; což se nemá nikdy zapomínati.

¹⁸ Vojvoda Poznaňský, otec krále Polska, vévoda Lotrinský.

¹⁹ Raději svobodu s jejími nebezpečími, než klid otroctví.

* viz pozn. na str. 25.

Prvé společnosti se spravovaly aristokraticky. Hlavy rodin rokovaly mezi sebou o záležitostech veřejných. Mladí lidé rádi ustupovali autoritě zkušenosti. Odtud jména *kněží, starších, senátu, gerontů*. Divoši Severní Ameriky se takto dodnes spravují a jsou dobře řízeni.

Ale tou měrou, jak převažovala nerovnost zřízení nad nerovností přirozenou, dávala se přednost bohatství a moci²⁰ před věkem, a aristokracie se stávala volenou. Když se konečně předávala moc z otce na děti s majetkem, činíc rodiny patricijskými, přivodilo to vládu dědičnou a viděli jsme dvacetileté senátory.

Jsou tedy tři druhy aristokracie: přirozená, volená a dědičná. Prvá se hodí jen pro národy prosté; třetí je nejhorší ze všech vlád. Druhá je nejlepší; je to aristokracie ve vlastním slova smyslu.

Kromě výhody, že rozlišuje mezi oběma mocemi, má výhodu, že vybírá své členy; neboť v lidové vládě všichni občané se rodí úředníky, ale aristokracie je omezuje na malý počet a stávají se jimi jen volbou;²¹ volbou pak poctivost, vědomost, zkušenost a ostatní příčiny, proč se někomu dává přednost a proč je obecně vážen, jsou dalšími zárukami toho, že bude národ moudře řízen.

Nadto se shromáždění pohodlněji konají, záležitosti se lépe diskutují, vyřizují se pořádněji a pečlivěji; váž-

²⁰ Je jasné, že slovo *optimates* u starých neznamená nejlepší, ale nejmocnější.

²¹ Je velmi důležité zákony upravit formu volby úředníků; neboť ponechá-li se na vůli knížete, nelze se vyhnouti tomu, aby se neupadlo do dědičné aristokracie, jak se to stalo republice benátské a bernské. Republika benátská je také odedávna státem rozpadlým; ale republika bernská se udržuje neobyčejnou moudrostí svého senátu; je to výjimka velmi čestná a velmi nebezpečná.

nost státu vůči cizině se lépe udržuje úctyhodnými senátory než neznámým a pohrdaným davem.

Jedním slovem je nejlepším a nejpřirozenějším řádem, aby nejmoudřejší vládli nad množstvím, když si jsme jisti, že budou nad ním vládnouti k jeho prospěchu a ne k svému prospěchu; nemusí se zbytečně rozmnožovati resorty ani konati s dvaceti tisíci lidmi to, co může dokonce lépe vykonati sto vybraných lidí. Musí se však poznamenati, že zájem tělesa počíná méně řídit zde veřejnou moc podle obecné vůle a že jiný nevyhnutelný sklon odnímá zákonům část výkonné moci.

Pokud jde o zvláštní výhodnost, není třeba ani státu tak malého, ani národa tak prostého a přímého k tomu, aby provádění zákonů sledovalo bezprostředně obecnou vůli, jako v dobré demokracii. Není také třeba tak velikého národa, aby roztroušení vládnoucí k tomu, aby jej ovládli, mohli se vydávati za suveréna každý ve svém oboru a napřed se státi neodvislymi, aby se stali konečně jeho pány.

Ale vyžaduje-li aristokracie o něco méně ctností než vláda lidová, vyžaduje jiné ctnosti sobě vlastní, jako umírněnost od bohatých a uspokojení od chudých; neboť se zdá, že přísná rovnost by tam byla nemístná; nezachovávala se ani ve Spartě.

Ostatně, snášeli-li tato forma jistou nerovnost bohatství, je to zajisté proto, aby všeobecně správa veřejných záležitostí se svěřila těm, kteří jí mohou lépe věnovati veškeren svůj čas, ne však proto, jak tvrdí Aristoteles,*

* R. zkresluje názor Aristotelův; srov. Politika kn. IV/VI/hl. 8. 1293 b 35.

aby se bohatým vždy dávala přednost. Je naopak důležité, aby opačná volba někdy ukázala lidu, že v zásluhách lidských je důležitější důvod, aby se jim dávala přednost, než v bohatství.

Kapitola VI.

O MONARCHII

Až dosud jsme pohlíželi na knížete jako na právníkou* a hřomadnou osobu, sjednocenou mocí zákonů a jako na depositáře výkonné moci ve státě. Musíme si teď všimnouti této moci, sloučené v ruku fysické osoby, skutečného člověka, který by měl sám právo nakládati s ní podle zákona. To nazýváme monarchou nebo králem.

Zcela opačně od jiných správ, kde hromadná bytost představuje jedince, v této správě jedinec představuje hromadnou bytost; takže abstraktní jednota, která tvoří podstatu knížete, je zároveň jednotou fysickou, ve které jsou přirozeně sloučeny všechny schopnosti, které zákon s takovou námahou sjednocuje v jednotě abstraktní.

Takže vůle národa a vůle knížete a veřejná moc státu a zvláštní moc vlády odpovídají téže pohnutce, všechny pružiny stroje jsou v těchže rukou, vše směřuje k těmž cíli; není protichůdných pohybů, které by se vzájemně rušily a nelze si představití žádný druh ústavy, kde by menší námaha způsobovala pozoruhodnější výkonnost. Archimedes, sedící klidně na břehu a vytahující

* viz pozn. na str. 25.

bez námahy na vlny velikou loď, představuje pro mne obratného monarchu, který řídí ze svého kabinetu své rozsáhlé státy a dává vše do pohybu, zdánlivě nehybný.

Ale, není-li žádné vlády, která by měla více moci, není také žádné, kde by vůle jedince měla více moci a snáže by vévodila nad ostatními. Vše směřuje k těmž cíli, je pravda; ale tento cíl není nikterak cílem obecného štěstí a sama moc správy obrací se stále na újmu státu.

Králové chtějí býti neobmezenými a z dálky se k nim volá, že nejlepším prostředkem k tomu je získati si lásku svých národů. Tato zásada je velmi krásná a dokonce v jistých směrech velmi pravdivá. Na neštěstí se tomu budou však vždy vysmívati u dvorů. Moc, která pochází z lásky národů, je nepochybně největší; je však nejistá a podmíněná; nikdy se knížata s ní nespokojí. Nejlepší králové chtějí, aby mohli býti špatní, zachce-li se jim, aniž by přestali býti pány: politický kazatel jim bude marně říkati, že když moc lidu je mocí jejich, je jejich největším zájmem, aby národ květal, byl početný a obávaný; dobře vědí, že to není pravda. Jejich osobní zájem je především, aby byl lid slabý, bídný a aby jim nemohl nikdy odporovati. Přiznávám, že kdyby poddaní byli vždy dokonale podrobena, bylo by zájmem knížete, aby byl lid mocný, aby tato moc, která je mocí jeho, jej činila obávaným u jeho sousedů; jelikož však tento zájem je jen podružný a podřízený a jelikož oba předpoklady jsou neslučitelné, je přirozené, že knížata vždy dávají přednost zásadě, která je jim nejbezprostředněji užitečnou. To je to, co Samuel silně dával na uvážení Hebrejským; to je to, co Machiavelli jasně okázal. Předstíraje, že dává naučení králům, dal velká na-

učení národům. Kníže Machiavelliho je knihou republikánů.²²

Shledali jsme z všeobecných souvislostí, že monarchie se hodí jen pro veliké státy; a shledáme to, i když ji budeme zkoumati samu o sobě. Čím je veřejná správa početnější, tím více se zmenšuje poměr knížete k poddaným a přibližuje se rovnosti, takže tento vztah je jedna nebo i rovností v demokracii. Tých poměr se zvětšuje, čím více se vláda soustřeďuje, a je ve svém maximu, když vláda je v rukou jedince. Tehdy je příliš veliká vzdálenost mezi knížetem a lidem a stát postrádá pojídla. Aby se utvořilo, je třeba zprostředkujících stavů; je třeba knížat, mocných, šlechty, aby je naplňovali. Nuže, nic z toho nevyhovuje malému státu, který ničí všech tyto hodnoty.

Je-li však nesnadné, aby velký stát byl dobře řízen, je ještě nesnadnější, aby byl dobře řízen jediným člověkem; a každý ví, co se přihodí, když si král zjedná námětky.

Základní a nevyhnutelná vada, která vždy bude stavěti monarchistickou vládu pod vládu republikánskou, je to, že hlas lidu povýší na první místa skoro vždy jen lidi osvědčené a schopné, kteří je zastávají se ctí; kdežto

²² Macchiavelli byl čestný muž a dobrý občan: ale jsa připoután k domu medicejskému, byl nucen, když vlast byla podrobena, maskovati svoji lásku k svobodě. Již sama volba jeho ohavného hrdiny (Cesar Borgia) dává na jevo dostatečně jeho tajný záměr; a opačné zásady jeho knihy o knížeti a zásady Rozprav o Titu Liviovi a jeho Dějin Florencie, ukazují, že tento hluboký politik měl dosud jen povrchní a zkažené čtenáře. Římský dvůr zakázal přísně jeho knihu; rád to věřím, právě jej nejjasněji popisuje. (Poznámka vydání z roku 1782)

ti, kteří se povznesou v monarchiích, jsou nejčastěji jen malými svárlivci, malými šibaly, malými intrikány, jichž malé vlohy, které na dvorech povznášejí na velká místa, jsou jen k tomu, aby ukázaly veřejnosti jejich neschopnost, jakmile se povznesou. Národ se mnohem méně mylí v této volbě než kníže; a člověk opravdové zásluhy je téměř tak řídkým zjevem v ministerstvu jako hlupec v čele vlády republikánské. Když také nějakou šťastnou náhodou některý z těchto lidí zrozených k vládě, vezme do rukou otěže záležitostí v monarchii, skoro zahubené množstvím pěkných správců, užaseme vždy nad jeho vynalézavostí prostředků, a znamená to epochu v zemi.*

Aby se monarchický stát mohl dobře řídit, bylo třeba, aby jeho velikost nebo jeho rozloha byla přiměřená schopnostem toho, kdo vládne. Je snadnější dobývat nežli vládnouti. S dostatečnou pákou lze jedním prstem otrásti svět; ale abychom jej udrželi, je třeba ramen Herkulových. Ať je stát jen trochu veliký, kníže je skoro vždy příliš malý. Když se naopak stane, že stát je příliš malý pro svého vládnoucího, což je velmi řídké, je také špatně řízen, protože vládnoucí zapomíná na zájmy národů, jelikož sleduje své velkolepé záměry a činí je stejně nešťastnými zneužíváním svých vloh, jichž má příliš, jako omezený vládnoucí nedostatečností vloh, které mu scházejí. Bylo by takřka třeba, aby se království rozšiřovalo nebo stěsňovalo za každé vlády podle

* R. naráží zde na vévodu ze Choiseul, když mluví o člověku zrozeném k vládě. Jeho nepřátelé však tvrdili, že R. zařazuje Ch. mezi „pěkné správce“. Srov. k tomu Konfese, kn. XI. (rok 1761). (Čes. překl. Vyznání, Praha 1910.)

schopnosti knížete; kdežto na druhé straně stát může mít pevné meze a správa nejíti hůře, jelikož schopnosti senátu jsou vyrovnanější.

Nejcitelnější závada vlády jedince je nedostatek souvislé poslušnosti, která v druhých dvou vládách tvoří nepřerušovaný svazek. Zemře-li král, je třeba jiného; volby ponechávají nebezpečné přestávky; jsou bouřlivé; a ač-li občané nejsou nezištní a neporušení, což nepřipouští tato vláda, mísí se do voleb pikle a úplatnost. Je nesnadné, aby ten, komu se stát zaprodal, jej také nezaprodal a neodškodnil se na slabých za peníze, které z něho vynutili mocní. Dříve nebo později se vše stane prodejným pod takovouto správou a mír, jemuž se těšíme za králů, je horší než nepořádek mezivládí.

Co se učinilo, aby se zabránilo těmto zlům? Koruny se staly dědičnými v určitých rodinách; a zavedl se řád poslušnosti, který zabraňuje všem hádkám při smrti krále; to znamená, že tím, že se nahradily nevýhody voleb nevýhodami regentství, se dala přednost zdánlivému klidu před moudrou správou a že se raději riskovalo mít za vládnoucí děti, zrůdy, blbce, než aby se musilo hádati se o volbě dobrých králů; neuvážilo se, že když se takto dáváme na pospas rizikům alternativy, že tím stavíme skoro všechny šance proti sobě. Bylo velmi rozumné slovo mladého Denyse,* jemuž jeho otec říkal, vytýkáje mu hanlivý čin: Dal jsem ti k tomu příklad? Ach, odpověděl syn, váš otec nebyl králem.

Všechno přispívá k tomu, aby člověk, který je povznesen k tomu, aby vládl jiným, byl zbaven smyslu pro sprá-

* Dionysius, syn tyрана syrakuzského Dionysia st., zakladatele latomií. – Plutarch, *Apophthegmata regum et imperatorum*.

vedlnost a rozumu. Podle toho, co se říká, dávají si velkou práci s tím, aby naučili mladá knížata umění vládnouti: nezdá se, že tato výchova jim prospívá. Bylo by lépe, kdyby se nejdříve vyučovali umění poslouchati. Největší králové, jež dějiny slavily, nebyli vychováni k tomu, aby vládli; je to vědění, kterého máme nejméně, když jsme se mu příliš učili, a kterého dosáhneme lépe, když posloucháme, než když poroučíme. Nam utilissimus idem ac brevissimus bonarum malarumque rerum delectus, cogitare quid aut nolueris sub alio principe, aut volueris.²³

Jedním následkem tohoto nedostatku souvislosti je nestálost královské vlády, která řídí se jednou tím a brzy oním plánem, podle povahy knížete, který vládne, nebo podle povahy lidí, kteří vládnu místo něho, nemůže mít dlouho pevný účel ani důsledné vedení: střídání, které působí vždy, že stát poletuje od zásady k zásadě, od projektu k projektu, a která se nevyskytuje u druhých vlád, kde kníže je stále tyž. Také vidíme všeobecně, že, jako je více lstivosti u dvora, tak je více moudrosti v senátě, a že republiky jdou ke svým cílům podle trvalejších a lépe sledovaných záměrů, kdežto každý převrat v ministerstvu způsobí převrat ve státě, jelikož je společnou zásadou všech ministrů a téměř všech králů, že ve všem činí pravý opak toho, co jejich předchůdci.

Z téže nesouvislosti se vyvozuje také rozřešení sofistů velmi obvyklého u politiků královských: nejen že

²³ Neboť nejlepší a zároveň nejkratší prostředek, jak rozeznati, co je dobré a co je špatné, je zeptati se tě, co bys býval chtěl nebo nechtěl, kdyby někdo jiný nežli ty byl králem. (Tacitus, *His. I. 16*).

přirovnávají občanskou vládu k vládě v domácnosti a knížete k otci rodiny, blud již vyvrácený, nýbrž že štědře příkládají tomuto úředníku všechny ctnosti, kterých by měl zapotřebí, a že vždy předpokládají, že kníže je tím, čím by měl býti; předpoklad, za něhož se samozřejmě dává přednost královské vládě před všemi ostatními, protože je nesporně nejsilnější a protože k tomu, aby byla také nejlepší, chybí jí jen to, aby vůle tělesa byla shodnější s vůlí obecnou.

Když však podle Platona²⁴ je rozený král osobností tak řídkou, kolikráte se shodne příroda a šťastná náhoda, aby jej korunovaly? A kazí-li nutně královská výchova ty, kterým se jí dostává, co můžeme doufat od řady lidí, vychovaných k tomu, aby vládli? Znamená to tedy hodně se chtít mýlit, když směšujeme královskou vládu s vládou dobrého krále. Abychom viděli, co je tato vláda sama o sobě, je třeba ji pozorovati za princů omezených nebo zlých; neboť takoví přicházejí na trůn nebo je trůn takovými udělá.

Tyto obtíže neunikly našim spisovatelům, ale neuvádějí je do rozpaků. Lékem je, říkají, poslouchati bez reptání; Bůh dává ve svém hněvu špatné krále a musíme je snášeti jako trest s nebe. Tato řeč je snad povznášející, ale nevím, nehodí-li se lépe na kazatelnu než do politické knihy. Co říci o lékaři, který slibuje zázraky, ale jehož veškero umění spočívá v tom, že vyzývá nemocného k trpělivosti? Dobře víme, že musíme snášeti špatnou vládu, když ji máme: šlo by o to, jak nalézt vládu dobrou.

²⁴ In Civili.

Abych pravdu řekl, není jednoduchých vlád. Jediný vládnoucí musí míti podřízené úředníky; vláda lidová musí míti vůdce. Tak v dělbě moci výkonné je vždy odstupňování od velkého počtu k menšímu s tím rozdílem, že brzy závisí velký počet na malém, brzy malý na velkém.

Někdy je stejné rozdělení, když buď podstatné části jsou ve vzájemné závislosti, jako ve vládě Anglie; nebo když moc každé části je nezávislá, ale nedokonalá, jako v Polsku. Tato poslední forma je špatná, protože není jednoty ve vládě a státu chybí pojídlo.

Která vláda má největší cenu, jednoduchá nebo smíšená? Otázka velmi přetřásaná mezi politiky, ale na kterou je třeba dáti touž odpověď, kterou jsem shora dal, pokud jde o každou formu vlády.

Jednoduchá vláda je sama o sobě nejlepší již tím, že je jednoduchá. Když však výkonná moc nezávisí dosti na zákonodárství, to je, když je větší poměr mezi knížetem a suverénem než mezi lidem a knížetem, musí se nalézt lék na tuto vadu poměru tím, že se rozdělí vláda; neboť pak všechny její části nemají méně moci nad poddanými a jejich rozdělení je všechny dohromady zeslabí vůči suverénovi.

Předejde se také těžce nesnázi, když se zřídí zprostředkující úřady, které ponechávajíce vládu v celku, jsou pouze k tomu, aby vyvažovaly obě moci a aby udržely jejich vzájemná práva. Tehdy vláda není smíšená, nýbrž zmírněná.

Podobnými prostředky můžeme naléztí nápravu opačné nevýhody a když je vláda příliš chabá, můžeme zříditi tribunály, aby se soustředila. To se dělá ve všech demokraciích. V prvním případě se vláda dělí, aby se zeslabil, v druhém případě, aby se posílila; neboť maximum síly i slabosti se stejně vyskytují mezi vládami jednoduchými, kdežto smíšené formy mají prostřední sílu.

Kapitola VIII.

O TOM, ŽE KAŽDÁ VLÁDNÍ FORMA SE NEHODÍ PRO KAŽDOU ZEM

Svoboda není na dosah všech národů, protože není plodem všech podnebí. Čím více uvažujeme o této zásadě stanovené Montesquieuem,* tím více pocítujeme její pravdivost; čím více ji popíráme, tím více se naskytuje příležitost k tomu, aby se prokázala novými důkazy.

Ve všech vládách světa veřejná osoba** spotřebuje něco a neprodukuje nic. Odkud se jí dostává spotřebované látky? Z práce jejích členů. Nadbytek soukromých osob kryje potřeby veřejnosti. Z toho plyne, že občanský stav může se udržeti jen, pokud práce lidí vynáší nad jejich potřeby.

Nuže tento přebytek není stejný ve všech zemích světa. V mnohých je pozoruhodný, v jiných prostřední, v jiných žádný, v jiných záporný. Tento vztah závisí na úrodnosti podnebí, na druhu práce, které vyžaduje

* O duchu zákonů, kn. XVII., kap. I., str. 289, čes. překl. I. sv. této knihovny; srov. k kn. XXI., kap. III.

** viz pozn. na str. 25.

půda, na povaze jejích produktů, na síle obyvatel, na větší či menší spotřebě, která je jim nezbytná, a na více jiných vztazích podobných, z nichž se skládá.

Na druhé straně všechny vlády nejsou stejné povahy: jsou více nebo méně hltavé; a rozdíl spočívají na druhé zásadě, že totiž jsou veřejné příspěvky tím tíživější, čím více se vzdalují od svého pramene. Toto břímě je třeba měřiti ne podle množství poplatků, nýbrž podle cesty, kterou musí vykonati, aby se vrátily do rukou, z kterých vyšly. Když tento oběh je rychlý a dobře zřízený, nezáleží na tom, platí-li se málo nebo mnoho; národ je vždy bohatý a finančně se mu vždy vede dobře. Naopak i když lid dává sebe méně, vyčerpá se brzy, když toto málo se mu nevrací, ač stále dává: stát není nikdy bohatý a národ je vždy žebrák.

Z toho plyne, že čím více se zvětšuje vzdálenost od lidu k vládě, tím se stávají daně tíživější: takže v demokracii je lid nejméně zatížen; v aristokracii je více zatížen; v monarchii nese největší břímě. Monarchie se tedy hodí jen pro národy bohaté; aristokracie pro státy prostřední, jak co do bohatství, tak co do velikosti; demokracie pro státy malé a chudé.

Čím více o tom uvažujeme, tím více tu skutečně nalézáme rozdíl mezi státy svobodnými a monarchickými. V prvých se vše používá k obecnému užitku; v druhých jsou síly veřejné a soukromé v obráceném poměru a jedna se zvětšuje zeslabením druhé; konečně despotism zuboží poddané proto, aby je ovládal, místo aby je ovládal proto, aby je učinil šťastnými.

V každém podnebí tedy lze podle přirozených příčin určití formu vlády, k níž síly podnebí ji přitahují, ba dokonce říci, jaký druh obyvatel má míti.

Místa nevydatná a neplodná, kde výnos nestojí za práci, mají zůstatí nevdělaná a opuštěná, nebo obydlena jen divochy; místa, kde lidská práce skýtá jen to nejnütnější, mají obývati národy barbarské; každá politeia by tam byla nemožná; místa, kde přebytek výnosu nad práci je střední, hodí se pro národy svobodné; místa, kde úrodná a plodná země dává hodně výnosu za málo práce, vyžadují vlády monarchické, aby nadbytek podaných byl stráven přepychem knížete, neboť je lépe, aby tento nadbytek byl stráven vládou, než promrhán soukromníky. Víím, že jsou vyjímky; ale tyto vyjímky samy potvrzují pravidlo tím, že dříve nebo později způsobují revoluce, které uvádějí věci opět do přirozeného stavu.

Rozlišujeme vždy obecné zákony od příčin zvláštních, které mohou měniti jejich účinek. Kdyby celý jih byl pokryt republikami a celý sever státy despotickými, nebylo by tím méně pravda, že vlivem podnebí se despotism hodí lépe pro kraje horké, barbarství pro kraje studené a dobrá politeia pro kraje prostřední. Vidím také, že by se mohlo diskutovati o užívání zásady, i když jí připustíme: mohlo by se říci, že jsou velmi úrodné kraje studené a velmi nevydatné kraje polední. Ale tato nesnáž je nesnáží jen pro ty, kdož nezkoumají věc po všech jejich stránkách. Musí se, jak jsem řekl počítati se vztahy práce, sil, spotřeby atd.

Předpokládejme, že ze dvou stejných území vynáší jedno pět a druhé deset. Jestliže obyvatelé prvního území spotřebují čtyři a druhého území devět, nadbytek prvního výnosu bude pětinou a druhého desetinou. Jelikož vztah těchto dvou nadbytků je v opačném poměru než vztah výnosu, území, které bude vynášeti jen

pět, dá dvojnásobný přebytek než území, které bude vynášeti deset.

Ale nejedná se o výnos dvojnásobný a nemyslím, že by někdo se odvažoval všeobecně klásti na roveň úrodnost krajín studených s úrodností krajín teplých. Předpokládejme však tuto rovnost; porovnávejme Anglii se Sicílií, Polsko s Egyptem; jižněji budeme míti Afriku a Indii, severněji nebudeme míti již nic. Při této rovnosti ve výnosu, jaký rozdíl v obdělávání! Na Sicílii je třeba jen lehce rýti půdu; kolik je třeba v Anglii péče, aby se obráběla! Nuže tam, kde je třeba více paží, aby se získal týž výnos, musí nadbytek nutně býti menší.

Uvažte také, že totéž množství lidí spotřebuje daleko méně v krajích teplých. Podnebí vyžaduje, aby byl člověk střední, má-li se mu dařiti dobře: Evropané, kteří tam chtějí žiti jako doma, zahynou všichni dysenterii nebo špatným trávením. Jsme, praví Chardin,* zvířata masožravá, vlci ve srovnání s Asiaty. Někteří přisuzují střídmost Peršanů tomu, že jejich země je méně vzdělávána; a já naopak myslím, že jejich země oplývá méně plodinami, protože obyvatelé jich méně potřebují. Kdyby jejich střídmost, pokračuje, byla následkem nouze země, jenom chudí by jedli málo, kdežto to dělá všeobecně každý; a jedlo by se více nebo méně v každé provincii podle úrodnosti kraje, kdežto nalézáme touž střídmost v celém království. Chváli si velmi svůj způsob života, říkajíce, že je třeba podívati se jen na jejich pleť, aby se poznalo, oč je skvělejší než pleť křesťanů. Skutečně je pleť Peršanů hladká; mají pleť krásnou, jem-

* Chardin (1643–1713), francouzský cestovatel, autor knihy Cesta do Persie a do východní Indie.

nou a hladkou; kdežto pleť Arménů, jejich poddaných, kteří žijí po evropsku, je hrubá, trudovitá a jejich těla jsou hrubá a hřmotná.

Čím více se blížíme k rovníku, tím více žijí lidé z mála. Nejedí skoro vůbec maso: rýže, kukuřice, proso, kasáve jsou jejich obvyklou potravou. V Indii jsou miliony lidí, jejich strava nestojí denně více než sous. I v Evropě vidíme citelné rozdíly v chuti k jídlu mezi národy severními a jižními: Španěl by žil týden z obědu Němce. V zemích, kde jsou lidé hltavější, se přepych obrací k věcem potavy: v Anglii se jeví v tabuli obtíženě masem; v Itálii vás vyčastují cukrem a květinami.

Přepych v odívání skýtá také podobné rozdíly. V podnebných krajích, kde změna období je náhlá a prudká, mají obleky lepší a jednodušší; v krajích, kde se oblékají jen pro parádu, se hledá více lesk než užitečnost; samy šaty jsou tam přepychem. V Neapoli uvidíte každý den procházeti se na Posilypu lidi v zlacené kazajce a bez punčoch. Totéž platí o budovách: věnuje se vše na nádheru, když se nemusíme obávat nepohody. V Paříži, v Londýně chce člověk bydleti teple a pohodlně: v Madridě mají skvělé salony, ale žádná pevná okna a spí se v myších děrách.

Potravin jsou mnohem výživnější a šťavnatější v krajích teplých; to je třetí rozdíl, který musí mít vliv na druhý rozdíl. Proč se jí tolik zeleniny v Itálii? protože je dobrá, výživná, výtečné chuti. Ve Francii, kde je živena jen vodou, nevyživuje a nepočítá se skoro vůbec za nic při tabuli. Nezaujímá přesto méně půdy a její pěstování stojí při nejmenším stejně práce. Je zkušeností potvrzeno, že obilí Berberska, ostatně horší než obilí Francie, skýtá mnohem více mouky a že obilí Francie

skýtá zase více mouky, než obilí severu; z čehož lze souditi, že podobné odstupňování se všeobecně pozoruje stejným směrem k polární linii. Nuže, není to viditelná nevýhoda mít v stejném výnose menší množství potravin?

Ke všem těmto různým úvahám mohu připojit jednu, která z nich plyne a která je zesiluje; že totiž teplé kraje potřebují méně obyvatel než kraje studené a mohly by jich uživiti více; což skýtá dvojnásobný přebytek vždy ve prospěch despotismu. Čím větší prostor obývá stejný počet obyvatel, tím nesnadnější se stávají revolty, protože se nelze smluviti ani rychle, ani tajně a protože vláda může vždy snadno objeviti projekty a přerušiti spoje; ale čím více se k sobě sráží početný národ, tím méně může vláda uchvátiti suveréna: vládnoucí uvažují stejně bezpečně ve svých komnatách jako kníže ve své radě a dav se shromáždí okamžitě na náměstích jako vojska ve svých leženích. Výhoda tyranské vlády je tedy v tom, že působí na veliké vzdálenosti. Opěrnými body, které si tvoří, zvětšuje se její síla z dálky jako síla pák.²⁵ Síla národa naopak působí jen soustředěna: rozptýlí se a ztrácí se tím, že se roztahuje, jako účinek prachu rozptýleného po zemi, který se vznítí jen zrno vedle zrna. Kraje nejméně obydlené jsou tedy nejvhodnější k tyranii; divoká zvířata panují jen v pouštích.

²⁵ To neodporuje tomu, co jsem dříve řekl (kn. II. kap. IX) o nevýhodách velkých států, neboť tam se jednalo o pravomoci vlády nad svými členy a zde se jedná o moci proti poddaným. Roztroušení členové vlády jsou jí oporou, aby z dále mohla působiti na lid, ale nemá žádné opory, aby působila přímo na tyto samotné své členy. Tak v jednom případě způsobuje délka páky její slabost a v jiném případě její sílu.

O ZNACÍCH DOBRÉ VLÁDY

Když se tedy tážeme absolutně, která je nejlepší vláda, klademe otázku stejně neřešitelnou jako neurčitou, nebo, chcete-li, má právě tolik dobrých řešení, kolik je možných kombinací v absolutních a relativních postaveních národa.

Kdybychom se však zeptali, podle jakého znaku se pozná, že některý národ je dobře nebo špatně řízen, je to něco jiného, a skutková otázka by se mohla rozřešiti.

Nerozřeší se však, protože každý ji chce řešiti po svém způsobu. Poddaní chválí veřejný klid, občané svobodu jedinců; jeden dává přednost bezpečnosti majetku, jiný bezpečnosti osob; jeden myslí, že nejlepší vláda je nejprísrnější, druhý tvrdí, že je to vláda nejmírnější; ten chce, aby se zločiny trestaly, onen, aby se jim předcházelo; jeden pokládá za krásné, když se státu sousedé obávají, jiný má raději, když o něm sousedí nevědí; jeden je spokojen, když peníze kolují, druhý vyžaduje, aby lid měl chleba. I kdybychom se shodli v těchto a jiných bodech, dostali bychom se tím dále? Jelikož duševní vlastnosti postrádají pevných měřítek, jak se shodneme o hodnocení, i kdybychom se shodli o znaku?

Já se však divím, že se nepoznává tak prostý znak nebo že není dobré vůle, abychom se o něm shodli. Jaký je účel státního sdružení? Je to zachování a blahobyť členů. A jaký je nejbezpečnější znak toho, že se zachovávají a že prospívají? Je to jejich počet a jejich populace. Nehleďte tedy jinde tento znak, o němž se tolik diskutuje. Když se vše ostatní shoduje, je nesporně najlep-

ší vláda, pod níž bez cizích prostředků, bez naturalisace, bez kolonií občané se rozplozují a množí více. Ta vláda, za níž národ se zmenšuje a hyne, je nejhorší. Počtáři, teď je na Vás; počítejte, měřte, srovnávejte.²⁶

²⁶ Podle stejné zásady se mají posuzovati století, která zasluhují, aby se jim dávala přednost, protože lidský rod prospívá. Příliš jsme se podívovali těm, když jsme viděli zkvétati vědy a umění, aniž jsme pronikli skrytý předmět jejich kultury, aniž jsme si všimli jejího neblahého účinku: *Idque apud imperitos humanitas vocabatur, quum pars servitutis esset.** Nepoznáme nikdy v zásadách knih hrubý zájem, který vkládá autorům slova do úst? Nikoliv, at o tom říkají, co mohou, když země se vyliďňuje, při všem lesku, není pravda, že je vše v pořádku, a nestačí, aby jeden básník měl stotisíc liber renty k tomu, aby bylo století nejlepším ze všech. Musí se méně míti ohled na zdánlivý odpočinek a klid vládnoucích, jako spíše na blaho celých národů a zvláště nejpočetnějších stavů. Krupobití zpusťší některé kraje, zřídka však přivodí hlad. Vzpourey, občanské války poděsí mnoho vladaře, ale nejsou pravým neštěstím pro lid, který si může i oddychnouti; zatím, co se hádají o tom, kdo jej bude tyranisovati. Z jejich trvalého stavu se rodí jejich skutečný blahobyť nebo skutečné pohromy; když je vše rozdraceno pode jhem, hyne vše; vladaři pak ničíce podle libosti „ubi solitudinem faciunt, pacem appellant.“** Když tahaniče mocných zmítaly královstvím Francie a když koadjutor pařížský šel do parlamentu s dýkou v kapse, nebránilo to tomu, aby lid francouzský žil šťasten a početný v čestném a svobodném blahobytu. Kdysi zkvétalo Řecko v lůně nejkrutějších válek; krev tam tekla proudem a celá země byla pokryta lidmi. Zdálo se, praví Macchiavelli, že uprostřed vražed, dávání do klatby, občanských válek, naše republika se stala tím mocnější: ctmost jejich občanů, jejich mravy, jejich neodvislost více působily k tomu, aby ji posílily, než všechny její různice k tomu, aby ji zeslabily. Trochu otřesu dává vzpruhu duším a lidský rod prospívá více svobodou než mírem.

* Hlupáci nazývali lidskostí, co bylo již částí otroctví – Tacitus, Agric. 21.

** Když způsobili zpusťšení, nazývají to mírem. Tacitus, Agric., 31.

Kapitola X.

O ZNEUŽÍVÁNÍ VLÁDY A O JEJÍM SKLONU SE ZVRHNOUITI

Tak jako soukromá vůle stále působí proti vůli obecné, tak vláda neustává usilovati proti svrchované moci. Čím více se toto úsilí zvětšuje, tím více se kazí ústava; a jelikož zde není jiná vůle tělesa, která by zjednávala rovnováhu, odolávajíc vůli knížete, musí dříve či později dojít k tomu, že kníže potlačí konečně suveréna a zlomí společenskou smlouvu. To je inherentní a nevyhnutelná vada, která od zrození státního tělesa neustále směřuje k tomu, aby je zničila, stejně jako stáří a smrt zničí konečně tělo lidské.

Jsou všeobecně dvě cesty, jimiž se vláda zvrhá: totiž když se zužuje nebo když se stát rozpadá.

Vláda se zužuje, když přejde od velkého počtu k malému, to je od demokracie k aristokracii a od aristokracie ke království. To je její přirozený sklon.²⁷ Kdyby po-

²⁷ Pozvolný vznik a vzrůst republiky benátské v jejích lagunách skýtá významný příklad tohoto postupu a je podivné, že se zdá, že Benátčané jsou teprve na druhém stupni, který počal v Serrari di consiglio v roce 1198. Je dokázáno, přes to, že opak tvrdí Squittinio della liberta veneta,* že staří vévodové, kteří se jim vyčítají, nebyli jejich suverény.

Neopomíne se mi namítnouti římská republika, která sledovala, řekne se, vývoj zcela opačný, tím že přešla od monarchie k aristokracii a od aristokracie k demokracii. Jsem dalek toho, abych o tom tak smýšlel.

První zřízení Romulovo byla smíšená vláda, která se brzy zvrhla v despotism. Ze zvláštních příčin zanikl stát předčasně tak, jako vidíme zmírati novorozeně, než dosáhlo mužného věku. Vyhnání Tarquiniův bylo pravou dobou zrození republiky. Nevzala však

stupovala zpět od malého počtu k velkému, mohlo by se říci, že se uvolňuje: ale tento opačný postup je nemožný.

Skutečně vláda mění svou formu jedině, když opotřebování pružin zeslábne tak, že nemůže si zachovati svou formu. Kdyby se pak ještě uvolňovala, když se roztahuje, její síla by se stala rovnou nule a ještě méně by vydržela. Pružina se tedy musí natáhnouti a stěsnati tou měrou jak povoluje: jinak by stát, který udržuje, upadl v trosky.

na sebe z počátku pevnou formu, protože se učinila jen poloviční práce, když se nezničil patriciát. Neboť jelikož takto dědičná aristokracie, která je nejhorší z legitimních správ, byla v stálém konfliktu s demokracií, stále nejistá a kolísající forma vlády, jak dokázal Macchiavelli, se upevnila až zřízením tribunů; teprve pak byla pravá vláda a pravá demokracie. Národ byl tehdy skutečně nejen suverénem, nýbrž i úřadem a soudcem; senát byl jen podřízeným tribunálem, aby mírnil a soustřeďoval vládu; a sami konsulové byli v Římě je předsedy lidu, ačkoliv byli patricii, prvními úředníky, neodvislými generály ve válce.

Od té doby lze pozorovati, jak vláda sleduje svůj přirozený sklon a směřuje silně k aristokracii. Jelikož patriciát sám sebou zastaral, nebyla aristokracie již ve sboru patriciů, jak je tomu v Benátkách a v Ženevě, nýbrž v tělese senátu složeného z patriciů a plebejců, ba i v tělese tribunů, když počali uchvacovati aktivní moc; neboť jména nezmění nic na pravém stavu věci, a když lid má vladaře, kteří za něho vládnou, je to vždy aristokracie, ať se nazývají vůdcové jakkoliv.

Ze zneužití aristokracie se zrodily občanské války a triumvirát. Sulla, Julius Caesar, Augustus se ve skutečnosti stali opravdovými monarchy; a konečně za despotie Tiberovy stát se zničil. Dějiny Říma tedy nevyvracejí moji zásadu: dotvrzují ji.

* Squittinio della liberta Veneta (1612) bylo nejprve přičítáno Bedmarovi (1572–1655), španělskému vyslanci v Benátkách v roce 1607, později Marku Welserovi z Augsburgu (1558–1614).

K rozkladu státu může dojíti dvěma způsoby.

Předně když kníže nespravuje již stát podle zákonů a uchvátí svrchovanou moc. Tehdy dojde k pronikavé změně; pak se nezúžuje vláda, nýbrž stát; chci říci, že se rozpadne velký stát a že se z něho tvoří jiný v něm, složený pouze ze členů vlády, a že je pro zbytek národa jen pánem a tyranem. Takže v okamžiku, kdy vláda uchvátí svrchovanou moc, společenská smlouva se zlomí; a všichni prostí občané vrátivše se právem k přirozené svobodě, jsou nuceni, nejsou však povinni poslouchati.

Týž případ nastane, když členové vlády uchvátí odděleně moc, kterou mají vykonávati jen společně; což není menší porušení zákona a způsobí ještě větší nepořádek. Tehdy máme takřka stejně knížat jako úředníků a stát zahyne nebo změní formu, nejsou méně rozdělen než vláda.

Když se stát rozpadá, zneužití vlády, ať je jakékoliv, se jmenuje *anarchie*. Rozlišujeme-li: demokracie se zvrhá v *ochlokracii*, aristokracie v *oligarchii*; připojil bych, že království se zvrhá v *tyrání*; ale toto poslední slovo je dvojznačné a vyžaduje vysvětlení.

V obecném slova smyslu je tyran králem, který vládne násilím, aniž dbal spravedlnosti a zákonů. V přesném slova smyslu je tyran soukromníkem, který si přisvojí královskou moc, aniž k tomu měl právo. Takto Řekové rozuměli slovu tyran: jmenovali tak stejně dobrou jako špatná knížata, jichž pravomoc nebyla legitimní.²⁸ Takto *tyran* a *uchvatitel* jsou slova úplně synonymní.

²⁸ „Omnes enim et habentur et dicuntur tyranni, qui potestate utuntur perpetua in ea civitate quae libertate usa est“ (Corn. Nep. in Miltiad . . . c. 8). Je pravda, že Aristoteles (Mor. Nicom.

Abych různé věci různě nazýval, nazývám *tyranem* uchvatitele královské moci a *despotou* uchvatitele svrchované moci. Tyranem je ten, kdo se vetře proti zákonům a vládne podle zákonů; despotou je ten, kdo se staví nad samotné zákony. Takto může tyran nebyti despotou, ale despotou je vždy tyranem.

Kapitola XI.

O SMRTI STÁTNÍHO TĚLESA

Takový je přirozený a nevyhnutelný sklon i nejlépe ustavených vlád. Zahynula-li Sparta a Řím, který stát může doufati, že bude věčně trvati? Chceme-li utvořiti trvalé zřízení, nepomysleme tedy na to činiti je věčným. Abychom dosáhli zdaru, nesmíme se snažiti o nemožné, ani si namlouvati, že dáme lidskému dílu trvanlivost, které věci lidské nesnášejí.

Státní těleso stejně jako lidské těleso začíná umíratí při svém zrození a nese samo v sobě příčiny své zkázy. Ale jedno jako druhé může míti více nebo méně pevnou konstituci schopnou zachovati je déle nebo kratčeji. Konstituce člověka je dílem přírody; ústava státu je dílem umělým. Nezávisí na lidech, aby prodloužili svůj život; závisí na nich, aby prodloužili život státu na tak dlouho, jak je to jen možné, tím že mu dají nejlepší ústavu,

kn. VIII. c.) odlišuje tyrana od krále tím, že tyran vládne pro svůj vlastní užitek a král jen ku prospěchu svých poddaných; ale nehledě na to, že všeobecně řečtí autoři berou slovo tyran v jiném smyslu, jak je patrné zejména na Hieronu Xenofontově, plynulo by z lišení Aristotelova, že od počátku světa neexistoval ještě ani jeden král.

jakou může míti. Nejlépe ustavený stát zahyne, ale později než jiný, nezpůsobí-li žádná nepředvídaná nehoda jeho zkázu předčasně.

Princip státního života je ve svrchované moci. Zákonodárná moc je srdcem státu; výkonná moc je jeho mozkem, který uvádí v pohyb ostatní části. Mozek může upadnouti v ochrnutí a jedinec může dále žít. Člověk zůstane slabomyslným a žije: ale jakmile srdce přestane fungovati, živočich umírá.

Stát se neudrží zákonem, nýbrž mocí zákonodárnou. Včerejší zákon dnes neváže; ale tichý souhlas se předpokládá z mlčení a máme za to, že suverén neustále potvrzuje zákony, které neodvolává, když tak může učiniti. Vše, o čem jednou prohlásil, že to chce, chce vždy, ač-li to neodvolá.

Proč tedy máme takovou úctu před starými zákony? Právě proto. Musíme věřiti, že jen to, že staré vůle byly výtečné, je mohlo zachovati tak dlouho. Kdyby je byl suverén nebyl pokládal neustále za blahodárné, byl by je tisíckrát odvolal. Proto zákony v každém dobře ustaveném státě daleky toho, aby zeslábly, nabývají stále nové síly; znamení starobylosti je činí každým dnem váženějšími: kdežto všude tam, kde zákony slábnou stárnouce, znamená to, že není již zákonodárné moci a že stát již nežije.

Kapitola XII.

O TOM, JAK SE UDRŽUJE SVRCHOVANÁ MOC

Suverén jedná jen zákony, protože nemá jiné síly než moc zákonodárnou: a jelikož jsou zákony jen pravoplat-

nými úkony obecné vůle, nemohl by suverén jednati jinak, než když je lid shromážděn. Shromážděný lid, řeknete, jaký přelud! Je to přelud dnes, ale nebyl to přelud před dvěma tisíci lety. Změnila se lidská přirozenost?

Hranice možného ve věcech mravních jsou méně těsné, než si myslíme: jsou to naše slabosti, naše neřesti, naše předsudky, které je zužují. Nízké duše nevěří ve velké lidi: neřestní otroci se usmívají posměšně slovu svoboda.

Podle toho, co se vykonalo, sudme, co lze vykonati. Nebudu mluvit o starých republikách řeckých, ale zdá se mi, že římská republika byla velkým státem a město Řím velkým městem. Podle posledního censu bylo napočítáno v Římě čtyřistatisíc občanů zbraně schopných a podle posledního sčítání říše více jak čtyři miliony občanů, nepočítaje poddané, cizince, ženy, děti, otroky.

Představili bychom si, jaká to byla potíž často shromáždovati početný lid tohoto hlavního města a jeho okolí! Přešlo však jen málo týdnů, kdy římský lid nebyl shromážděn a někdy i vícekrát. Vykonával nejen práva svrchovanosti, nýbrž i část práv vládních. Jednal o určitých záležitostech, soudil některé pře a celý tento národ byl na náměstí stejně často v roli úředníka jako občana.

Kdybychom šli zpět k prvním dobám národů, shledali bychom, že většina starých vlád i monarchických, tak jako Macedoňanů a Franků, měla podobné rady. Ať je tomu jakkoliv, sám tento nepopiratelný fakt dává odpověď na všechny nesnáze: zdá se mi, že je spolehlivé souditi z toho, co je, na to, co býti může.

Kapitola XIII.

POKRAČOVÁNÍ

Nestačí, aby shromážděný národ jedenkrát stanovil ústavu státu tím, že schválí soubor zákonů; nestačí, aby zřídil trvalou vládu, nebo aby se jednou pro vždy postaral o volbu úředníků. Mimo mimořádná shromáždění, která mohou vyžadovati mimořádné případy, musí býti shromáždění pevně stanovená a pravidelná, která by nic nemohlo zrušiti nebo odvolati, tak, aby v určitý den byl národ pravoplatně svolán zákonem, aniž by k tomu bylo třeba nějakého formálního svolání.

Ale mimo tato shromáždění pravoplatná již svým datem, každé shromáždění lidu, které nebylo svoláno úředníky k tomu stanovenými a podle předepsaných forem, má se pokládati za nezákonné a vše, co se tam stane, za neplatné, protože i shromažďovací řád musí prýstiti ze zákona.

Pokud jde o častější nebo méně časté opakování zákonitých shromáždění, závisí na tolika důvodech, že nelze o tom stanoviti přesná pravidla. Lze jen všeobecně říci, že čím vláda má větší moc, tím častěji se má suverén ukazovati.

Řekne se mi, že to může býti dobré pro jediné město; co však činiti, když stát jich zahrnuje více? Rozdělit se svrchovaná moc nebo se má soustřediti do jediného města a ostatní podrobiti?

Odpovím, že se nemá udělati ani jedno, ani druhé. Předně je svrchovaná moc jednoduchá a jedinečná a nemůže se rozdělit, aniž se zničila. Za druhé žádné město právě tak jako žádný národ nemůže se zákonitě

podrobiti druhému městu, protože podstata státního tělesa spočívá v souladu poslušnosti a svobody, a protože slova *poddaný* a *suverén* jsou shodné souběžné pojmy, jejichž představa se slučuje v jediném slově občan.

Odpovím ještě, že je to vždy špatné sloučiti více měst v jedinou obec; a že když chceme provésti toto sjednocení, nesmíme si namlouvati, že se vyhneme přirozeným nevýhodám. Nemá se namítati zneužívání velikých států tomu, kdo chce jen malé státy. Ale jak dáti malým státům dosti sil, aby odolaly velikým? Tak jako kdysi řecká města odolala velikému králi a nedávno Holandsko a Švýcarsy domu rakouskému.

Když se nemůže stát uvésti do správných mezí, zůstává přece ještě jeden prostředek: a ten spočívá v tom, že se tam vůbec netrpí hlavní město, že vláda sídlí střídavě v každém městě a že se tam také po řadě shromažďují stavové země.

Zalidněte rovnoměrně území, rozšiřte tam všude stejná práva, vnešte tam všude nadbytek a život; tak se stát stane zároveň nejsilnějším a nejlépe spravovaným, jak je to jen možné. Vzpomeňte si, že se zdi měst tvoří jen z troskek venkovských domů. Při každém paláci, který se tyčí v hlavním městě, vidím, jak se celý kraj obrací v rozvaliny.

Kapitola XIV.

POKRAČOVÁNÍ

V okamžiku, kdy se lid legitimně shromáždí ve svrchovaném tělese, ustává veškerá jurisdikce vlády, výkonná moc je suspendována a osoba posledního občana je právě tak posvátná a nezranitelná, jako osoba prvního

úředníka, protože tam, kde je zastupovaný, není již zástupce. K většině zmatků v komiciích v Římě došlo proto, že se zapomenulo nebo že se nedbalo tohoto pravidla. Konsulové byli pak jen předsedy lidu; tribunové pouhými řečníky;²⁹ senát nebyl vůbec nic.

Kníže se vždy obával těchto mezidobí suspense, kde uznával nebo má uznati skutečného nadřízeného; a tato shromáždění lidu, která jsou záštitou státního tělesa a uzdou vlády, byla vždy postrachem vládnoucích; proto také nešetřili nikdy ani péče, ani námitek, ani nešází, ani slibů, aby od nich odstrašili občany. Když jsou občané lakomí, zbabělí, malomyslní, milují-li více odpočinek než svobodu, nevydrží dlouho proti zdvojenému úsilí vlády: takto konečně zmizí svrchovaná moc a většina obcí upadne a zanikne předčasně, protože se síla odporu stále zvětšuje.

Ale mezi svrchovanou mocí a libovolnou vládou se někdy zavádí zprostředkující moc, o které musíme promluvit.

Kapitola XV.

O POSLANCÍCH NEBO ZÁSTUPCÍCH

Jakmile veřejná služba přestane býti hlavní záležitostí občanů a když raději slouží svou peněženkou než svou osobou, je stát již blízek své zkáze. Když se má jíti do boje, zaplatí voje a zůstanou doma; když se má jíti do

²⁹ Téměř podle toho smyslu slova, jaký se mu dává v anglickém parlamentě. Podobnost těchto úřadů byla by vedla ke konfliktu konsulů a tribunů i kdyby veškerá jurisdikce se byla bývala suspendovala.

rady, jmenují poslance a zůstanou doma. Díky lenosti a penězům, mají konečně vojáky, aby zotročili vlast, a zástupce, aby ji prodali.

Právě pachtění obchodu a řemesel, chtivá ziskuchtivost, změkčilost a záliba v pohodlí, změní osobní služby v peníze. Postoupí část svého zisku, aby jej mohli libovolně zvětšovati. Dejte peníze a brzy budete mítí okovy. Slovo *finance* je slovem otroka; je neznámé v obci. V opravdu svobodném státě konají občané vše vlastněma rukama a nic penězi; dalecí toho, aby platili za to, aby byli vyňati ze svých povinností, platili by, aby je sami mohli splňovati. Jsem dalek obecných názorů; myslím, že roboty méně odporují svobodě než daně.

Čím je stát lépe ustaven, tím více veřejné záležitosti nabývají vrchu v duších občanů nad záležitostmi soukromými. Je také méně soukromých záležitostí, protože, když souhrn obecného štěstí skýtá citelnější podíl štěstí každého jedince, zbývá mu méně štěstí, které by hledal v soukromých starostech. V dobře řízené obci každý letí do shromáždění; za špatné vlády nechce nikdo učiniti krok, aby tam šel, protože nikdo nemá zájem na tom, co se tam děje, protože se předvídá, že obecná vůle tam nebude převládati, a protože konečně domácí starosti vše pohlcují. Dobré zákony tím pomáhají tvořiti lepší, špatné tím mají v zápětí horší. Jakmile někdo řekne o záležitostech státu: co je mi do toho? musí se počítati s tím, že stát je ztracen.

Ochlazení lásky k vlasti, působnost soukromého zájmu, rozsáhlost státu, výboje, zneužívání vlády vyvolaly představu prostředku poslanců a zástupců lidu ve shromážděních národa. To se v některých zemích odvažují nazývati třetím stavem. Takto soukromý zájem dvou sta-

vů je postaven na první a na druhé místo; veřejný zájem je až na třetí místo.

Svrchovaná moc se nedá zastupovati* z téhož důvodu, pro který se nemůže zciziti; spočívá v podstatě v obecné vůli a vůle se nemůže zastupovati: je buď obecná nebo jiná; není nic uprostřed. Poslanci lidu tedy nejsou a nemohou býti jeho zástupci; jsou jen jeho zplnomocněnci, nemohou nic definitivně rozhodnouti. Každý zákon, který lid osobně neschválil, je neplatný; není to zákon. Anglický lid myslí, že je svobodný; velice se mylí: je jím jen během volby členů parlamentních; jakmile jsou zvoleni, je otrokem, není ničím. Za to, jak užívá svobody v krátkých okamžicích své svobody, zasluhuje aby ji ztratil.

Myšlenka zástupců je moderní; pochází z vlády feudální, z této nespravedlivé a nesmyslné vlády, v níž lidský druh se snižuje a kde jméno člověk je v neúctě. V starých republikách a dokonce i v monarchii neměl lid nikdy zástupců; toto jméno nebylo známo. Je zvláštní, že v Římě, kde tribuni byli tak posvátní, nikomu ani nenapadlo, že by mohli uchvátit funkce lidu, a že uprostřed tak velkého množství se nikdy nepokusili o své újmě způsobiti ani jediný plebiscit. Jakou potíž způsobovalo někdy množství lidí, lze souditi z toho, co se stalo v době Gracchů, kdy část občanů musila hlasovati se střech.

Kde právo a svoboda jsou vším, nesnáze nejsou ničím. U tohoto moudrého národa mělo vše svou správnou míru: dovolil svým liktorům dělati to, čeho by se

* Touto myšlenkou byla v duchu R. vedena francouzská ústava z r. 1793, kdežto ústava z r. 1791, jakož i pozdější ústavy francouzské znaly princip representace.

nebyli jeho tribunové odvážili: nebál se toho, že by jeho liktorové jej chtěli zastupovati.

Abychom však vyložili, jak jej někdy tribunové zastupovali, stačí pochopiti, jak vláda zastupuje suveréna. Jelikož je zákon jen prohlášení obecné vůle, je jasné, že v zákonodárné moci nemůže býti lid zastupován; ale může a má býti zastupován v moci výkonné, která je jen mocí použitou za zákon. Z toho lze viděti, že když dobře zkoumáme věci, shledáme, že jen málo národů má zákony. Ať je tomu jakkoliv, je jisté, že tribunové, kteří neměli ani část moci výkonné, nemohli nikdy zastupovati římský lid právem svého úřadu, nýbrž jen tím, že uchvátili práva senátu.

U Řeků konal lid sám vše, co měl konati; byl neustále shromážděn na shromážděšti. Obýval v mírném podnebí; nebyl vůbec chtivý; otroci vykonávali jeho práci; jeho velkou starostí byla jeho svoboda. Když nemáte tytéž výhody, jak si zachováte táž práva? Vaše drsnější podnebí způsobuje, že máte více potřeb;³⁰ po šest měsíců v roce nelze vydržeti na náměstí, vašim tlumeným jazykům by se nerozumělo na volném vzduchu; přikládáte více ceny svému výtěžku než své svobodě a obáváte se méně otroctví než bídy.

Cože! svoboda se udržuje jen s oporou otroctví? Snad. Obě krajnosti se dotýkají. Vše, co není přirozené, má své nevýhody a občanská společnost více než vše ostatní. Jsou taková nešťastná postavení, kdy si lze zachovati vlastní svobodu jen na úkor svobody jiného a kdy ne-

³⁰ Zaváděti v zemích chladných přepych a změkčilost orientálců, znamená vzíti na sebe jejich řetězy; znamená to podrobiti se jim ještě nezbytněji než oni sami.

může být občan dokonale svobodný, aniž se otrok krajně zotročil. Takové bylo postavení Sparty. Vy, moderní národové, nemáte otroky, ale jste jimi; platíte jejich svobodu svou vlastní svobodou. Marně se vychloubáte touto předností. Spatřuji v tom více zbabělosti než lidskosti.

Nemyslím tím vším, že by bylo třeba mít otroky, ani že právo otroctví je legitimní, když jsem byl dokázal opak. Vykládám jen důvody, proč moderní národové, kteří se pokládají za svobodné, mají zástupce a proč staří národové je neměli. Ať je tomu jak chce, jakmile se lid dává zastupovati, není již svobodný; není již.

Když vše dobře prozkoumáme, vidím, že napříště je možné, aby si suverén zachoval výkon svých práv za našich časů jen, když obec je velmi malá. Ale je-li malá, bude podrobena? Nikoliv. Ukáží později,³¹ jak lze sloučiti vnější moc velikého národa se snadným zřízením státním a dobrým pořádkem malého státu.

Kapitola XVI.

O TOM, ŽE ZŘÍZENÍ VLÁDY NENÍ SMLOUVOU

Když se zákonodárná moc jednou dobře ustaví, jde o to, ustaviti stejně moc výkonnou, neboť moc výkonná, která působí jen jednotlivými úkony, protože je jiné podstaty než moc zákonodárná, je přirozeně od ní od-

³¹ To jsem si předsevzal učiniti v pokračování tohoto díla, když bych se býval dostal až ke konfederacím,* pojednává o vnějších vztazích; látka zcela nová, kde je třeba stanoviti zásady.

* Kníže z Antraignes (1755–1812) politický dobrodruh a publicista, uveřejňuje na konci brožury, kterou pod názvem, Jaká je

dělena. Kdyby bylo možné, aby suverén, pojímaný jako takový, měl moc výkonnou, byly by právo a skutečnost tak pomíšeny, že by se již nevědělo, co je zákonem a co jím není; a státní těleso, takto zvrhlé, bylo by brzy kořistí násilí, proti němuž bylo zřízeno.

Jelikož jsou všichni občané rovni podle smlouvy společenské, mohou všichni předepisovati, co mají všichni dělati, kdežto nikdo nemá práva požadovati, aby druhý dělal něco, co nedělá on sám. Ale právě toto právo, nevyhnutelné k tomu, aby státní těleso žilo a se pohybovalo, dává suverén knížeti, když zřizuje vládu.

Mnozí tvrdili, že úkon tohoto zřízení je smlouvou mezi národem a vládci, jež si dává, smlouvou, kterou se stipulují mezi oběma stranami podmínky, za nichž se jeden zavazuje poroučeti a druhý poslouchati. Shodneme se v tom, jsem jist, že je to podivný způsob uzavírání smlouvy. Ale všimněme si, zda tento názor je udržitelný.

Předně nejvyšší moc se právě tak nemůže pozměnit, jako se nemůže zciziti; omeziti ji, znamená ji zničiti. Je nesmyslné a protichůdné, aby si suverén dával nadřízeného; zavázati se k poslušnosti pána znamená zaujmouti opět dřívější plnou svobodu.

Kromě toho je jasné, že tato smlouva lidu s těmi a těmi osobami by byla soukromým úkonem; z toho plyne, že tato smlouva by nemohla být ani zákonem, ani aktem svrchovanosti a že proto by byla nezákonná.

situace Národního shromáždění, vydal v roce 1790 v Lausanne, poznámku, týkající se plánu Rousseauova o sepsání díla o konfederacích. Dovedl se vetřít v přízeň R., který mu svěřil rukopisné poznámky tohoto díla se týkající, 16 kapitol, popisujících, jak malé státy mohou existovati vedle velikých mocností, tím že utvoří konfederace. Rukopis prý A. zničil.

Vidíme také, že smluvní strany by mezi sebou byly jen pod zákonem přírody a bez jakékoliv záruky svého vzájemného závazku, což odporuje vším způsobem stavu občanskému: jelikož ten, kdo má v rukou moc, je vždy pánem výkonu, mělo by stejnou cenu nazvat smlouvou úkon člověka, který by druhému řekl: Dávám vám veškeren svůj statek pod podmínkou, že mi z něho vrátíte, co budete chtít.

Ve státě je jen jedna smlouva, totiž smlouva společenská, a ta sama vylučuje každou jinou. Nemohli bychom si představit žádnou veřejnou smlouvu, která by ji neporušovala.

Kapitola XVII.

O ZŘÍZENÍ VLÁDY

Jak si tedy máme představit úkon, jímž se vláda zřizuje? Poznamenám nejprve, že tento úkon je složitý nebo složený ze dvou jiných; totiž se zřízení zákona a z výkonu zákona.

Prvým úkonem suverén ustanovuje, že bude vládní těleso zřízené v té neb oné formě; a je jasné, že tento úkon je zákonem.

Druhým úkonem jmenuje lid vládnoucí, kteří se pověří zřízenou vládou. Toto jmenování však není druhým zákonem, protože je zvláštním úkonem, nýbrž jen následkem prvního úkonu a funkcí vládní.

Obtíž spočívá v tom, abychom porozuměli tomu, jak můžeme mít úkon vlády dříve než vláda existuje, a jak se lid, který je jen suverénem nebo poddaným, může za určitých okolností stát knížetem nebo úředníkem.

Zde právě se objevuje jedna z těch obdivuhodných vlastností státního tělesa, jimiž slučuje výkony na pohled protichůdné: neboť tento výkon se děje náhlým zvrátem svrchovanosti v demokracii, takže bez jakékoliv citelné změny a jen novým vztahem všech ku všem, občané, kteří se stali úředníky, přecházejí od úkonů obecných k úkonům zvláštním a od zákona k výkonu.

Tato změna vztahu není jen spekulativní zchytalostí bez praktického příkladu: dochází k ní každodenně v anglickém parlamentu, kde dolní komora při určitých příležitostech se obrací ve veliký výbor, aby mohla lépe diskutovati o záležitostech, a stává se tak prostou komisí ze svrchovaného dvora, kterým byla v předešlém okamžiku; takovým způsobem, že si pak podává zprávu sama sobě jako domu obecných o tom, co právě upravila ve velkém výboru, a znovu rozvažuje z jiného titulu to, co před tím rozhodla z jiného titulu.

To je výhoda demokratické vlády, že může se ve skutečnosti zřídit jednoduchým úkonem obecné vůle. Načež tato prozatímní vláda zůstane při moci, je-li takovou přijatá forma, nebo zřídí jménem suveréna vládu předepsanou zákonem; a vše je tak v pořádku. Není možné zřídit vládu jiným zákonitým způsobem, aniž se opustilo od zásad shora stanovených.

Kapitola XVIII.

O PROSTŘEDCÍCH, JAK PŘEDEJÍTI USURPACÍM VLÁDY

Z těchto objasnění plyne, v souhlase s kapitolou XVI., že úkon, který ustavuje vládu, není smlouva, nýbrž zákon; že depositáři výkonné moci nejsou pány lidu, ný-

brž jeho úředníky; že je může ustanoviti a sesaditi, kdy se mu zlíbí, že se pro ně nejedná o to, aby uzavírali smlouvy, nýbrž aby poslouchali; a že když úředníci berou na sebe funkce, které jim stát ukládá, splňují jen svou povinnost občanů, aniž měli jakékoliv právo přiti se o podmínkách.

Když se tedy stane, že národ zřídí dědičnou vládu, buď monarchickou v jedné rodině, nebo aristokratickou v jednom stavu občanů, nebere tím na sebe žádný závazek; je to zatímni forma, kterou dává správě až do té doby, kdy se mu zlíbí naříditi jinak.

Je pravda, že tyto změny jsou vždy nebezpečné, a že se nemá nikdy sahati na zřízenou vládu, leda když se stává neslučitelnou s veřejným blahem: ale tato omezitelnost je zásadou politickou a ne pravidlem právním; a stát není více vázán ponechati občanskou pravomoc svým vládnoucím, než vojenskou pravomoc svým generálům.

Je také pravda, že v podobných případech nelze si vésti s dosti velikou pečlivostí o všechny požadované formality, aby se odlišil pravidelný a zákonný úkon od spikleneckého zmatku a aby se odlišila vůle celého národa od hulákání frakce. Zde obzvláště bude třeba příkládati hanlivému skutku jen cenu, kterou mu nelze odepřiti při vši přisnosti zákona; z tohoto závazku kníže čerpá velkou výhodu, aby si uchoval svou moc proti lidu, aniž se dalo říci, že ji uchvátí; neboť když se zdá, že jen používá svých práv, může je snadno rozpínati a zabrániti, pod záminkou veřejného klidu, shromážděním určeným k tomu, aby zjednaly pořádek; takže vyžítkuje ve svůj prospěch ticho, které zabrání porušení, a nepravdivosti, které dá vykonati, a při tom předstírá ve svůj prospěch souhlas těch, které bázeň umlčí a potrestá ty,

kteří se odváží mluvíti. Takto decemvirové, kteří byli nejprve zvoleni na jeden rok, pak ponecháni na další se pokusili udržeti trvale svou moc tím, že nedovolovali, aby se komicie shromažďovaly; a tímto snadným způsobem, všechny vlády světa, obdařené jednou veřejnou mocí, uchvátí dříve či později svrchovanou moc.

Periodická shromáždění, o nichž jsem shora mluvil, jsou vhodná k tomu, aby předešla nebo oddálila toto neštěstí, zejména, nepotřebují-li formálního svolání; neboť pak kníže nebude moci je zameziti, aniž se otevřeně projevil jako rušitel zákona a nepřítel státu.

Zahájením těchto shromáždění, jichž předmětem je jen zachování společenské smlouvy, má se díti vždy dvěma návrhy, které by nebylo nikdy lze potlačit, a o nichž se odděleně hlasuje.

První: Je-li suverénovi libo, aby se zachovala dosavadní forma vlády.

Druhý: Je-li lidu libo ponechati správu vlády těm, kteří jsou jí právě pověřeni.

Předpokládám zde totiž, což jsem myslím prokázal, že ve státě není žádný základní zákon, který by se nemohl odvolati, ani ne sama smlouva společenská; neboť kdyby se všichni občané shromáždili, aby zrušili tuto smlouvu za společného souhlasu, nelze pochybovati o tom, že by byla zákonitě zrušena. Grotius dokonce myslí, že každý může se zřici státu, jehož je členem, a nabýti opět přirozené svobody a svých statků tím, že odejde ze země.³² Bylo by nesmyslné, aby nemohli všichni občané dohromady to, co může každý z nich odděleně.

³² Rozumí se samo sebou, že neopouštíme zemi, abychom se vyhnuli své povinnosti a opomíjeli sloužiti své vlasti v okamžiku, kdy nás potřebuje. Útěk by byl tehdy zločinný a trestuhodný; nebylo by to vzdání se, nýbrž deserce.

Kapitola I.

O TOM, ŽE OBEČNÁ VŮLE
JE NEZNIČITELNÁ

Pokud se více spojených lidí pokládá za jediné těleso, mají jen jedinou vůli, která směřuje k společnému zachování a k obecnému blahu. Tehdy jsou všechny pružiny státu silné a jednoduché, jeho zásady jsou jasné a zářivé; nemá zmatených, protichůdných zájmů; obecné dobro se všude jasně jeví a vyžaduje jen zdravého rozumu, aby se pozorovalo. Mír, sjednocenost, rovnost jsou nepřáteli politických zchytralostí. Je nesnadné klamati lidi přímé a prosté pro jejich prostotu; vnařidla, prohnání záminky je neklamou; nejsou ani dosti bystří, aby byli napáleni. Když vidíme u nejšťastnějších národů světa, jak zástupy rolníků řídí záležitosti státu pod dubem a jak se chovají vždy moudře, můžeme se ubránit tomu, abychom nepohrdali prohnáním jiných národů, kteří se stávají slavnými a ubohými s takovým uměním a tolika tajnostkářstvím?

Takto řízený stát potřebuje jen velmi málo zákonů; a tou měrou, jak se stává nutným, aby se prohlásily nové, vidí se tato nutnost všeobecně. První, kdo je navrhne, říká jen to, co všichni již cítili; a neběží ani o úklady,

ani o výmluvnost, aby se uzákonilo to, co se každý již rozhodl činiti, jakmile bude jist, že ostatní to budou činiti jako on.

Mudrlanty mylí to, že jelikož vidí jen státy od začátku špatně ustavené, jsou zaraženi tím, že není možné udržeti tam podobné státní zřízení. Smějí se tomu, když si představí všechny hlouposti, o nichž může lid Paříže a Londýna přesvědčiti dovedný taškář, vtravý mluvka. Nevědí, že Cromwellovi* by byl lid Bernu navěsil rolničky blázna a vévoda z Beaufortu** že by byl zbičován Ženevany.

Ale když se společné pouto počne uvolňovati a stát počne slábnouti, když se soukromé zájmy počnou uplatňovati a malé společnosti počnou míti vliv na společnost, společný zájem se poruší a nalézá protivníky; jednohlasnost nevládne již v hlasování; obecná vůle není již vůlí všech; vznikají protiklady, debaty; a nejlepší názor neprojde bez hádek.

Konečně když stát blížek své záhubě trvá jen pod formou klamnou a marnou, když společenské pouto se zlomí ve všech srdcích, když nejpodlejší zájem se drže zdobí posvátným jménem obecného blaha, tehdy obecná vůle oněmí; všichni vedeni skrytými pohnutkami neproňasejí názor jako občané, tak jako by stát nebyl nikdy existoval; a falešně pod jménem zákonů nechávají se přijmouti nespravedlivé dekrety, jichž cílem je jen zájem soukromý.

* Cromwell (1599–1658), diktátor anglický s titulem Lord Protektor, který stál v čele anglické revoluce, dal popraviti Karla I., podrobil Irsko a Skotsko.

** František vévoda z Beaufortu (1616–1669), vnuk Jindřicha IV., jeden z vůdců Frondy, strany nepřátelské Mazarinovi, zvaný pro svou popularitu u pařížského lidu králem tržnic.

Plyne z toho, že obecná vůle je zničena nebo zkažena? Nikoliv: je stále trvalá, nezměnitelná a čistá; ale je podrobena jiným vůlím, které nad ní vítězí. Každý vidí dobře, když odděluje svůj zájem od zájmu společného, že jej nemůže od něho zcela oddělit; ale jeho podíl na obecném zlu nezdá se mu ničím proti vylučnému dobru, které si zamýšlí přisvojiti. S vyloučením tohoto soukromého blaha chce obecné blaho ve svém vlastním zájmu stejně silně jako každý jiný. I když prodává své hlasovací právo za peníze, nezhasíná v sobě obecnou vůli; vyhýbá se jí chytře. Chyba, které se dopouští je v tom, že zaměňuje položení otázky a že odpovídá na něco jiného, než na co se ho táží: takže místo aby říkal hlasováním: je výhodné pro stát, říká, je výhodné pro toho a toho člověka, nebo pro tu a tu stranu, aby ten a ten názor prošel. Zákonem veřejného řádu ve shromáždění je tedy ne tak udržeti tam obecnou vůli, jako to, aby byla vždy dotazována a aby vždy odpovídala.

Mohl bych tu podrobně uvažovati o prostém právu hlasovacím v každém výkonu svrchovanosti, právu, které nic nemůže občanům odejmouti a o právu pronášeti své mínění, navrhovati, roztrídovati, diskutovati, právu to, jež vládá se vždy snaží ponechati jen svým členům: ale tato důležitá látka by vyžadovala zvláštní pojednání a nemohu vše říci v tomto pojednání.

Kapitola II.

O HLASOVÁNÍ

Z předešlé kapitoly je patrné, že způsob, jak se pojednávají obecné záležitosti, může býti dosti bezpečným

ukazatelem toho, jaký je právě stav mravů a jaké je zdraví státního tělesa. Čím je více shody ve shromážděních, to je čím se rozhodování více blíží jednohlasnosti, tím více převažuje obecná vůle; ale dlouhé debaty, rozpory, zmatek, oznamují vzestup soukromých zájmů a úpadek státu.

Toto se zdá méně zjevné, když dva nebo více stavů se dostaly do ústavy, jako v Římě patriciové a plebejci, jichž hádky často rušily komície i v nejkrásnějších dobách republiky; ale tato výjimka je spíše zdánlivá než skutečná; neboť tehdy pro zlo kotvící v státním tělese, máme takřka dva státy v jednom; to, co není pravda o dvou dohromady, je pravda o každém zvláště. A skutečně i v nejbouřlivějších dobách se plebiscity lidu, když se senát do toho nepletl, odbývaly vždy klidně a s velikou většinou hlasů; jelikož občané měli jen jeden zájem, měl lid jen jednu vůli.

Na druhém konci kruhu se jednohlasnost vrací: tehdy, když občané, kteří upadli do otroctví, nemají ani svobody, ani vůle. Tehdy bázeň a lichotky změní hlasování v aklamaci; už se neuvažuje, zbožňuje se nebo se zlořečí. Takový byl nízký způsob, jímž se pronášelo mínění v senátě za císařů. Někdy se to dělo se směšnou opatrností. Tacitus* poznamenává, že pod Othonem senátoři zahrnujíce Vitellia proklínáním, předstírali při tom hrozný hluk, aby pro případ, že by se náhodou stal pánem, nemohl vědět, co každý z nich řekl.

Z těchto různých úvah rodí se zásady, podle nichž se má upraviti způsob sčítání hlasů a srovnávání názorů, podle toho, lze-li obecnou vůli snáze nebo méně snadno poznati a je-li stát více nebo méně v úpadku.

* Histor. I. 83. Tacitus, římský historik (55–120 po Kr.).

Jen jediný zákon podle své povahy vyžaduje jednoduše myslivosti; je to společenská smlouva: neboť občanské sdružení je nejdobrovolnějším aktem světa; jelikož se každý člověk rodí svobodně a pánem sama sebe, nikdo jej nemůže podrobiti bez jeho souhlasu, ať se to děje pod jakoukoliv záminkou. Rozhodnouti, že syn otroka se rodí otrokem, znamená rozhodnouti, že se nerodí člověkem.

Jestliže se tedy vyskytnou v době společenské smlouvy někteří odpůrci, jejich nesouhlas nečiní smlouvu neplatnou, nýbrž brání jen tomu, aby se do ní pojali; jsou to cizinci mezi občany. Když je stát zřízen, je souhlas dán pobytem; bydlení na území, znamená podrobiti se svrchované moci.³³

Kromě této prvotní smlouvy zavazuje vždy hlas většiny všechny ostatní; je to následek samotné smlouvy. Tázete se, jak může člověk býti svobodný a býti nucen přizpůsobiti se vůlím, které nejsou jeho. Jak jsou odpůrci svobodní a podrobeni zákonům, k nimž nedali souhlas?

Odpovím, že otázka je špatně položena. Občan dává souhlas ke všem zákonům, i k těm, které se přijmou přes něho, i k těm, které jej trestají, když se odváží některý z nich porušiti. Trvalou vůlí všech členů státu je vůle obecná; skrze ní jsou občané a svobodní.³⁴ Když se navrhuje zákon ve shromáždění lidu, netážeme se přes-

³³ To se má rozuměti vždy o svobodném státě, neboť ostatně rodina, statky, nedostatek asyly, nutnost, násilí, mohou zadržeti obyvatele v zemi proti jejich vůli; a pak pouhý jeho pobyt nepředpokládá již jeho souhlas se smlouvou nebo s jejím porušením.

³⁴ V Janově se čtlo nad vězeními a na okovech galejníků slovo Libertas. Je to krásné a spravedlivé užití hesla. Skutečně ve všech

ně lidu, zda souhlasí s návrhem nebo zda jej zamítá, nýbrž je-li či není v souhlase s obecnou vůlí, která je vůlí shromáždění; každý odevzdáním hlasů pronáší o tom své mínění a z počtu hlasů se vyvozuje projevení obecné vůle. Když tedy zvítězí mínění odporující mému, dokazuje to jen, že jsem se mylil, a že to, o čem jsem se domníval, že je obecná vůle, nebyla obecná vůle. Kdyby byl můj soukromý názor zvítězil, byl bych býval učinil něco jiného, než jsem chtěl; tehdy bych nebyl býval svobodný.

Toto předpokládá, je pravda, aby většina také měla všechny známky obecné vůle; jakmile jich není, není již svobody, ať se rozhodneme pro cokoli.

Když jsem předem ukázal, jak se obecná vůle při veřejných rozhodováních nahrazovala vůlemi soukromými, dostatečně jsem ukázal vhodné prostředky, jimiž se může zabrániti tomuto zneužívání; promluvím o tom ještě potom. Stanovil jsem také zásady, podle nichž se může určití poměrný počet hlasů, aby se tato vůle prohlásila. Rozdíl jediného hlasu porušuje rovnost; jediný odpůrce láme jednohlasnost; ale mezi jednohlasností a rovností je více nestejných rozdělení hlasů, z nichž u každého lze stanoviti počet podle stavu a potřeb státního tělesa.

Dvě všeobecné zásady mohou sloužiti k úpravě těchto vztahů: jedna, že čím je rozhodování důležitější a závažnější, tím více se má mínění, které zvítězí, blížiti jednohlasnosti; druhá, že čím projednávaná záležitost vy-

státech právě zločinci brání občanovi, aby byl svobodněn. V zemi, kde by všichni takovíto lidé byli na galejích, těšili bychom se nejdokonalejší svobodě.

žaduje více rychlosti, tím více se má stlačiti rozdíl pře-
depsaný při rozděleném mínění; při rozhodování, kte-
rá se mají ihned skončiti, přebytek jednoho hlasu má
stačiti. Prvá z těchto zásad se spíše hodí pro zákony, dru-
há spíše pro soudní řízení. Ať je tomu jakkoliv, nejlepší
vztahy, které můžeme dáti většině k tomu, aby rozho-
dovala, se stanoví jejich kombinováním.

Kapitola III.

O VOLBÁCH

Pokud jde o volby knížete a úředníků, které jsou, jak
jsem řekl, úkony složitými, jsou dvě možné cesty, jak po-
stupovati, totiž výběr a los. Jedna i druhá se používaly
v různých republikách a ještě dnes vidíme velmi kom-
plikovanou směs jich obou ve volbě benátského dožete.

Hlasování losem, praví Montesquieu,* odpovídá po-
vaze demokracie. Souhlasím; ale jak to? Los, pokraču-
je, je způsob volby, který nikoho nezarmoutí; nechává
každému občanu rozumnou naději, že bude sloužiti vlas-
ti. To nejsou však důvody.

Uvážíme-li, že volba vládnoucích je funkcí vlády, a ni-
koliv svrchovanosti, uvidíme, proč hlas losu odpovídá
spíše povaze demokracie, kde správa je tím lepší, čím
jsou její úkony méně početné.

V každé opravdové demokracii není úřad výhodou,
nybrž obtížným břemenem, které se nemůže spravedli-
vě uložití jednomu jednotlivci spíše než druhému. Jen

* O duchu zákonů, kn. II., kap. II., str. 25, čes. překl. I. sv. této
knihovny.

zákon může uložití toto břímě tomu, na koho padne
los; neboť jelikož je pak podmínka stejná pro všechny
a jelikož volba nezávisí na žádné lidské vůli, není žádné
zvláštní užití zákona, které by porušovalo jeho obecnost.

V aristokracii kníže vybírá knížete, vláda se udržuje
sama sebou, a tam hlasování je na místě.

Příklad volby benátského dožete potvrzuje toto liše-
ní dalek toho, aby je vyvrátil; tato smíšená forma se hodí
v smíšené vládě. Neboť je omyl pokládati vládu Bená-
tek za pravou aristokracii. Nemá-li tam lid žádnou účast
ve vládě, šlechta je tam sama lidem. Množství ubohých
šlechticů nemělo nikdy přístup k žádnému úřadu a má
ze svého šlechtictví jen prázdný titul excelence a právo
účastniti se veliké rady. Jelikož tato veliká rada je právě
tak početná jako naše obecná rada v Ženevě, její vzne-
šení členové nemají více privilegií než naši prostí obča-
né. Je jisté, že když odejmeme krajní nerovnosti mezi
oběma republikami, představuje ženevské občanstvo
přesně benátskou šlechtu; naši rodáci a obyvatelé před-
stavují měšťany a lid benátský; naši sedláci představují
poddané z pevniny; konečně, ať se díváme na tuto re-
publiku kterýmkoli způsobem, odmyslíme-li si její veli-
kost, její vláda není aristokratičtější nežli naše. Veške-
ren rozdíl je v tom, že jelikož nemáme doživotního vla-
daře, nemáme zapotřebí losu.

Volby losem by měly málo nevýhod v pravé demo-
kracii, kde by byla volba skoro lhostejná, poněvadž by
v ní byla úplná rovnost jak mravů a nadání, tak zásad
i bohatství. Ale řekl jsem již, že nebylo dosud pravé de-
mokracie.

Užívá-li se volby a losů smíšeně, volbou se mají obsa-
zovati místa, která vyžadují vhodné schopnosti, tak jako

obory vojenské; los se hodí pro ta místa, kde stačí zdravý rozum, spravedlnost, bezúhonnost, tak jako úřady soudnictví; protože v dobře ustaveném státě jsou tyto vlastnosti společné všem občanům.

Ani los ani volba nemají místa ve vládě monarchické. Jelikož je monarcha po právu sám knížetem a úřadem jediným, výběr jeho úředníků přísluší jen jemu. Když pater Saint-Pierre* navrhoval rozmnožit počet rad krále francouzského a voliti jejich členy skrutiniem, neviděl, že navrhuje změnu formy vládní.

Zbývalo by mi promluvit o způsobu, jak se mají odevzdávati a jak sbíratí hlasy ve shromáždění lidu; ale snad dějiny římského státního zřízení vysvětlí v tomto směru jasněji všechny zásady, než bych já je mohl stanoviti. Není nehodno soudného čtenáře, aby se podíval trochu podrobněji, jak se projednávaly záležitosti veřejné a soukromé v radě dvou set tisíc lidí.

Kapitola IV.

O ŘÍMSKÝCH KOMICIÍCH

Nemáme žádné bezpečné literární památky z prvních dob Říma; je dokonce velmi pravděpodobné, že většína toho, co se o tom vykládá, jsou bajky;³⁵ a obyčejně

³⁵ Jméno Řím (Roma), o němž se tvrdí, že pochází od Romula, je řecké a znamená sílu; jméno Numa je také řecké a znamená zákon. Je pravděpodobné, že oba první králové tohoto města by byli předem nesli jména tak odpovídající tomu, co udělali?

* Saint-Pierre, abbé, franc. publicista (1658–1743), autor Návrhu věčného míru, Politických úvah o vládě králů francouzských, Návrhu na zdokonalení vlády státní a jiných spisů zvl. sociálně-politických a národohospodářských.

nejpoučňější část análů národa, která je historií jeho zřízení, nám nejvíce chybí. Zkušenost nás každodenně učí, z jakých příčin se rodí převraty říší: ale protože se již netvoří národy, máme jen domněnky, abychom vysvětlili, jak se utvořily.

Ustálené zvyky dosvědčují alespoň, že musily míti nějaký původ. Z tradic, které sahají k těmto původům, musí se pokládati za nejjistější ty, které podporují největší autority a které dosvědčují silnější důvody. Těmito zásadami jsem se snažil řídit, když jsem pátral, jak nejsvobodnější a nejmocnější národ země vykonával svou nejvyšší moc.

Po založení Říma byla rodící se republika, to je armáda zakladatele, složená z Albánů, Sabinů a cizinců, rozdělena na tři třídy, které podle tohoto rozdělení se nazývaly *tribus*. Každý z těchto tributů byl rozdělen na deset kurií, každá kurie na dekurie, v jejichž čelo byli postaveni náčelníci nazývaní *curiones* a *decuriones*.

Mimo to byl z každého tributů vyňat sbor sto jezdců nebo rytířů, nazvaný centurie; z čehož je viděti, že tato rozdělení, málo nutná ve městě, byla zprvu jen vojenská. Zdá se však, že předtucha velikosti působila na malé město Řím, že si předem dalo státní zřízení vhodné pro hlavní město světa.

Z tohoto prvního rozdělení vzešla brzy prvá nesnáž; že totiž, jelikož *tribus* Albánců³⁶ a *tribus* Sabinů³⁷ zůstával stále v témže stavu, ktezto *tribus* cizinců³⁸ stále vzrůs-

³⁶ Rammenses.

³⁷ Tatienses.

³⁸ Luceres.

tal stálým jejich přílivem, tento tribus brzy předčil oba druhé. Léč, který Servius našel na tento nebezpečný zlořád, byla změna rozdělení; a rozdělení podle rasy které zrušil, nahradil rozdělením podle částí města obývaných každým kmenem. Místo tří tributů utvořil čtyři, z nichž každý obýval jeden pahorek Říma a jmenoval se podle něho. Takto napraviv nerovnost v přítomnosti, předešel jí i do budoucna; a aby toto rozdělení nebylo jen rozdělením míst, nýbrž i lidí, zakázal obyvatelům jedné čtvrti přecházeti do druhé; což zabránilo mísení ras.

Zdvojnásobil také tři staré centurie jezdců a připojil k nim dvanáct jiných, ale stále pod starými jmény; jednoduchý a chytrý způsob, jimž úplně odlišoval sbor rytířů od lidu, aniž lid reptal.

K těmto čtyřem městským tributům připojil Servius patnáct tributů zvaných venkovskými, protože je tvořili obyvatelé venkova, rozdělení na toliktéž obvodů. Později se vytvořil stejný počet nových; a římský lid byl konečně rozdělen na třicet pět tributů, počet, při němž zůstalo až do konce republiky.

Z tohoto rozlišení na tributy městské a na tributy venkovské vzešel účinek, který je hoden povšimnutí, protože není jiného příkladu jeho a protože mu Řím zároveň vděčí za zachování svých mravů a za vzrůst své říše. Myslelo by se, že městské tributy si osobily brzy moc a pocty a že brzy ponížily tributy venkovské: ale byl to pravý opak. Je známa záliba prvních Římanů pro venkovský život. Tuto zálibu měli od moudrého ústavodávce, který se svobodou spojil venkovské a vojenské práce a takřka vypověděl do města umění, řemesla, pikle, bohatství a otroctví.

Jelikož takto vše, co Řím měl slavného, žilo na venkově a vzdělávalo půdu, zvykli si hledati jen tam opory republiky. Tento stav, jsa stavem nejuctyhodnějších patriciů, byl každým ctěn; prostému a pracovitému životu vesnic dávala se přednost před líným a zbabělým životem měšťanů římských a mnohý, kdo by se byl stal jen nešťastným proletářem městským, jako pracovník na poli se stal váženým občanem. Není to bez důvodu, říká Varro,* že naši šlechtití předci zřídili ve vesnici školku těchto silných a statečných lidí, kteří je bránili v době války a živili v době míru. Plinius** výslovně říká, že tributy venkovské byly ctěny, pro muže, kteří je tvořili, kdežto převáděli do tributů městských na potupu zbabělce, které chtěli ponížiti. Sabin Appius Claudius, který se přišel usaditi do Říma, byl tam zahrnut poctami a zapsán do tributů venkovského, který pak se nazýval podle jeho rodiny. Konečně propuštěnci vstupovali vždy do tributů městských, nikdy do tributů venkovských; a za celou dobu republiky není jediného příkladu pro to, že by některý z těchto propuštěnců dosáhl nějakého úřadu, ačkoliv se stal občanem.

Tato zásada byla výtečná, ale hnali ji tak daleko, že z toho vzešle konečně změna a jisté zneužívání v státním řízení.

Předně censorové, když si byli dlouho před tím osobili právo převáděti libovolně občany z jednoho tributů do druhého, dovolili většině, aby se zapsala do tributů, do kterého chtěla: dovolení, které zajisté nebylo

* Varro (116–27 př. Kr.), polyhistor římský. Díla: Starožitností věcí lidských a božských, O rolnictví a mnoho jiných.

** Plinius (23–79 po Kr.), polyhistor římský.

k ničemu dobré a odnímalu jednu z velikých vzpruh censurie. Poněvadž se mimo to všichni velcí a mocní dali zapisovati do tributů venkovských a propuštěnci, kteří se stali občany, zůstávali s obyvatelstvem v tributech městských, neměly tributy většinou ani místa ani území, nýbrž se všechny tak pomísily, že se členové každého z nich rozeznali jen podle registrů; takže představovala slova *tribus* přešla takto od věcného k osobnímu nebo se spíše stala skoro přeludem.

Stalo se také, že tributy městské, jsouce více na dosah, byly často silnější v komicích a prodávaly stát těm, kteří si ráčili koupiti hlasy lůzy, z níž se skládaly.

Jelikož ústavodárce rozdělil každou tribui na deset kurií, všechen římský lid, tehdy uzavřený do zdí města, se skládal z třiceti kurií, z nichž každá měla své chrámy, své bohy, své úředníky, své kněze a své slavnosti, nazývané *compitalia*, podobné *paganaliím*, které napotom měly tributy venkovské.

Servius při novém rozdělení nechtěl se dotknouti tohoto počtu třiceti, který se nedal rovnoměrně rozdělit do čtyř tributů, a kurie, nezávislé na tributech, se staly dalším rozdělením obyvatel Říma; ale nešlo vůbec o kurie ani ve venkovských tributech ani mezi lidem, z něhož se skládaly, protože když se tributy staly zřízením čistě občanským a jiné zřízení se zavedlo pro odvod vojška, vojenské rozdělení Romulovo se stalo zbytečným. Tak, ačkoliv každý občan byl zapsán v tributu, mnoho chybělo, aby každý byl zapsán v kurii.

Servius provedl ještě třetí rozdělení, které nemělo žádný vztah k oběma předcházejícím a stalo se svými účinky nejdůležitějším. Rozdělil všechen lid římský do šesti tříd, které nerozlišoval ani podle místa, ani podle

lidí, nýbrž podle majetku; takže první třídy naplňovali bohatí, poslední chudí a střední ti, kteří měli střední majetek. Těchto šest tříd bylo rozděleno na sto devadesát tři jiných celků, nazvaných centurie; a tyto celky byly tak rozděleny, že první třída sama jich obsahovala více než polovinu a poslední třída tvořila jen jediný. Tak třída nejméně početná na lidi byla nejpočetnější centuriemi a celá poslední třída se počítala jen za pododdělení, ačkoliv obsahovala sama více než polovinu obyvatel Říma.

Aby lid méně pronikl důsledky této poslední formy, Servius předstíral, že jí dává vojenský ráz: vložil do druhé třídy dvě centurie zbrojářů a dvě centurie zhotovitelů válečné výbroje do čtvrté; v každé třídě kromě poslední rozeznával mladé a staré, to je ty, kteří byli povinni nositi zbraň a ty, kteří pro svůj věk byli zákonem vyňati; rozlišení, které více než rozlišení podle majetku činilo nutným, aby se často počalo znovu s censem nebo výčtem; konečně chtěl, aby se shromáždění konalo na Martově poli a aby všichni, kteří byli povinni vojenskou službou, tam přišli ve zbrani.

V poslední třídě neprovedl totéž rozdělení na mladé a staré z toho důvodu, že čest nésti zbraň pro vlast se nepřiznávala obyvatelstvu, z něhož se skládala; bylo třeba mítí krby, aby se obdrželo právo je hájiti, a z těch bezpočetných tlup žebráků, jimiž se skvějí nyní armády králů, není snad jediný, kterého by nebyli bývali s pohrdáním zahrnali z římské kohorty, když vojáci byli obránci svobody.

V poslední třídě se však ještě odlišovali proletáři od těch, kteří se nazývali *capite censi*. První, kteří přece něco měli, skýтали alespoň občany státu, někdy i vojáky

za naléhavé potřeby. Na ty, kteří neměli vůbec nic a kteří se mohli sčítati jen podle hlav, se pohlíželo jako by nebyli, a Marius byl první, který je milostivě přijal do vojska.

Aniž jsem zde rozhodoval o tom, zda toto třetí sčítání lidu bylo dobré či špatné samo o sobě, myslím, že mohu potvrditi, že jen jednoduché mravy prvních Římanů, jejich nezištnost, jejich záliba v rolnictví, jejich pohrdání obchodem a ziskuchtivostí mohly způsobiti, že bylo lze je provésti. Kde je moderní národ, u něhož by zžíravá chtivost, neklidný duch, pikle, ustavičné přemísťování, stále převraty majetkové mohly ponechati v trvání dvacet let takovéto zřízení, aniž zvrátily celý stát? Musí se také poznamenati, že mravy a censura, silnější než toto zřízení, napravily její nedostatek v Římě a že mnohý bohatý se převedl do třídy chudých, protože příliš stavěl na odív své bohatství.

Z toho všeho lze snadno pochopiti, proč se všude děje zmínka jen o pěti třídách, ačkoliv jich bylo ve skutečnosti šest. Šestá, která ani neskýtala vojáků armádě, ani nehlasovala na Martově³⁹ poli a nebyla skoro vůbec k potřebě v republice, se zřídka kdy za něco počítala.

To byla různá rozdělení římského lidu. Všimněme si nyní účinku, který způsobovala ve shromážděních. Tato shromáždění zákonitě svolaná, se nazývala komície, konala se obyčejně na římském náměstí nebo na poli Martově a lišila se na komície podle kurií, na komície podle centurií a komície podle tributů, podle toho, podle

³⁹ Pravím na poli Martově, protože se tam shromažďovaly komície centuriátní; v obou druhých formách se lid shromažďoval na Foru nebo jinde a tehdy capite censi měli týž vliv a touž moc jako přední občané.

kteří z těchto tří forem se svolávala. Komície podle kurií byly zřízením Romulovým, komície podle centurií Serviovým; komície podle tributů tribunů lidu. Žádný zákon neobdržel jinak sankci, žádný úředník se jinak nezvolil, než v komiciích; a jelikož nebylo občana, který by nebyl zapsán v kurii, v centurii nebo v tributě, plyne z toho, že žádný občan nebyl vyloučen z práva hlasovati a že římský lid byl opravdovým suverénem dle práva i ve skutečnosti.

K tomu, aby komície se zákonitě shromáždily a aby to, co se tam děje, mělo moc zákona, bylo třeba tří podmínek: předně, aby sbor nebo úřad, který je svolal, byl nadán k tomu potřebnou pravomocí; za druhé, aby se shromáždění konalo v den dovolený zákonem; za třetí, aby předpovědi byly příznivé.

Není třeba vykládati důvod pro prvé zařízení. Druhé je záležitostí pořádkovou; tak nebylo dovoleno konati sněmy v den svátků a trhů, kdy venkovští lidé přicházející do Říma za svými záležitostmi neměli čas ztráviti den na náměstí. Třetí podmínkou držel senát na uzdě lid hrdý a nepokojný a vhodně mírnil horlivost buřičských tribunů; ale tribunové našli více než jeden prostředek, jak se zbaviti této obtíže.

Zákony a volba úředníků nebyla jediným předmětem podrobeným rozhodování komicií: jelikož římský lid uchvátil nejdůležitější funkce vládní, lze říci, že osud Evropy se upravoval na těchto shromážděních. Tato různost předmětu dávala podnět k různým formám, které na sebe brala shromáždění, podle látky, o které měla rozhodovati.

Abychom posoudili tyto různé formy, postačí je porovnat. Když Romulus zřídil kurie, měl na mysli, aby

senát byl držen na uzdě lidem a lid senátem, a aby sám ovládl oba. Dal tedy touto formou lidu veškerou moc počtu, aby vyrovnávala autoritu moci a bohatství, kterou ponechal patriciům. Ale podle ducha monarchie, ponechal přece více výhod patriciům, vlivem jejich klientů na většinu hlasování. Toto obdivuhodné zřízení patronů a klientů bylo vrcholný dílem politiky a humanity, bez něhož by patriciát, tak odporující duchu republiky, nebyl mohl obstát. Jediný Řím honosí se tím, že dal světu tento krásný příklad, jehož nikdy nebylo zneužito a který přesto nebyl nikdy následován.

Jelikož táž forma kurií trvala za králů až do Servia a vláda posledního Tarquinia se vůbec nepočítala za zákonitou, způsobilo to všeobecné rozlišování zákonů královských pod jménem *leges curiatae*.

Za republiky kurie, stále omezené na čtyři městské tributy a obsahující již jen obyvatelstvo Říma, nemohly se snášeti ani se senátem, který byl v čele patriciů, ani s tribuny, kteří, ačkoliv byli plebejci, byli v čele občanů majetných. Upadly tedy v nevážnost: a jejich ponížení bylo takové, že jejich třicet shromážděných liktorů konalo to, co by byly měly dělati komicie kuriátní.

Rozdělení podle centurií bylo tak příznivé pro aristokracii, že není z počátku patrno, proč senát vždy nevítezil v komiciích tohoto jména a v nichž byli voleni konsulové, censoři a ostatní úředníci kurulští. Jelikož ze stodevadesáti tří centurií, které tvořily šest tříd všeho lidu římského, první třída zahrnovala skutečně devadesát osm a jelikož se hlasy sčítaly jen podle centurií, sama tato první třída vítězila počtem hlasů nad všemi ostatními. Když se všechny tyto centurie shodovaly, nepokračovalo se již ani ve sbírání hlasů; to, co rozhodl

nejmenší počet, se považovalo za rozhodnutí množství; a lze říci, že v komiciích centurií se záležitosti upravovaly spíše podle většiny peněz než podle většiny hlasů.

Ale tato přílišná moc se mírnila dvěma prostředky. Předně, jelikož tribunové obyčejně, a vždy veliký počet plebejců, byli ve třídě bohatých, vyvažovali vliv patriciů v této první třídě.

Druhý prostředek záležel v tom, že místo, aby se nechaly hlasovati centurie podle svého pořádku, při čemž by vždy byla počínala první, byla jedna centurie tažena losem a ta⁴⁰ nejprve sama se účastnila hlasování; načež všechny centurie opakovaly touž volbu, svolané podle svého pořadí jiného dne, a obyčejně ji potvrdily. Tím se odnímal vliv příkladu pořadí a dával se losu podle zásad demokracie.

Z tohoto zvyku plynula ještě další výhoda, že totiž venkovští občané měli čas mezi oběma volbami se vyptati na zásluhy kandidáta, prozatímně jmenovaného, aby tak mohli dáti hlas s plnou znalostí věci. Ale pod záminkou urychlení se konečně tento zvyk odstranil a obě hlasování se konala týž den.

Komicie podle tributů byly vlastně radou římského lidu. Byly svolávány jen tribuny; tribunové se tam volili a dávali tam odhlasovati své plebiscity. Nejen, že senát tam neměl pořadí, neměl ani práva se jich účastniti; a jsouce nuceni poslouchati zákonů, o nichž nemohli hlasovati, byli senátoři v tomto směru méně svobodní než nejposlednější z občanů. Tato nespravedlnost se zcela špatně chápala a stačila k tomu, aby činila sama

⁴⁰ Tato centurie takto vylosovaná se zvala *praerogativa*, protože se od ní první žádalo hlasování a z toho vzniklo slovo *prerogativ*.

neplatnými dekrety sboru, kde všichni jeho členové nebyli připuštěni. Kdyby se všichni patriciové byli účastnili těchto komicií podle práva, jaké k tomu měli jako občané, stavše se takto pouhými soukromníky, nebyli by vykonávali žádný vliv na formu hlasování, kde se sbíraly hlasy podle hlav a kde nejmenší proletář mohl tolik, jako kníže senátu.

Vidíme tedy, že mimo pořádek, který vyplýval z tohoto různého rozdělení pro sčítání hlasů tak velikého národa, tato rozdělení neobmezovala se jen na formy lhostejné samy o sobě, nýbrž že každá měla účinky vztahující se na hlediska, pro která se jí dávala přednost.

Aniž jsme se o tom pouštěli dále do podrobností, vyplývá z předešlých výkladů, že komicie podle tributů byly nejpříznivější vládě lidové a komicie podle centurií aristokratické. Komicie podle kurií, kde samé obyvatelstvo Říma tvořilo většinu, musily nabýti zlé pověsti, jelikož byly dobré jen k tomu, aby podporovaly tyranii a špatné záměry, a sami spiklenci se zdržovali prostředku, který příliš odkrýval jejich plány. Je jisté, že všechen majestát římského lidu se nalézal jen v komiciích podle centurií, které jedině byly úplné; jelikož v komiciích podle kurií chyběly venkovské tributy a v komiciích podle tributů senát a patriciové.

Způsob sbírání hlasů byl u prvních Římanů právě tak prostý, jako jejich mravy, ačkoliv méně prostý než ve Spartě. Každý nahlas hlasoval, kancelista po pořádku psal; většina hlasů v tributů určovala hlasování tributů; většina hlasů mezi tributy určovala hlasování lidu; a tak i pokud jde o kurie a centurie. Tento zvyk byl dobrý, dokud vládla mezi občany poctivost a každý se styděl

dáti veřejně svůj hlas názoru nespravedlivému anebo osobě nehodné; ale když se lid stal úplatným a když se kupovaly hlasy, bylo vhodné, aby se hlasovalo tajně, aby kupci se zdrželi nedůvěrou a aby se darebákům poskytl prostředek, aby nebyli zrádci.

Vím, že Cicero* haní tuto změnu a že jí zčásti přičítá zkázu republiky. Ale ačkoliv cítím váhu, kterou zde má míti autorita Ciceronova, nemohu s ním souhlasiti. Myslím naopak, že se zkáza státu urychlila, jelikož se neúčiniilo dosti takovýchto změn. Tak, jako životospráva zdravých lidí se nehodí pro nemocné, tak se nesmí chtíti vládnouti zkaženému lidu podle týchž zákonů, které se hodí pro lid dobrý. Nic nedosvědčuje lépe tuto zásadu než trvání benátské republiky, jejíž mátoha ještě existuje jedině proto, že její zákony se hodí jen pro zlé lidi.

Rozdělovaly se tedy občanům tabulky, jimiž mohl každý hlasovati, aniž se vědělo, jaké je jeho mínění: stanovily se nové formality pro sbírání tabulek, sčítání hlasů, porovnávání počtu atd.; což nezabránilo tomu, aby se často nepodezírala poctivost úředníků, pověřených touto funkcí.⁴¹ Aby se zabránilo piklům a kupčení s hlasy, vydávaly se konečně edikty, jichž množství ukazuje jejich neúčinnost.

V posledních dobách byli nuceni přikročovati k mimořádným prostředkům, aby nahradili nedostatečnost zákonů. Brzy se předpokládaly zázraky; ale tento prostředek, který mohl činiti dojem na lid, nečinil dojmu

⁴¹ Custodes, diribitores, rogatores suffragiorum.

* Cicero (106–43 př. Kr.), římský řečník a spisovatel klasické mluvy.

na ty, kteří mu vládli; brzy se náhle svolalo shromáždění, dříve než uchazeči měli možnost kouti své pikle; brzy se celé zasedání ztráвило mluvením, když se vidělo, že lid je získán pro to, aby se přidal na špatnou stranu. Ale konečně ctižádost se všemu chytře vyhnula; a je neuvěřitelné, že tento ohromný národ uprostřed tolika zneužívání, s pomocí starých předpisů neustále volil úředníky, vydával zákony, rozsuzoval případy, vyřizoval záležitosti soukromé i veřejné téměř tak snadně, jako by to byl mohl činiti sám senát.

Kapitola V.

O TRIBUNÁTU

Když se nemůže zřídit přesná úměrnost mezi konstitutivními částmi státu, nebo když neodstranitelné příčiny stále mění vztahy, tehdy se zřídí úřad zvláštní, který netvoří celek s ostatními, který uvádí zpět každého člena v jeho pravý vztah a který tvoří svazek nebo zprostředkujícího člena buď mezi knížetem a lidem nebo mezi knížetem a suverénem anebo, je-li toho třeba, na obě strany najednou.

Toto těleso, které nazvu *tribunátem*, je uchovatelem zákonů a moci zákonodárné. Někdy slouží k tomu, aby chránil suveréna proti vládě, jak to činili v Římě tribunové lidu; někdy, aby podporoval vládu proti lidu, jak to v Benátkách nyní činí rada deseti; někdy, aby udržoval rovnováhu na tu i onu stranu, jak to činili efoři ve Spartě.

Tribunát není konstitutivní částí obce a nemá míti žádný podíl na moci zákonodárné ani výkonné; ale prá-

vě v tom je jeho největší moc; neboť ačkoliv nemůže nic činiti, může všemu zabrániti. Je posvátnější a uctívanější jako obránce zákonů než kníže, který je vykonává, a než suverén, který je dává. To je vidět jasně v Římě, když hrdí patriciové, kteří vždy pohrdali celým lidem, byli nuceni se skloniti před prostým úředníkem lidu, který neměl ani auspicii ani jurisdikce.

Tribunát, rozumně umírněný, je nejpevnější opora dobré ústavy; ale má-li jen trochu více síly, zvrátí vše: slabost není v jeho povaze, a jestli jen něčím je, není nikdy méně, než je třeba.

Zvrhá se v tyranii, když uchvátí výkonnou moc, jejímž je jen mírnitelem, a když chce promíjeti zákony, jež má jen chrániti. Ohromná moc eforů, která byla bez nebezpečí, pokud Sparta zachovala si své mravy, urychlila její započatý rozpad. Krev Agisova, zavražděného tyranu, byla pomstěna jeho nástupcem: zločin i trest eforů stejně uspíšily zkázu republiky a po Cleomenovi Sparta nebyla již nic. Řím také zahynul tímž způsobem a přílišná moc tribunů, postupně uchvácená, sloužila konečně s pomocí zákonů daných na ochranu svobody, k ochraně císařů, kteří ji zničili. Pokud jde o radu deseti v Benátkách, je to krvavý soud, stejně hrozný pro patricie, jako pro lid, a který dalek toho, aby byl nejvyšší ochrannou zákonů, slouží jen k jejich zneuctění, k tomu, aby v temnotách dával rány, kterých se lidé neodvažují shlédnouti.

Tribunát jako vláda se zeslabuje rozmnožením svých členů. Když tribunové lidu římského, nejprve počtem dva, pak pět, chtěli zdvojit tento počet, senát jim nebránil, jsa si jist tím, že udrží na uzdě jedny druhými; což se také stalo.

Nejlepší prostředek, jak zabránit zneužití tak strašného tělesa, prostředek, jenž dosud žádné vládě nenapadl, by bylo neučiniti toto těleso trvalým, nýbrž stanoviti přestávky, za kterých by zůstávalo zrušeno. Tyto přestávky, které nemají býti dosti veliké, aby ponechaly zlořádům čas, aby se upevnily, mohou se stanoviti zákonem, tak aby bylo snadné je zkrátiti podle potřeby mimořádnými dekrety.

Zdá se mi, že tento prostředek je bez závady, protože, jak jsem řekl, když tribunát netvoří žádnou součást ústavy, může se odstraniti, aniž tím trpěla; a zdá se mi, že je účinný, protože úřad nově opětně zřízený, nevychází z moci, kterou měl jeho předchůdce, nýbrž z moci, kterou mu dává zákon.⁴²

Kapitola VI.

O DIKTATUŘE

Neohebnost zákonů, která jim brání v tom, aby se skláněly podle událostí, může je v určitých případech učiniti nebezpečnými a způsobiti jim zkázu státu v jeho krizi. Pořádek a pomalost forem vyžadují časový prostor, který okolností někdy odpírají. Může nastati tisíce případů, které zákonodárce nepředvídal; a velmi nutná předvídavost je uznávati, že nelze vše předvídati.

Nesmíme tedy chtít upevnit státní zřízení tou měrou, abychom se vzdali moci suspendovati jejich účinek. I Sparta nechala spáti své zákony.

⁴² Prodloužený výkon úřadu přivodí zvyky a tradice, které mohou časem změnit zcela ráz, který mu z počátku dal zákon. Periodické úřady by nebyly vystaveny této nevýhodě.

Ale jen největší nebezpečí mohou vyvážit nebezpečí porušení veřejného pořádku, a posvátná moc zákonů má se zastaviti jen, když jde o blaho vlasti. V těchto řídkých a zjevných případech, pečuje se o veřejnou bezpečnost zvláštním aktem, který starost o ni svěřuje nejhodnějším. Tato plná moc se může dáti dvěma způsoby podle druhu nebezpečí.

Pakli k tomu, aby se tomu odpomohlo, stačí zvětšiti účinnost vlády, soustředí se na jednoho nebo dva z jejích členů: takto se nemění pravomoc zákonů, nýbrž jen forma jejich správy. Je-li nebezpečí takové, že k tomu, aby se mu zabránilo, překáží ústrojí zákonů, jmenuje se nejvyšší vůdce, který umlčí všechny zákony a na okamžik suspenduje pravomoc suveréna. V podobných případech není obecná vůle pochybná, a je jasné, že prvním úmyslem lidu jest, aby stát nezahynul. Takto suspense zákonodárné moci ji nezničí: úředník, který ji umlčuje, nemůže způsobiti, aby mluvila; vládne nad ní, aniž ji mohl zastupovati; může činiti vše, kromě zákonů.

Prvého prostředku používal římský senát, když pověřoval tribuny posvátnou formulí, aby pečovali o blaho republiky; k druhému docházelo, když jeden z konsulů jmenoval diktátora,⁴³ zvyk, k němuž dala Římu příklad Alba.

V počátcích republiky, často se uchýlovali k diktatuře, protože stát neměl ještě dosti pevné postavení, aby se mohl udržeti pouhou silou ústavy. Poněvadž za tehdejších mravů byla zbytečná mnohá opatrnost, nutná

⁴³ Toto jmenování se dalo za noci a tajně, jako by se styděli za to, že staví muže nad zákon.

v jiné době, ani se nebáli, že některý diktátor zneužije své moci, ani že se pokusí ji udržeti nad lhůtu. Zdálo se naopak, že tak veliká moc byla břemenem tomu, který jí byl vybaven, tak spěchal, aby se jí zbavil, jako by to byla služba příliš namáhavá a příliš nebezpečná, zastávat místo zákonů.

Haním také nerozvážné používání tohoto nejvyššího úřadu v prvních dobách, ne pro nebezpečí zneužívání, ale pro nebezpečí zneuctění; neboť když se jím hýřilo při volbách, při posvěcování, při záležitostech čistě formálních, bylo se obávati, aby se nestal méně obávaný v době potřeby a aby se nezvyklo pohlížeti na titul, kterého se používalo jen při bezpodstatných obřadech, jako na prázdny titul.

Když se Římané ke konci republiky stali podezřívavějšími, šetřili s diktaturou právě tak málo rozumně, jako s ní dříve plýtvali. Snadno se vidělo, že jejich strach byl špatně odůvodněn; že slabost hlavního města byla tehdy jeho bezpečností proti úředníkům, které mělo ve svém lůně; že diktátor mohl v jistých případech hájiti obecnou svobodu, aniž kdy mohl násilím na ni sahati; a že okovy Říma by se nebyly bývaly kovaly v Římě samém, nýbrž v jeho armádách. Malá odolnost Maria proti Sullovi a Pompea proti Cesarovi dobře ukázala, co se dalo očekávati od vnitřní moci proti síle vnější.

Tento omyl způsobil, že se dopustili velkých chyb: na příklad, že nejmenovali diktátora v aféře Catulinově; neboť jelikož šlo jen o vnitřek města a nad to o několik provincií Italie, při neobmezené pravomoci, kterou zákony dávaly diktátorovi, byl by snadno rozprášil spiknutí, které se utlumilo jen shodou šťastných náhod, na které nikdy neměla spoléhati lidská opatrnost.

Místo toho se senát spokojil s tím, že předal veškeru svou pravomoc konsulům; tím se stalo, že byl Cicero nucen překročiti tuto pravomoc v hlavním bodě, aby mohl účinně jednati, že, způsobovalo-li prvé uchvácení radostí, že se jeho jednání schválilo, pak právem chtěli, aby skládal účet z krve občanů prolité protizákonně, výtka, které by se nebyla mohla činiti diktátorovi. Ale výmluvnost konsulova uchvátila vše; a on sám, ačkoliv Říman, nehledal nejzákonnější a nejbezpečnější prostředek k záchraně státu, jako spíše takový prostředek, aby měl veškeru čest z této záležitosti, protože miloval více svou slávu než svou vlast.⁴⁴ Proto také právem se uctíval jako osvoboditel Říma a právem byl potrestán jako rušitel zákonů. Ať bylo jeho povolání zpět sebeskvělejší, je jisté, že to byla milost.

Ať se ostatně toto důležité zplnomocnění udílí jakkoliv, je důležité stanoviti jeho trvání na velmi krátkou lhůtu, která by se nemohla nikdy prodloužiti: za krizi, které způsobují, že se zřídí, stát se brzy zničí nebo zachrání; a když mine naléhavá potřeba, diktatura se stává tyranskou nebo zbytečnou. V Římě, kde diktátoři byli jen na 6 měsíců, většina se zřekla před uplynutím této lhůty. Kdyby lhůta bývala delší, byly by snad bývali v pokušení ji ještě prodloužiti, tak jak decemvirové prodloužili lhůtu jednoho roku. Diktátor měl jen čas postarati se o potřebu, pro kterou byl zvolen; neměl čas mysliti na jiné záměry.

⁴⁴ Za to nemohl sám sobě ručiti, kdyby navrhoval diktátora, protože se neodvažoval jmenovati sebe sama a nemohl si zajistiti, že jeho kolega jej bude jmenovati.

Kapitola VII.

O CENSURE

Tak jako se obecná vůle prohlašuje zákonem, tak se prohlášení veřejného soudu děje censurou; veřejné mínění je druhem zákona, jehož ministrem je censor, který jej uplatňuje jen na jednotlivé případy po vzoru knížete.

Soud censorský je jen prohlašovatelem mínění lidu, dalek toho, aby byl jeho rozhodčím; a jakmile se od toho uchýlí, jeho rozhodnutí jsou bezpodstatná a neúčinná.

Je zbytečné rozeznávat mravy národa od předmětů jeho úcty; neboť to vše závisí na stejném principu a nutně spolu splývá. U všech národů světa rozhoduje o volbě jejich zábav veřejné mínění a ne přirozenost. Napravte názory lidí a jejich mravy se očistí samy. Milujeme vždy to, co je krásné, nebo to, co za takové pokládáme; ale v tomto úsudku se mýlíme: jde o to, upravit tento úsudek. Kdo posuzuje mravy, posuzuje čest; a kdo soudí o cti, bere své měřítko z veřejného mínění.

Názory národa mají původ v jeho ústavě. Ačkoliv zákon neupravuje mravy, zákonodárství způsobuje, že se zrodí; když zákonodárství zeslábně, mravy upadají; tehdy však rozsudky censorů nedokáží to, co nedokázala moc zákona.

Z toho vyplývá, že censura je dobrá k tomu, aby zachovala mravy, nikdy k tomu, aby je obnovila. Zřídte censorsy v době působnosti zákona; jakmile ji zákony ztratí, vše je marné; nic zákonného nemá již moc, když ji nemají zákony.

Censura udržuje mravy tím, že brání názorům, aby se nepokazily uchovávajíc jejich správnost moudrým užíváním, někdy i tím, že je stanoví, když jsou ještě nejisté. Užívání sekundantů při duelu dovedené až k zběsilosti v království Francie se zrušilo těmito několika slovy královského ediktu: Pokud jde o ty, kteří jsou tak zbabělí, že povolávají sekundanty . . . Tento soud, předstihnuv soud veřejnosti, jej okamžitě určil. Když však tytéž edikty chtěly vysloviti, že je také zbabělostí se bít v souboji, což je velmi pravdivé, ale odporuje obecnému mínění, veřejnost nebrala vážně rozhodnutí, o němž již projevila svůj úsudek.

Řekl jsem již jinde,⁴⁵ že jelikož veřejné mínění nepodléhá donucení, není třeba žádné stopy nátlaku v soudě zřízeném, aby je představoval. Nelze se vynadiviti s jakou dovedností se u Římanů uváděla v život tato pružina, a ještě lépe u Lacedémoňanů, která zcela ztratila na ceně u národů nynější doby.

Když člověk špatných mravů učinil dobrý návrh v radě Sparty, efoři dali navrhnouti totéž občanem ctnostným, aniž k němu přihlíželi. * Jaká čest pro jednoho, jaká pohana pro druhého, aniž jednoho z nich pochválili nebo pohaněli! Jistí opilci ze Samu⁴⁶ poskvrnili soud eforů:

⁴⁵ Naznačuji jen v této kapitole, o čem jsem podrobněji pojednal v Dopise panu D'Alembertovi.

⁴⁶ Pocházeli z jiného ostrova, který brání pojmenovati jemnost naší řeči. (Vyd. 1782).**

* viz Plutarch, Apophtegmata Laconica.

** R. převzal tuto pověst z Plutarcha (Apophtegmata Laconica), který mluví o obyvatelích ostrova Chio. – R. nejmenuje tento ostrov, protože se chtěl patrně vyhnout slovní hříčce. – Chiot znamená ve francouzštině neodstaveného loveckého psa.

druhého dne bylo Samosským dovoleno veřejným ediktem, aby byli darebáky. Opravdový trest by byl býval méně přísný, než takováto beztrestnost. Když se Sparta vyslovovala o tom, co je nebo není čestné, Řecko se neodvolávalo z jejich rozsudků.

Kapitola VIII.

O OBČANSKÉM NÁBOŽENSTVÍ

Lidé neměli z počátku jiné krále než bohy a jinou vládu než theokratickou. Usuzovali jako Caligula a usuzovali tehdy správně. Je třeba dlouhé přeměny citění a představ k tomu, aby se člověk rozhodl k tomu, aby si vzal svého bližního za pána a aby si namlouval, že se mu dobře vede.

Již z toho, že se v čelo každé státní společnosti dával Bůh, následovalo, že bylo tolik bohů, kolik národů. Dva národové vzájemně cizí a vždy skoro nepřátelské, nemohly dlouho uznávati téhož pána: dvě vojska, která se dávají v boj, by nemohla poslouchati téhož velitele. Tak z rozdělení národů vzešel polytheismus a z něho nesnášlivost náboženská a občanská, která je přirozeně totožná, jak bude později řečeno.

Obrazotvornost, se kterou Řekové nalézali své bohy u barbarských národů, pochází z obrazotvornosti, se kterou pohlíželi na sebe jako na přirozené svrchované vládcce těchto národů. Ale za našich dnů je velmi směšné učení, které se obírá myšlenkou, že jsou totožni bozi různých národů: jakoby Moloch, Saturn a Chronos mohli býti týmž Bohem; jakoby Baal Feničanů, Zeus Řeků a Jupiter Latinů mohl býti týmž; jakoby mohlo

zůstati něco společného smyšleným bytostem, které nesou různé jméno!

Tak zeptáte-li se, jak to, že v pohanství, kde každý stát měl své náboženství a své bohy, nebylo náboženských válek, odpovídám, že je to jen proto, že žádný stát nerozlišoval svých bohů od svých zákonů, protože měl jak svůj vlastní kultus, tak svou vlastní vládu. Válka států byla také válkou náboženskou: obvody bohů byly takřka stanoveny hranicemi národů. Bůh jednoho národa neměl práv nad národy druhými. Bohové pohanští nebyli vůbec bohy žárlivými; dělili se mezi sebou o vládu světa. I Mojžíš a jeho národ se někdy propůjčovali této představě, když mluvili o Bohu Israele. Je pravda, že pohlíželi jako na neexistující na bohy Kanaanských, národa zlořečeného, určeného záhubě, a jejichž místo měli zaujmouti; ale hleďte, jak mluvili o božstvech sousedních národů, na něž jim bylo zakázáno útočiti. Nenáleží-li vám po právu, říkal Jefté Ammonitům, držení toho, co patří vašemu bohu Chamovi? Držíme z téhož titulu země, které náš vítězný Bůh si získal.⁴⁷ Zdá se mi, že to byla uznávaná parita mezi právy Chamose a právy boha Israele.

Když však židé, podrobni králům babylonským a pak králům asyrským, nechtěli umíněně uznávati jiného boha nežli svého, toto odepření, které se pokládalo za

⁴⁷ Nonne ea quae possidet Chamos, deus tuus, tibi jure debentur? To je text Vulgaty. Pater de Carrières přeložil: Nemyslíte, že máte právo držeti to, co patří Chamovi, vašemu bohovi? Neznám sílu hebrejského textu; vidím však, že ve Vulgatě Jefté výslovně uznává právo boha Chamose, a že francouzský překladatel zeslabuje toto uznání slůvkem podle vás, které není v latinském textu.

vzpouru proti vítězi, způsobilo jejich pronásledování, o němž se čte v jejich historii a které nemá příkladu v době předkřesťanské.⁴⁸

Jelikož tedy každé náboženství bylo v jedno spojeno se státem, který je předpisoval, nebylo jiného způsobu, jak převést na jinou víru národ, než jej ujařmiti, a nebyli jiní misionáři nežli dobyvatelé; a jelikož bylo povinností přemožených změnit náboženství, bylo třeba nejprve zvítěziti, než se o tom mluvilo. Lidé byli daleci toho, aby bojovali za bohy, nýbrž, tak jako u Homéra, bojovali bohové za lidi; každý žádal na svých vítězstvích a platil za ně novými oltáři. Než se Římané zmocnili nějakého místa, vyzývali jeho bohy, aby je opustili; a ponechali Tarentinským jejich rozlícené bohy, protože pohlíželi na tyto bohy jako na podrobené svým bohům a nucené se jim kořiti. Ponechali přemoženým jejich bohy, tak jako jim nechali jejich zákony. Často jediným tributem, který ukládali, byla koruna Jupiterovi na Kapitolu.

Když konečně Římané rozšířili se svým panstvím svůj kult a své bohy, a když často sami převzali za své od přemožených jejich bohy, poskytující jedným a druhým domovské právo, národové této rozsáhlé říše měli ponezáhlu množství bohů a kultů, skoro všude stejných: a tak pohanství bylo konečně v celém známém světě jen jediným a to stejným náboženstvím.

Za těchto okolností přišel Kristus zříditi na této zemi duchovní království: ježto soustava náboženská se tím oddělila od soustavy státní, způsobilo to, že stát pozbyl

⁴⁸ Je zcela zřejmo, že válka Foiničanů, zvaná svatá nebyla naprosto náboženskou válkou; měla za předmět potrestati svatokrádce, ne však podrobiti nevěrce.

své jednoty, a způsobilo vnitřní rozdělení, které nikdy nepřestalo působiti na křesťanské národy. Jelikož tato nová myšlenka království z jiného světa nemohla nikdy jíti na rozum pohanům, dívali se vždy na křesťany jako na pravé buřiče, kteří pod předstíranou poddaností hledali jen okamžik, aby se stali nezávislými a pány a aby uchvátili dovedně moc, kterou na oko uznávali ve své slabosti. To bylo příčinou pronásledování.

To, čeho se pohané obávali, nastalo. Tehdy vše změnilo tvářnost; pokorní křesťané počali mluvit jinak a brzy jsme viděli, jak toto domnělé království z jiného světa se stává pod viditelným vladařem nejprudším despotismem v tomto světě.

Jelikož však byl vždy kníže a občanské zákony, byl výsledkem této dvojí moci neustálý spor o pravomoc, který znemožnil každé dobré vnitřní zřízení v křesťanských státech, a nikdy se nemohlo konečně podařiti, aby se vědělo, zda se má poslouchati pána či kněze.

Více národů však, i v Evropě a v jejím sousedství se snažilo zachovati nebo znovu zavést starou soustavu, ale bez úspěchu; duch křesťanství vše vyhrál. Posvátný kult vždy zůstal nebo se opět stal nezávislým na suverénovi a nebyl pevně spjat se státním tělesem. Mohamed měl velmi správné názory; dobře upevnil svou státní soustavu; a pokud forma jeho vlády trvala pod kalify, jeho nástupci, byla tato vláda přesně jednotná a proto dobrá. Arabové však, kteří se stali kvetoucími, vzdělanými, zdvořilými, změkčilými a zbabělými, byli podrobena barbařině: rozdělení mezi obě moci se opět počalo; ačkoliv je u mohamedánů méně zjevné než u křesťanů, je tam přeci, zvláště v sektě Ali; a jsou státy, jako Persie, kde se nepřestává pociťovati.

Za našich časů králové Anglie si osvojili moc jako hlavy církve; stejně učinili carové; ale z tohoto titulu se stali méně pány než sluhy; dosáhli méně práva měniti v ní něco než práva ji udržovati; nejsou tam zákonodárci, jsou tam jen knížaty. Všude, kde klerus tvoří sbor,⁴⁹ je pánem a zákonodárcem ve své vlasti. Jsou tedy dvě mocnosti, dva suverénové, jak v Anglii, tak v Rusku, stejně jako jinde.

Ze všech křesťanských spisovatelů jedině filosof Hobbes dobře viděl zlo a nápravu a odvážil se navrhnouti, aby se sloučily obě hlavy orla, aby vše se přivedlo zpět k politické jednotě, bez které nikdy ani stát ani vláda nebudou dobře ustaveny; musil však viděti, že panovačný duch křesťanství je neslučitelný s jeho soustavou a že zájem kněze bude vždy silnější než zájem státu. Jeho politiku učinilo nenáviděnou to, co je v ní správné a pravdivé, spíše než to, co je v ní hrozné a nesprávné.⁵⁰

Myslím, že kdybychom pod tímto zorným úhlem rozvinuli historická fakta, snadno by se vyvrátila protichůd-

⁴⁹ Musíme si dobře všimnouti, že klerus neváží v jedno těleso tak formální shromáždění, jako ve Francii, jako spíše společenství církvi. Společenství a exkomunikace jsou společenskou smlouvou kleru, smlouvou, s níž bude vždy pánem národů a králů. Všichni kněží, kteří náležejí k těmto společenstvím, jsou spoluobčany, i kdyby byli ze dvou konců světa. Tento vynález je mistrovským kouskem politiky. Nebylo ničeho podobného mezi pohanskými kněžskými netvořili také těleso kleru.

⁵⁰ Nahlédněte mezi jiným do dopisu Grotiova jeho bratru z 11. dubna 1643, co tento učenec schvaluje a co zavrhuje v knize de Cive. Je pravda, že ze shovívavosti zdá se odpouštěti autorovi dobré se zřetelem k špatnému, ale každý není tak milostivý.

ná mínění Bayla* a Warburtona,** z nichž jeden tvrdí, že žádné náboženství neprospívá státnímu tělesu, a z nichž druhý tvrdí naopak, že křesťanství je jeho nejsilnější oporou. Prvému by se dokázalo, že nebyl nikdy založen stát, aby náboženství mu nebylo základem; a druhému, že křesťanský zákon je v podstatě více škodlivý než užitečný silné ústavě státu. Aby se mi konečně rozumělo, musím jen trochu přesněji vymeziti příliš neurčité pojmy náboženství, týkající se mé látky.

Náboženství, pozorované ve vztahu ke společnosti, která je buď obecná nebo soukromá, může se také dělit na dva druhy; totiž náboženství člověka a náboženství občana. První náboženství, bez chrámů, bez oltářů, bez obřadů, omezené jen na čistě vnitřní uctívání nejvyššího Boha a na věčné povinnosti mravní, je čistým a prostým náboženstvím Evangelia, pravým theismem a tím, co lze nazvati přirozeným božským právem. Druhé náboženství, vyznávané v jediné zemi, dává jí její bohy, její vlastní ochranné patrony: má svá dogmata, své obřady, svůj vnější kult předepsaný zákony; kromě národa, který je vyznává, vše je pro ně nevěřící, cizí, barbarské; nerozšiřuje povinnosti a práva člověka dále než své oltáře. Taková byla všechna náboženství prvních národů, která můžeme nazvati božským právem občanským nebo pozitivním.

Je třetí druh náboženství, podivnější, který tím, že dává lidem dvě zákonodárství, dva vladaře, dvě vlasti,

* Bayle (1647–1706) franc. filosof, autor Historického a kritického slovníku, předchůdce francouzských encyklopedistů. Náboženského obsahu je dílo Všeobecná kritika dějin kalvinismu (1682).

** viz pozn. na str. 54.

podrobuje je protichůdným povinností a brání jim v tom, aby mohli být zároveň nábožnými a občany. Takovým je náboženství Lamů, náboženství Japonců a křesťanství římské. Můžeme je nazvat náboženstvím kněze. Plyne z něho druh smíšeného a nespolečenského práva, které nemá jména.

Pozorujeme-li tyto tři druhy náboženství s politického hlediska, mají všechny své chyby. Třetí je zjevně tak špatné, že by bylo ztracením času bavit se tím, aby se to prokázalo. Vše, co láme společenskou jednotu, není k ničemu; všechna zřízení, která uvádějí člověka do rozporu s ním samým, nemají cenu.

Druhý druh je dobrý tím, že spojuje božský kult a lásku k zákonům, a tím, že činíc z vlasti předmět uctívání občanů, učí občany, že sloužití státu znamená sloužití tím jeho ochrannému bohu. Je to druh theokracie, ve které nemáme mít jiného pontifika než knížete, ani jiné kněze než úředníky. Zemřítí pro vlast, znamená tedy být mučedníkem; poškodit zákony, znamená být bezbožným; a podrobiti viníka veřejnému prokletí znamená obětovat ho hněvu bohů: Sacer esto.

Je však špatný tím, že zakládá se na omylu a na lži, klame lidi, činí je důvěřivými, pověřivými a utápí pravý kult božství v plané obřadnosti. Je také špatný, protože když se stane vylučným a tyranským, činí národ krvelačným a nesnášlivým, takže dychtí jen po vraždě a masakru, a domnívá se, že vykonává bohulibý čin, když zabije každého, kdo neuznává jeho bohy. To staví takový národ do přirozeného stavu války se všemi ostatními a je velmi škodlivé jeho vlastní bezpečnosti.

Zbývá tedy náboženství člověka nebo křesťanství, nikoliv dnešní, nýbrž Evangelia, které je od něho zcela

odlišné. Tímto svatým, vznešeným, pravým náboženstvím, lidé, děti téhož Boha se považují všichni za bratry a společenství, které je sjednocuje, se neruší ani smrtí.

Avšak toto náboženství, nemající žádného zvláštního vztahu k státnímu tělesu, ponechává zákonům pouze tu moc, kterou čerpají samy ze sebe, aniž jim přidávalo jinou; a tím jedno z velikých pout jednotlivé společnosti zůstává bez účinku. Ba co více, daleko toho, aby poutalo srdce občanů ke státu, oddaluje je od něho, jako ode všech věcí pozemských. Neznám nic protichůdnějšího společenskému duchu.

Říká se nám, že národ opravdových křesťanů by tvořil nejdokonalejší společnost, jakou si lze představit. V tomto předpokladu vidím jen jednu velikou nesnáz, že totiž společnost pravých křesťanů by nebyla již společností lidskou.

Ba tvrdím, že tato předpokládaná společnost by nebyla při vši své dokonalosti ani nejsilnější, ani nejtrvalejší: tím, že by byla dokonalá, postrádala by vnitřního pouta; její ničivé zlo by bylo v její vlastní dokonalosti.

Každý by plnil svou povinnost; lid by se podroboval zákonům, vladaři by byli spravedliví a umírnění, úředníci neporušení, nepodplatitelní; vojáci by pohrdali smrtí; nebylo by tam ani marnosti ani přepychu: vše to je zcela pravda; hledme však co dále.

Křesťanství je náboženství zcela duchovní, zabývající se výlučně věcmi nadpozemskými, vlast křesťana není z tohoto světa. Koná svou povinnost, je pravda; ale koná jí s hlubokou lhostejností pro dobrý nebo zlý výsledek svého úsilí. Když si nemá co vyčítati, málo mu záleží na tom, zda vše jde dobře či špatně na tomto

světě. Zkvétá-li stát, sotva se odváží těšiti se z obecné blaženosti; bojí se, aby nezpychl ze slávy své vlasti; když stát hyne, žehná boží ruce, která těžce dolehla na jeho národ.

Má-li společnost trvati v míru a má-li se udržeti soulad, musili by všichni občané bez výjimky býti stejně dobrými křesťany; ale najde-li se na nešestí mezi nimi jediný ctižádostivec, jediný pokrytec, jediný Catilina, na příklad, nebo Cromwel, bude snadno hotov se svými zbožnými spoluobčany. Křesťanská láska nedovoluje snadno, aby se mysli o špatně o bližním. Jakmile nějakou lstí vynajde umění, jak buditi jejich úctu a jak se zmocniti části veřejné moci, je člověkem povýšeným k hodnostem; Bůh chce, aby byl vážen; brzy je mocí; Bůh chce, aby se ho poslouchalo. Když depositář této moci jí zneužívá, je to metla, kterou Bůh své děti trestá. Dělaliby si svědomí, aby vyhnali uchvatitele; bylo by třeba zkalliti veřejný klid, použití násilí, prolévati krev; to vše je v špatném souladu s měkkostí křesťana; a konečně co záleží na tom, jsme-li svobodní nebo otroky v tomto slzavém údolí. Hlavní je dostati se do ráje a resignace je k tomu dalším prostředkem.

Dojde-li k nějaké cizí válce, jsou občané beze všeho do boje; žádný z nich nepomýšlí na útek; konají svou povinnost, ale bez vášně pro vítězství; umějí spíše umřít než zvítěziti. Co záleží na tom, jsou-li vítězi nebo přemoženými? Neví-li prozřetelnost lépe, čeho je jim třeba? Představme si, jak hrdý, prudký, vášnivý nepřítel může těžiti z jejich stoicismu! Dejte proti nim ty šlechtné národy, které stravovala horlivá láska ke slávě a vlasti, předpokládejte, že vaše křesťanská republika je proti Spartě nebo Římu: zbožní křesťané budou pora-

ženi, rozdrceni, zničeni, dříve než budou míti čas, aby se vzpamatovali, nebo budou vděčiti za svou spásu jen pohrdání, které nepřítel pro ně pocítí. Krásná, podle mého zdání, byla přísaha vojáků Fabiových; nepřísahaliby, že zemrou nebo zvítězí; přísahaliby, že se navrátí jako vítězové a drželi svou přísahu:* křesťané by nikdy nebyli takovou přísahu vykonali; byli by se domnívali, že pokoušejí Boha.

Mýlím se však, když říkám křesťanská republika; tato obě dvě slova se navzájem vylučují. Křesťanství hlásá jen otroctví a závislost. Jeho duch příliš přeje tyranii, než aby z toho vždy netěžila. Právě křesťané jsou stvořeni k tomu, aby byli otroky. Vědí to a neznepokojuje je to; tento krátký život má příliš málo ceny v jejich očích.

Říká se nám, že křesťanská vojska jsou výtečná. Popírám to. Ukažte mi je! Pokud mně se týče, neznám křesťanských vojsk. Budete mi uváděti křižácké výpravy. Aniž se budu hádati o hodnotě křižáků, poznamenám, že daleci toho, aby byli křesťany, byli vojáci kněžstva, občany církve; bili se za její duchovní zem, kterou učinila dočasnou, neví se jak. Vezmeme-li to správně, tak to spadá pod pohanství; jelikož evangelium nestanoví žádné národní náboženství, každá svatá válka je nemožná mezi křesťany.

Pod pohanskými císaři byli křesťanští vojáci stateční; všichni křesťanští autoři to tvrdí a věřím to; byla to čestná řevnivost vůči tlupám pohanským. Jakmile se císaři stali křesťany, tato řevnivost ustala; a když kříž zahnal orla, všechna římská chrabrost zmizela.

* Titus Livius, kn. II., kap. XLV. Historik římský (59 př. Kr. – 19 po Kr.).

Ale ponechávající stranou politické úvahy, vraťme se k právu a stanovme zásady v tomto důležitém bodě. Právo, které společenská smlouva dává suverénovi nad poddanými, nepřesahuje, jak jsem řekl, hranice veřejné užitečnosti.⁵¹ Poddaní jsou tedy povinni suverénovi počtem ze svých názorů, jen pokud tyto názory mají význam pro celek. Státu však záleží hodně na tom, aby každý občan měl náboženství, které by mu vnukalo lásku k jeho povinnostem; ale dogmata tohoto náboženství zajímají stát a jeho členy, jen pokud tato dogmata se vztahují na mravnost a na povinnosti, které ten, kdo je vyznává, je zavázán plnit vůči bližnímu. Každý může nadto mít názory, jaké se mu líbí, aniž příslušelo suverénovi je znáti; neboť jelikož nemá kompetence na onom světě, není to jeho věcí, ať je osud jeho poddaných v budoucím životě jakýkoliv, jen když jsou dobrými občany na tomto světě.

Je tedy ryze občanské vyznání víry, jehož články náleží stanovit suverénovi, ne přesně jako dogmata náboženská, nýbrž jako city společenskosti, bez nichž není možno být dobrým občanem ani věrným poddaným.⁵² Aniž může zavázati kohokoliv, aby v ně věřil, může vypovědět ze státu každého, kdo v ně nevěří; nemůže jej

⁵¹ „V republice, praví markýz d'Argenson, je každý zcela svoboden v tom, co jiným neškodí.“ To je nepřekročitelná hranice; nelze ji přesněji položit. Nemohl jsem si odřící potěšení uvésti několikrát tento rukopis, ačkoliv není veřejnosti znám, abych uctil památku slavného a úctyhodného muže, který i jako ministr si zachoval srdce pravého občana a správné a zdravé nazírání na vládu své země.*

⁵² Když Caesar hájil Catilinu, snažil se dokázat dogma o mravnosti duše. Cato a Cicero nekrátili si času filosofováním, aby ho

vypovědět jako bezbožníka, nýbrž jako nespolečenského, jako neschopného milovati ze srdce zákony, spravedlnost a obětovati podle potřeby svůj život své povinnosti. Když někdo, veřejně uznávající tato dogmata, se chová, jako by v ně nevěřil, nechť je potrestán smrtí; dopustil se největšího ze zločinů: lhal před zákonem.

Dogmata občanského náboženství mají být jednoduchá, malého počtu, přesně vyjádřená, bez výkladu nebo komentáře. Jsoucnost mocného, rozumného, dobrotivého, prozřetelného a všemohoucího božstva, budoucí život, štěstí spravedlivých, potrestání zlých, posvátnost společenské smlouvy a zákonů, jsou pozitivní dogmata. Pokud jde o negativní dogmata, omezují je na jediné: to je nesnášenlivost: ta spadá pod kulty, které jsme vyloučili.

Ti, kteří rozlišují nesnášenlivost občanskou a nesnášenlivost náboženskou, se podle mého názoru mýlí. Tyto dvě nesnášenlivosti jsou nerozlučitelné. Je nemožné žít v míru s lidmi, o nichž se domníváme, že jsou ztraceni; milovati je by znamenalo nenávidět Boha, který je trestá; je nezbytně třeba je buď obrátit nebo mučiti. Všude, kde se náboženská nesnášenlivost připouští, je nemožné, aby neměla nějaké občanské účinky;⁵³

poráželi: spokojili se s tím, že ukázali, že Caesar mluví jako špatný občan a že podporuje učením nebezpečné státu. O tom skutečně měl senát římský rozhodovati a ne o theologické otázce.

* V době, kdy R. psal Společenskou smlouvu, nebylo dílo markýze d'Argenson (1694–1757) uveřejněno. – Bylo vtištěno v roce 1764 v Amsterdamě pod titulem Úvahy o dřívější a nynější vládě Francie.

⁵³ Jelikož je sňatek na příklad občanskou smlouvou, má občanské účinky, bez nichž je i nemožno, aby společnost trvala. Před-

Jakmile je má, suverén není již suverénem, ani dočasně: od té doby jsou kněží pravými pány; králové jsou jen jejich úředníky.

Dnes když není a nemůže již býti vylučného národního náboženství, musíme trpěti všechna, která jsou snášlivá k ostatním, pokud jejich dogmata v ničem neodporují občanským povinnostem. Ale kdokoliv se odváží

pokládejme, že knězi se konečně podaří osobiti si právo prováděti tento úkon, právo, které nutně uchvátí v každém nesnášenlivém náboženství; pak je zřejmo, že uplatní-li vhodně moc církve, způsobí, že bude bezvýznamná moc knížete, který nebude mítí poddaných, leda ty, které klerus připustí, aby měl. Jsa pánem oddati nebo neoddati lidi podle toho, jestli přijímají nebo zavrhnou tu a tu doktrinu, podle toho, jestli přijímají nebo zavrhnou tu a tu formuli, budou-li mu více nebo méně oddáni, a počínaje si opatrně a drže se statečně, bude zřejmě sám rozhodovati o dědictvích, o úřadech, o občanech, o samotném státě, který by nemohl trvati, kdyby se skládal jen z bastardů? Ale, řekne se, učiní se odvolání pro zneužití moci, předvolá se, učiní se nález, zabaví se světské důchody. Jak ubohé! Bude-li mítí kněžstvo jen trochu ne odvahy, ale zdravého rozumu, klidně nebude brániti tomu, aby se činilo odvolání, aby se předvolávalo, činily nálezy, aby se zabavovalo, a nakonec bude pánem. Zdá se mi, že není velkou obětí vzdáti se části, když si je člověk jist, že se zmocní všeho. (Poznámka potlačená Rousseauem v posledním okamžiku v I. vydání z roku 1762.)

* Pérefixe (1605–1670), pařížský arcibiskup a historik v Historii Jindřicha Velikého, krále francouzského a navarského, popisuje rozhodnutí Jindřicha IV. státí se katolíkem takto: V přítomnosti krále se konala diskuse mezi příslušníky katolíků a protestantů. Když jeden protestant připustil, že je možno dojítí spásy i v lůně katolické církve, jen když se žije spravedlivě, řekl prý král: „Opatrnost velí, abych přijal jejich náboženství a ne vaše, protože budu-li příslušet k jejich náboženství, dojdou spásy jak podle vás tak podle nich, budu-li však příslušet k vašemu náboženství, dojdou spásy podle vás, ne však podle nich. Opatrnost tedy velí, abych následoval toho, který je si více jist.“

řící: „Mimo církev není spásy“, má se vyhnati ze státu, ač-li stát není církví a kníže pontifikem. Takovéto dogma je dobré jen za vlády theokratické; za každé jiné je nebezpečné. Důvod, pro který Jindřich IV. přijal, jak se říká,* římské náboženství, by měl působiti, aby je opustil každý počestný člověk a hlavně každý kníže, který by dovedl rozumně uvažovati.

Kapitola IX.

ZÁVĚR

Když jsme stanovili pravé zásady práva státního a pokusili se založiti stát na jeho základech, zbývalo by podepřítí jej jeho vnějšími vztahy, což by obsáhlo právo mezinárodní, obchod, právo války a výbojů, právo veřejné, ligy, vyjednávání, smlouvy atd. Ale to vše tvoří nový předmět, příliš rozsáhlý pro můj omezený zrak; měl jsem jej vždy upnouti blíže sebe.

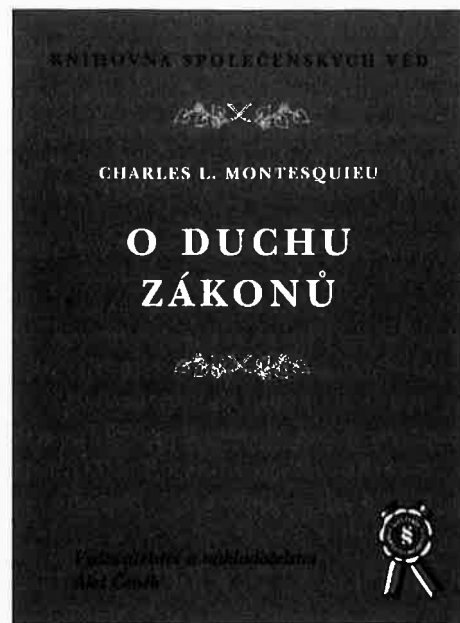
DOSLOV

Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) dopsal svou Společenskou smlouvu (Du contrat social) v roce 1761 v Montmorcency ve Francii. Prvé vydání vyšlo v Amsterdamu u Reye r. 1762. – Do češtiny ji poprvé přeložil Karel Adámek a kniha vyšla ve Sbírce proslulých politických spisů v Roudnici r. 1871 nákladem Aug. Švagrovského. – Podruhé byla přeložena Dr. Frant. Šelepou a vyšla r. 1911 v Ottově Světové knihovně v Praze.

Podkladem mého překladu je francouzský text prvního vydání roku 1762; přihlédla jsem i k vydáním pozdějším. Snažila jsem se především, abych co nejpřesněji se přidržela vlastních slov autorových, aby překladu se mohlo používat i k vědeckému studiu a rozboru. – Poznámky autorovy jsou označeny průběžnými čísly; poznámky překladatelské týkají se především otázek terminologických a autorem citovaných jmen. Jsou označeny hvězdičkami.

Překladatelka.

PŘIPRAVUJEME:

V úvodním slově praví překladatel Dr. Stanislav Lyer: „Tento první překlad teoretické první části stěžejního díla M., které se spolu s Rousseauovou Společenskou smlouvou stalo biblí Veliké francouzské revoluce, vznikl během fašistické okupace a války, kdy všechny občanské ctnosti a lidské ideály, které pokládá M. za základ společenského řádu, byly zadupány a úmyslně zlehčovány. Některé kapitoly připadaly v oné kruté době jako líčení nedostižné utopie, jiné jako věrný popis hrůzovlády, kterou jsme prožívali. Strašné zkušenosti, kterých nabyla Evropa za těch několik nelidských let, přivedou jistě mnohé státníky, politiky a sociology k úvahám o podstatě moci a způsobu vlády ve státech, jak o tom již uvažuje M.“